

П. ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ

ПРОВОДИ

ДЕРЖАВНЕ ОБЛАСНО-НАУКОВЕ
ВІСДАНИ

НБ ОНУ ім. М. Мечникова

11.2
1917

У.08
Г.952.Т.

НБ ОНУ имени И. Мечникова

~~У. 08~~
~~Г. 959. Т.~~

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ КЛАСИКІВ

П. ГУЛАК - АРТЕМОВСЬКИЙ

ТВОРИ

ВИДАННЯ ТРЕТЄ

РЕДАКЦІЯ, ВСТУПНА
СТАТТЯ ТА ПРИМІТКИ
І. АЙЗЕНШТОКА

ПРАЦІ ІНСТИТУТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ

1930

9100
НБ ОНУ імені Метеліцького

Дозволяється випустити як Праці Інституту Тараса Шевченка.

Директор Інституту
Акад. Дм. Багалій
28 грудня 1927 р.

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі кр. Друку“, „Картковому реєструарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Укрголовліт № 3882. 24/IX 1929.
Замовлення № 18. Тираж 5.000.
Б₆—12²/₄ арк.

П. ГУЛАК - АРТЕМОВСЬКИЙ

ЯК

ІІ

28

I

УКРАЇНСЬКІ ПОЕЗІЇ
П. ГУЛАКА - АРТЕМОВСЬКОГО

СПРАВЖНЯ ДОБРИСТЬ

(Писулька до Грицька Прокази)

Хто Добрість, Грицьку, нам намалював
плаксиву,
Понуру, мов чернець турецький, і сопливу,
Той бісів син, коли не Москаля підвіз,
Той Добрісті не зна, не бачив і не чує,
5. Не пензлем той її, але квачем малює,
Той Добрість обікрав. Не любить Добрість
сліз ;

Вона на всіх глядить так гарно й веселенько,
Як дівка, од свого ідучи пан - отця
До церкви — до вінця,
10. Глядить на парубка, мов ясочка, пильненько.
Не квасить Добрість губ, бо із її очей
Палає ласка до людей.

Вона регоче там, де і другі регочуть,
Сокаче без брехні, де і другі сокочуть,
15. І не цурається гульні і вечорниць,
Чорнявеньких дівчат і круглих молодниць.
Вона й до милого пригорнеться поволі,
Та ба ! та не дає рукам, як кажуть, волі.
Вона й горілочки ряди в - годи хлисне,
20. Та носом, мов свиня, по вулиці не рие,
По - соромитському не кобенить, не вие,
Під лавкою в шинку, мов цуцик, не засне.

Вона, де треба, пожартує,
Та з глуздом жарти всі і з розумом міркує.

25. Вона не виверта із - під лоба білків,
Мов цап, задушений в кошарі од вовків,
Не стогне, не сопе і нігтів не кусає,
То з тим, то з сим таки слів скільки погадає.
Як патока, так річ у неї на губах,
30. І сміх її цвіте, мов мак, що на грядках.
Для неї все одно, що в згоді, що в пригоді:
Бог лучче, каже, зна; він сам зна — поки
годі.

- Хоч кіл на голові, як кажуть, їй теши,
Хоч ти візьми її — печи або души,
35. Не зна вона, що то людські переполохи,
І не лякається ні од чого ні трохи.

- Як паля в лотоках, простісінько стримить,
Хоч хвилі як в неї бушують і бурхають,
Хоч на неї шматки із криги напірають,—
40. І Добрість так в біді і в лісі так стоїть.
Нехай гострить свою, мов бритву, доля косу;
А Добрість вигляда, як камінь з - під покосу;
Наскочить на його коса, задзеленчить...
Хрусь надвое!.. мов шкло, а камінь все
лежить!

45. Нехай, як хоче, море грає;
Нехай роз'юшений так, як бугай, Нептун
Тризубцем байдаки і човни вивертає,—
А човник Добрісті, шамкенький, мов цвіркун.
Як селезень, на дно за качкою пірнає
50. Та вп'ять звідтіль наверх без шкоди
виринає—
До берега ставка ціленький допливає.
Не любить Добрість сліз. Буває черваку

- Всього, як кажуть, на віку!
Бува, що і її зле панство звеважає,
55. Мов товариєю, так нею повертає,—
Чи вже ж і голосить? І, в лихоті своїй
Розприндившись, скакати у яму їй живій?
Здихне там нищечком під ніс собі до бога:
Із лиха заспіва, та й за своє небога:
60. Бо серце їй, що тьох, знай шелче, що той є,
Хто за терпіннячко спасіннячко дає.

- Зна Добрість, що який бог змочить їй
свитинку,
Той висушить з неї останню капелинку,
Що бог не мачуха: хоч трошки й поскубе,
65. Та вп'ять пожалує, пригорне до себе.
Трапляється і те, що паплюга, брехня,
Із висолопленим жалом, неначе списом,
Як циндря гаспидська, до ворогів ганя.
Сектує на неї і позирає бісом;
70. Що заздрість з жовтими очима, мов жовтки,
З кошечими, мов чорт, на пальцях пазурями,
Де ступить Добрість, скрізь копа під нею
ями:
Пекельнії її губки, мов пауки,
Чи на василечки, чи на чебрець наскочуть,—
75. Замість щоб мед з їх брать, одну отруту
смокчуть.

- А Добрість не вважа на злії язика,
Не пристають людські до неї побрехеньки,
І як в калюжах в дощ, хлюпошуться гуски,
То, стрепенувшись, вп'ять виходять з їх
сухенькі.
80. Так Добрість чепурна виходить із брехні,
У неї ворогам одкази все одні:
Хто часнику не їв, той смердїть не буде,

А добрий ворогів завжди перебуде.
Псу вільно й на попа брехать, як кажуть,
все,

85. Собака гавкає, а вітер те несе.
Од злиднів не втечеш ні вдень, ні серед
ночі:

У Заздрісті, мовляв Пархім, попівські очі.
Бог з нею!.. їй — в завість,
А Добрісті — в користь!

90. „Сіль в вічі, в зуби їй печина“ — Добрість
каже
Та й хоч якій брехні сим словом рот замаже.

Як шкурка з бузівка у шевчика в руках
Або у лимаря в зубах

95. Смердячим дьогтем їй і жиром доїдають!
Крий боже! що їй мук, голубці, завдають!
І крутять, і вертять, і пруть, і мнуть, і труть,
І в дудку зцуплюють, і рвуть, і натягають,
І в сто погібелей муцують і згинають...

100. Що збоку чоловік, зирнувши, задрижить!
Подума: тільки вже на світі їй і жить!
Аж ось! Глянь: лимар наш сю шкурку
підймає

І юхтою її або габельком величає,
І щоб за шкурку мав п'ять золотих узять,

105. То за габелька він не хоче й десять брать!
Так Добрість на світі: чим більш в нудзі
помнеться,

Чим більш, мов реп'яхів, лихоти набереться,
Чим сала більшенько за шкуру їй заллють, —
Тим більше за неї, де повернись, дають.

110. Аджеж за битого, наші батьки мовляли,
Небитих двох колись не раз притьмом
давали,

Та ба! та й чотирьох не квапились,
не брали!

Нехай в олійниці олійник тараном
Макухам завдає як мога гіршу муку —

115. Ти не завгорить їм, а здавить в каменюку,
Що потім чорта й сам вдовбе їх долотом.

Нехай вовтузають і Добрість кулаками,
Мов воскобійними нехай з неї клинками
Останню слізеньку видавлюють і п'ють, —

120. Ова! дурні! того не знають, що дають
Таку принаду їй до стусанів частеньких,
До штовхання під бік, до кулаків тугеньких,
Що хоч в потилицю тоді їй і обух,
Хоч довбню в лоб, то все не випре з неї
дух.

125. І довбня, я ж кажу, тоді їй так дошкулить,
Як вош за коміром або постіл замулить.
По сим то, братіку, і Добрість пізнають:
Клеймо їй — канчуки, імення їй — терпіння.
Хто їх не скоштував, не буде мати спасіння,

130. Того нехай поміж святими не кладуть!
Бо той, до кого, знай, доля зуби скалить,
Трохи лиш на того не скинувся синка,
Що матінка пестить і по головці гладить,
Поки не візьметься пестунчик до замка!

135. Але всьому свій час і черга, Грицьку, буде!
Ми під богом, як бач, всі ходим грішні
люде:

До часу глек — мовляв один розумний
лях, —

До часу голубе, нам глечик носить воду;
І на його пошле зла доля ту невзгоду,

140. Що глек побачимо в череп'яних шматках!
До часу над слабим, хто дужчий, вередує,
До часу мужиків ледачий пан мордує, —

- Колись до їх усіх Смерть в гості
примандрує,
 Та, мов Єхлейтар, їм в вікно заторохтить
145. І по-московській їм гукне: „в паход ітуть!“
 Не гляне, чи то їх кульками хата вшита,
 Чи. може, дѣреном земляночка накрита,—
 Всіх нас сира земля до себе прибере,
 Але ледачий так, як добрий, не умре!
150. Як з Городищ чумак, пішовши в Крим
за сіллю,
 В дорозі нидіє двадцяту вже неділю,
 Обшарпавсь до рубця, в коломазь обліпивсь,
 Та ба! та як другі — до щенту не пропивсь,
 Щодень, то неборак, знай, молиться все
богу,
155. Щоб швидше дівчину побачити небогу,
 І чулих воликів, знай, хльоста батогом,
 Поки опиниться перед своїм двором,—
 Так Добрість квапиться із світу в домовину.
 Терпить нудьгу й біду, пропасницю й гостець,
160. І так попа він жде в останнюю годину,
 Як на великдень всі червоних ждуть яець.
 Але ти, Грицьку, більш, ніж я, учився
в школі,
 Далеко більш, ніж я, помазавсь ти письмом;
 Ти й Греків, ти й Латин, ти знаєш всіх
доволі,
165. Ти в церков хоч яку годився б бути
дяком;
 Ти краще Добрісті обличчя наригуєш,
 Бо й добрий сам еси і добре всіх малюєш!
 Послухай, Грицьку, лиш! чи це тобі втямки,
 Як зійдуться, було, до тебе парубки,
170. А ти, було, й звелиш граматку їм читати,
 А сам почнеш, було, Псавтир перевертати.

- Скрізь нишпорить — під тмою, мною, здом,
 Під Азом-Ангелом або і в Ярмолої
 Од палітурочки в Часловці до другої,
175. І спинишся, було, аж на Октоїхом,
 Та й об якимсь, було, почнеш читать
Сократі —
 Так гарно, що, було, аж сумно всидить
в хаті!
 Нехай над ним сира земля пером лежить!
 Дивіться, хлопці, лиш — казав ти нам —
глядіть.
180. Як Добрість на світі живе і умирає.
 Як, не злякавшись, кайдани надіває!
 З якою радошою держить в руці мишак
 І кухличок коли б, скривившись, випиває,
 До бога рученьки невинні протягає!
185. Отак то, братіки, умер Сократ, отак!
 Чого ви, дурники? — сказав він веселенько
 Своім заплаканим в хурдидзі школярам,—
 Чого голосите? чкурніть лиш ви швиденько
 Та дайте півня ви скулаповим попам!
190. Отак то, братця, й ви, казав ти:
хліб ви їжте,
 А правду, хоч яким Панам вельможним,
ріжте!
 Не скрізь ледачі так, як Грецькій Пани,
 Хоч скрізь на світі єсть ахвиньські брехуни,
 І єсть земля така правдива і заможна,
195. Де правду і Панам сказати, як богу, можна.
 Дивіться, ти казав, як вірний Довгорука
 Писульку царську рве із едноральських рук
 І на шматки її із серця роздирає!
 Чи бач, як Старшина із ляку умирає!
200. А Довгорука сидить і усом не моргне!
 „Ай, що ж ти наробив!“ — усі заверещали:
 „Телер же поминай, як Довгорука звали!“

А Довгоруку сказав: „Не бійтесь за мене!
Нехай лиш прийде сам Петро сюди

Великий!

205. Я покажу, що й він, як всі ми, чоловіки,
Помилиться, згрішить, спіткнеться і впаде
І ворог той йсму, його хто не зведе“.
Аж бач! Так воно й на правду вийшло,

хлопці —

Прибіг Петро, гукнув, затунав, загурчав,
210. Уже й був кинувсь бити, але як розпитав,
Аж Довгорукого погладив по головці,
І цмокнув в лисину та ще й перепрохав —
Та ще й на змирщини кіп з п'ять він
грошей дав.

.....
17. IX. 1817
Харків

ПАН ТА СОБАКА

(Казка)

На землю злізла ніч... Нігде ані шиширхне;
Хіба то декуди скрізь сон щонебудь
пирхне,
Хоч в око стрель тобі, так темно надворі.
Уклався місяць спати, нема ані зорі,
5. І ледве, крадькома яка маленька зірка
З-за хмари вигляне, неначе миш з засіка.
І небо і земля — усе одпочива,
Все ніч під чорною запаскою хова.
Один *Рябко*, один, як палець, не дримає,
10. Худобу панську, мов брат рідний, доглядає.
Бо дарма їсти хліб *Рябко* наш не любить:
Їв за п'ятьох, але те їв, що заробив.
Рябко на панському дворі не спить всю
нічку.
Коли б тобі на сміх було де видно свічку.
15. Або в селі де на опічку
Маячив каганець.
Всі сплять, хропуть,
А деякі сопуть;
Уже і Пан-отець,
20. Прилізши із христин, до утрени попхався...
А наш *Рябко*, кажу, все спатки не вкладався.
Знай, неборак, ганя то в той, то в сей
куток:

- То заирне в курник, то дейко до свинок,
Спита, чи всі такі живенькі поросятка,
25. Індики та качки, курчатка й гусенятка;
То звідтіль навпростець
Махає до овець;
До клуні, до стіжків, до стайні, до обори;
То знов назад чимдуж, щоб часом
москалі
30. (А їх тоді було до хріна на селі),
Щоб москалі, мовляв, не вбрались
до комори.
Не спить *Рябка*, та все так гавка,
скаучить,
Що сучий син, коли аж в ухах не лящить.
Все дума, як би то піддобрились під пана,
35. Не зна ж, що не мине *Рябка*
обрадована...
Як гав, так гав, поки свінуло надворі;
Тоді *Рябка* простягсь, захріп в своїй норі.
Чому ж *Рябку* не спать? чи знав він, що
з ним буде?
Заснув він смачно так, як сплять всі добрі
люде,
40. Що широ стережуть добра своїх панів...
Як ось — трус, галас, крик!.. весь двір
загомонів:
„Цу-цу, *Рябка*!.. на-на!.. сюди *Рябка*
кликніть!..
„Ось-ось я, батечки!.. Чого ви там,
скажіть?“
45. Стриба *Рябка*, вертить хвостом,
Неначе помелом,
І знай, дурненький, скалить зуби
Та лиже губи.
„Уже ж, бач, дума він, не дурно це в дворі
Од самої тобі зорі

50. Всі панькаються коло мене.
Мабуть, сам пан звелів віддати *Рябку*
печене
І що осталося варене,
За те, що, бач, *Рябка* всю божу ніч не спав
Та гавкав на весь рот, злодіїв одганяв“.
55. „Цу-цу, *Рябка*!“ — ще раз сказав один
псяюха,
Та й хап *Рябка* за уха!
„Кладіть *Рябка*“ — гукнув... Аж ось і Пан
прибіг:
„Лупіть *Рябка*“ — сказав: „чухрайте! ось
батіг!“
„За що?..“ — спитав *Рябка*, а Пан кричить:
„Чухрайте!“
60. „Ой! йой! йой! йой!“ А Пан їм каже:
„Не вважайте!..
„Не буду, батечку!.. За що ж це честь
така?..“
„Не слухай“ — Пан кричить: „лупіть, деріть
Рябка!..
Деруть *Рябка*, мов пір'я,
На галас збіглась двірня:
65. „Що?.. як?.. за що?.. про що?..“ — Не знає
ні один.
„Пустіть!..“ — кричить *Рябка*: „не будь
я песький син,
Коли вже вдержу більш!..“ *Рябка* наш хоч
не бреше,
Так що ж? Явтух *Рябка* знай все по
жижках чеше.
„Пустіть, швидчій пустіть!..“ — Пан на весь
рот гукнув
70. Та й з хати сам умкнув.
„Пустіть!..“ — гукнули всі: „*Рябка* вже
вдовольнився!..“

„Чим, люде добрі, так оце я провинився?..
За що ж глузуєте?..“ — сказав наш неборак.
„За що знущаетесь ви надо мною так?
75. „За що?.. за що?..“ — сказав, та й попустив
пательоки...

Пательоки гірких сліз, узявшись за боки.
„За те“ — сказав один *Рябкові* з наймитів:
„Щоб не колошкав ти вночі своїх панів;
За те... але... щось тут... ходім, *Рябко*,
лиш з хати,

80. Не дуже, бачу, рот тут можна роззявляти:
Ходім, братко, надвір“. Пішли.

„Се не пугте“, —
Сказав Явтух *Рябку*; „оце тебе за те
По жижках, бра *Рябко*, так гарно пошмагали,
Що Пан із Панею сю цілу ніч не спали“.
85. „Чи винен я сьому?.. Чи ти, Явтух, здурів?“
„Гай, гай!..“ — сказав Явтух: „*Рябко!* ти

знавіснів;
Ти винен, бра *Рябко*, що нічю розбрехався;
Ти ж знав, що вчора наш у карти Пан
програвся;

Ти ж знав:
90. Що хто програв,
Той чорта (не тепер на споминки!) здрімає,
Той батька рідного, розсердившись, програє;
Ти знав, кажу, *Рябко*, що пан не буде

спати:
До чого ж гавкав ти?.. на що ж було
гарчати?
95. Нехай би гавкав сам, а ти б уклавсь
тихенько,

Забравшись в ожеред, та й спав би
там гарненько.
Тепер ти бачиш сам, що мокрим він рядом
Напався на тебе — і, знай верзе притьмом:

Що грошей вчора він проциндрив щось не
трохи,

100. Що Паню через те всю ніч кусали блохи,
Що буцім вчора він грать в карти б не
сідав,

Коли б сьогоднішню був ніч хоч закуняв;
Що буцім ти, *Рябко*, так гавкав, — як собака,
Що буцім по тобі походить ще й ломака;

105. Що, бач-ся, ти йому остив, надосолів.
І бач-ся, він тебе за те й прохворостив.
А бач, *Рябко*, а бач!.. не гавкай, не

ганяйсь;
Ляж, хирний, та й мовчи, із Паном не рівняйсь!
Чого брехать? нехай наш Пан здоровий буде:

110. Він сам і без собак сю панщину одбуде“.
Послухав наш *Рябко* поради Явтуха.
— „Нехай тяжка йому година та лиха“, —
Сказав, — „щоб за моє, як кажуть люде, жито

Та ще й мене і бито!
115. Коли моє не в лад.
То я з своїм назад.

Чи баба з воза, — що ж? велика дуже вада!..
Кобилі легший віз, сьому кобила й рада“.

Отак сердега наш *Рябко* поміркувавсь,
120. Та й спать на цілий день і цілу ніч попхавсь;
Заснув *Рябко*, захріп, аж ожеред трясеться.

Рябку й не сниться, не верзеться,
Що вже москалики в коморі й на дворі —
Скрізь нишпорять, мов тут вони й господарі.

125. Що вовк ягнят, а тхір курчаток убирає.
Аж тут і надворі туж-туж уже світає.
„Цу-цу, *Рябко!*..“ — тут всі, повибігавши

з хат:
„Цу цу, *Рябко!*.. на -на!..“ — гукнули, як
на гвалт.

А наш *Рябко* тобі і усом не моргає;

130. Хоч чує, та мов спить і мов не дочуває;
„Тепер то“, — дума він, — „мій Пан всю
нічку спав,
Бо не будив його *Рябко* і не брехав;
Тепер то він мені свою покаже дяку,
Тепер не втре мені, як вчора, маку...
135. Нехай цуцукають... Мене сим не зведуть,
Поки сами сюди обід не принесуть;
Та ще й тоді, не бійсь, поскачуть коло мене,
Поки візьму я в рот хоч страву, хоч печене!“
„Цу - цу!.. — сказав іще *Рябкові* тут *Явтух*, —
140. „Цу - цу!..“ — задихавшись, мов з його
перло дух, —
„Ходім, *Рябко!*..“ — „Еге? Ходім!.. Не дуже
квапся, сам принеси сюди...“ Іди, ж хутчій,
не бався!..“
„Ба, не піду, *Явтух!*“ — „Иди, бо кличе Пан!..“
Сказав та й зашморгнув на шиї він аркан.
„Чешіть *Рябка!*“ — гукнув. Аж тут їх щось
з десяток
Вліпили з сотеньку київ *Рябку* в завдаток.
„Лупіть *Рябла!*“ — кричить тут Пан,
як навісний;
Рябко ж наш тільки вже що теплий та живий.
Разів із шість *Рябка* водою одливали,
150. І стільки ж раз його, одливши, знов шмагали,
А потім перестали.
Рябко спитать хотів, але *Рябків* язик
Був в роті спутаний, неначе путом з лик,
І герготав щось, як на сідалі індик.
155. „Постій“, — сказав *Явтух* *Рябкові*, —
„не турбуйся
Я правду всю скажу. Ото, *Рябку*, шануйся,
Добра своїх панів, як ока, стережи,
Зарання спать не квапсь, в соломі не біжи,
Злодів одганяй та гавкай на звірюку.

160. Не гавкав ти, *Рябко!* — За те ж ми, бач,
в науку,
Із ласки, з милости панів,
Вліпили сотеньок із п'ять тобі київ“.
„Чорти б убив твого, *Явтух*,
з панами батька
І дядину, і дядька
165. За ласку їх!..“ — сказав *Рябко* тут наодріз.
„Нехай їм служить більш рябий в болоті
біс!
Той дурень, хто дурним іде панам служити,
А більший дурень, хто їм дума угодити!
Годив *Рябко* їм, мов болячці й чиряку,
170. А що ж за те *Рябку*?
Сяку мать та таку!
А до того іще спорили батогамі,
А за вислугу палюгами,
Чи гавкає *Рябло*, чи мовчки ніччю спить.
175. Все випада таки *Рябка* притьмом побить.
Уже мені, бачу, чи то туди — високо,
Чи то сюди — глибоко;
Повернешся сюди — і тута гаряче,
Повернешся туди — і там то боляче!
180. Хоч би я тісто вніс псяюсі і з діжею.
То б він розтовк і ту над спиною моєю.
З ледачим все біда: хоч верть - круть,
хоч круть - верть,
Він найде все тобі хоч в черепочку
смерть“.

СУПЛИКА ДО ГРИЦЬКА КВІТКИ

- Хто, кажуть, до кого, — ми до тебе,
Грицько!
З суплікою прийшли: я, бач, та мій Рябко.
Не дай загинуть нам, не дай з нас кепкувати;
А доки ж буде нас зле Панство зневажати?
5. Пустити нас, батечку, до хати!
- Хоч буцім, Грицьку, ти на пана закрививсь.
Та з пантелику ти так, як другі, не збивсь:
Не звик ти голобель замість коня шмагати;
Не все ж під ніс Рябкам, мовляв ти,
заглядати.
10. Пустити нас, батечку, до хати!
- Хоч ти, Грицько, пошивсь з ріднею
в Москалі,
Та ба,— ніхто на вас не плаче на селі!
Ти знаєш, що на те собака, щоб брехати,
Що й сто не збудять їх тебе, як ляжеш спати.
15. Пустити нас, батечку, до хати!
- Хоч ти не раз, Грицько, кислиці в пельку
пхав,
Та твій Рябко од їх оскоми не чував;
Бо очі бачили, що треба купувати:
Нехай хоч вилізуть, а треба доїдати.
20. Пустити нас, батечку, до хати!

- Пустити!.. Чи бач, як Пан Рябка почастивав?
Коли б йому язик родимець одібрав,
Щоб він замість Рябка до віку мав гарчати;
А наш Рябко щоб сів за його в карти грати!
25. Пустити нас, батечку, до хати!

- Чи бач, що ледве вже він кульшї волоче,
Що так з його юшить і пасьока тече!
Та тож то так звелів всю шкуру скрізь
списати,
Що то тобі нема і курці де кльовати!
30. Пустити нас, батечку, до хати!

- Пустити! та й склич до нас тих навісних Панів,
Що воду із своїх виварюють Рябків;
Звели їм струп Рябка довгенько полизати:
Адже - то і над псом повинно ласку мати.
35. Пустити нас, батечку, до хати!

- Супліку ж сю мою ти, Грицьку, сам читай,
Ледачому її паскудить не давай;
Бо, як почне Москаль по - своєму складати,
Та *вот!*.. та *штьо?*.. та *как?*.. читавши
примовляти, —
40. Тоді хоч уникай із хати!..

5. XII. 1818

Люде добрі і ви, панове громада! уже коли
будете читать оцю казку, то будьте ласкаві, де
тільки трапиться вам на дорозі наткнуться на
„Е“, — вимовляйте його так, як буцімто там на-
риговано „Э“: бо, бач, у нас воно з діда, з пра-
діда завсіди так вимовляється; хіба тільки після
голосних яких слів, от як бува часом після а, е,
о і друг., та ще й з початку вимовляється

м'якенько, мов по-московськи. Я таки й хотів був, щоб замість „Е“ скрізь надруковать „Э“, та пішов до голови по розум, помірковавсь трохи й побачив, що, крий боже, як було б тяжко поверху читать; од того, бач, що наші очі ще не зовсім побратались з оцим ярепудовим перевертнем „Э“. Воно то мені, мовляв, про своїх і не страшно: уже то нашого брата мужика не вчи, каже, як читать: так от же лихо та біда з тими москалями. Вони хоч що по-своєму перехрестять і як кажу, мій Рябко вип'є од їх добру повну: уж що я знаю, то у його не останеться ні одного цілого реберця... Сказано: москаль, — він без „вот“ і не ступить, язик, мов у постолах; який же його одмінок второпає — що він верзе? От так вони й книжки друкують. Уже нема його на світі нічого кращого (царство небесне!), Еней в нашій одежді; еге, та ба! москаль, бач, порався й коло його, — і його одягнув по-московськи. Або нехай важко ікнеться хоч би й нашому Ш... з його Козаком¹. Е! якби тільки бога не побоявсь; що бісів син, коли не таке сказав, що... Та ба!.. лучче прикусить язик: москаля не зачепи — лихо, а зачепиш, то й десять. Я тільки, бач, грішний, подумав, що хто чого не тямить, то нехай й не тика туди носа; нехай, як кажуть, вибачайте, з дурною головою в дім не лізе.

Писав би більше, як вимовлять азбуку по-нашому: та, ей-богу, так тісно, як в шинку, що й повернуться от тут нігде.

¹ Опера.

СОЛОПІЙ ТА ХІВРЯ,
АБО ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ

(Казка)

Vous voyez le grand gain, sans qu'il faille le dire
Que de ses ports de mer le roi tous les ans tire;
Or, l'avis, dont encore nul ne s'est avisé,
Est qu'il faut de la France, — et c'est un coup aisé,
En faire aux ports de mer mettre toutes les côtes:
Ce serait pour monter à des sommes tres hautes!

Les fâcheux. Acte III, scène III.

Molière

- Спромігся Солопій весною на горох,
Та й, сівши з Хіврею, собі міркують вдвох,
Чи то продать його, чи то його посіять?
— „А що ж тут мірковать? Не полілуйсь
провіять,—
5. Сказала Хівря тут,— в мішечки позсипай,
Та й сіять на поле, під дощ, мерщій
чухрай!“
— „Воно то, Хівре, бач, тут не за тим
ідеться;
„Але посіять так, як у людей ведеться...
„Нехай йому лихе!.. горох ласенька річ,
10. „І дівора за ним полізе хоч у піч!
„Ти ж раеш сіяти горох на перелозі!..
„Ей, Хівре!.. переліг лежить наш при
дорозі:
„Ей, обскубуть горох наш зеленцем,—
побач!..

- „В лопатках обнесуть!.. тогді — хоч сядь
та й плач!..“
15. — „Якої вражої ти матері сумуєш?
„Цур - дурня, нависний! Чи ти ж того
не чуєш,
„Що як уродить бог, то дасть на долю всіх?
„Чи се ж не глум тобі, не сором і не сміх,—
„Враг - матір - зна — чого безглуздому
жахаться?“
20. „Г'аджеж, як кажуть то, коли вовків
боятися,
„То нічого ходить з сокирою і в ліс!..
„Иди ж, кажу, та сій! Не мимри там під ніс!
„Аби лиш, господи, на ниві нам вродило,
„То буде нам, і всім... Чи чуєш ти, мурмило!
25. „Не будь уїдлиий і впертий, мов оса,
„Мов норовистий кінь, бо вилаю, як пса!“
— „Ей, Хівре,— Солопій сказав їй,— не
сварися,
„Бо, далєбі, горох наш згине!.. схаменися!..
„Ну, сількось!.. я піду, посію та не там,
30. „А денебудь в кутку, що й враг не
найде сам“.
— „Не перебендюй бо так довго, Солопію!
„Бо я горох сама, де схочу, там посію;
„Сама я й викошу, як треба, на покіс,
„І ось тобі тогді я дулю дам під ніс!..
35. „Але, мій голубе, прошу тебе по ласці:
„Послухай часом тих, що ходять і в запасці;
„Плюнь, серце, на того, хто так тобі сказав,
„Що буцім бог жінкам волосся довге дав
„За те, що розум їм укоротив чимало:
40. „То погань так верзла, школярство так
брехало!
„А я ж то й мужиків, — крути ти не верти, —
„Не раз вже бачила таких дурних, як ти!

- „От так!.. питай людей, бо той, хто їх питає,
„Мов старець без ціпка по стежках
не блукає
45. „Не раз вже за двома зайцями ти ганяв,
„Зате ж ні одного, гонившись, не піймав;
„Не раз ти жаловав ухналиків стареньких,
„Зате ж ти скільки вже згубив підків
новеньких.
„Отак ти і тепер горох запропастиш,
50. „Коли б ти сам пропав!“
— „Чого ти там гарчиш?“
Сказав наш Солопій, та й, з серця, дейко
з хати!
Запрігши гулих, він, ну переліг орати!
Зорав, посіяв він горох, заволочив,
Аж тут і дрібний дощ ріллю його змочив.
55. Зійшов горох, підріс, зацвів увесь рясенько:
Хто йшов, той приглядався горохові
пильненько.
Тимчасом вже почав вбиваться і в лопатки:
Аж тут прийшла черга і на самі стручки.
Хто йде,— горох скубне: гребець скубне
у жменю;
60. Іде косар і жнець — нагарбають в кишеню;
Прискочить дівора, — і в пелену смикне...
Зібрав наш Солопій горох, та знай — клене
І, на чім світ стоїть, по - соромицьки лає,
Усіх батьків з того він світу вивертає:
65. „Стонадцять би колиць з рогами вам чортів!
„А, бісів народе!.. коли б ти околів!
„Коли б ти кождим був стручечком
подавився!
„Щоб в горлі він тобі кілком був зупинився!
„Коли б щоб тріснув був од його твій живіт,
70. „Ніж мав оце мене та посадить на лід!
„Щоб горошиночка в твоїх кишках бісовських

- „Так набубнявила, як барабан московський!“
Багацько дечого співав тут Солопій,
Молився за весь рід хрищений і за свій,
75. То, вгамовавшись, знов до свого вертався.
До Хіврі сікався, за макогін дватався
І не на жарт таки, сердега, розгулявся;
То знов по доброму ладу він їй казав:
— „Бач, Хівре нависна, що наш горох пропав!
80. „Бач, шкапо бісова, чого ти наробила!
„Та ти ж мене навик оце запропастила!..“
І ще смачненьке щось хотів сказати він їй...
— „Послухай лиш сюди, — сказала Хівря, —
стій!
„Уже, як бачу я, тебе не переперти:
85. „Хто дурнем уродивсь, тому дурним
і вмерти!
„Але б, мовляв, іще сюди й туди з дурним:
„Ось лихо та біда — з дурним та ще
й з лихим!
„Казала я тобі, що бог як нам уродить,
„То буде нам і всім, і злодій не зашкодить;
90. „Аж так і єсть: хоч ти посіяв два мішки.
„Хоч, тільки хто хотів, той наші рвав
стручки...
„(Нехай йому в користь!), а все ж, хвалити
бога,
„Зібрав ти сім мішків гороху з перелогу!
„Де п'ють, то там і ллють: без шкоди
не бува,
95. „Аби здоровенька лиш наша голова!
„Але ти хочеш, щоб не їли кози сіна
„І ситі щоб були? Ой, мудрий дуже з сина!..
„Ну, цур тобі та пек! роби ти, що хоти:
„Ори, мели і їж... Хоч голову скрути,
100. „Про мене!.. Я тепер і не роззявлю рота;
„Та вже ж побачимо, яка твоя робота!

- „Та й люде ж, сіючи, хоч тратять, а орють:
„То дурні, от як ти, несіяні ростуть!..
„Ей, схаменешся ти, та пізно, Солопію!“
105. — „Та вже ж, хоть схаменусь, — сказав
він, — хоч посію,
„Та не по-твоему: зроблю, як сам умію;
„Зроблю, — щоб і стручка ніякий біс
не вкрав“.
Зробив наш Солопій, як сам здоровий знав:
Він на другу весну, плуг і рала забравши
110. І між пшеницею і житом пооравши,
Всередині горох увесь засіяв свій.
„Тепер - то, — дума наш дурненький
Солопій, —
„Тепер то мій горох вже, мабуть, розцвітає!
„Нехай цвіте, нехай тимчасом доспіває;
115. „Ось, як піду в жнива пшениці й жита жать,
„То часу марно щоб, мовляв, не зваковать,
„Скошу і свій горох, в копиці поскладаю,
„То й з ним упораюсь і разом жнив
не згаю“.
Пішов в жнива, та ба!.. ні зерна не застав!
120. Проциндрив Солопій горох і просвистав,
А за горохом в гурт — і жито і пшеницю,
Бо тільки зо всього соломи взяв з копицю!
А як же це? — От так: пронюхали в селі,
Що Солопій горох посіяв на ріллі,
125. Між житом та поміж пшеницею своєю, —
Давай ходять в горох!.. Ходили і хіднею
Пшеницю й жито все так зм'яли та стовкли,
Що, сучий син, коли і місце їх найшли!..
Що ж Хівря? — Румсає!.. А що ж чинить
небозі?
130. Як тільки ж заздріла Роззяву на порозі,
Зняла торбинки дві новісінькі з кілка:
— „А, бач, гадюко, бач?.. Ти жаловав стручка,

- „Тепер із дітками без хліба ми шматка.
Бач, синугаспидський, чортовський Солоп'яго!
135. „До чого нас довів ти, бісів скупердяго!
„Іди ж тепер звідсіль!.. щоб твій і дух
не пах!
„Не вмів свого, — носи ж ти хліб чужий
в торбах!“

Сказала, та й торби на його почіпляла
І між старців, мов пса, Солопія прогнала!

140. Послухайте мене ви всі, Солопії,
Що, знай, мудруете, і голови свої
Чорт - батька - зна над чим морочите

до катів:
Як в борщ, замість курчат, нам класти
кошенята,

- Як груші на вербі і дулі вам ростуть,
145. Як їсти дасть біга, та ще й гладкими будуть,
Як локшину варить для війська із паперу,
Як квашу нам робить з чорнила і тетерю,
Як борошно молоть без жорнів, — язиком,
Як бджоли годувать без меду, — часником,
150. Як кохву пить панам з квасолі, —

з буряками,
Як ниви засівать без сім'я, — кізяками,
Як з кожного зерна сім кварт горілки гнать,
Як сіно нам пером косить, як кіньми жать,
Щоб людям і сніпка не дати на заробіток.

155. І пташці ні зерна погодовати діток, —
Заплюйте лиш оцю, скажені ви, брехню!
Де треба руки грить, там треба і огню.
Та вже з вас не один орав під небесами,
А як на землю зліз, пішов в старці
з торбамі!

25. IX. 1819
Харків

ПИСУЛЬКА ДО ТОГО, КОТОРИЙ ЩОБОЖОГО
МІСЯЦЯ УКРАЇНСЬКОГО ГІНЦЯ ПО ВСІХ УСЮ-
ДАХ РОЗСИЛАЄ

Йовграпе

Бажав еси казки: от тобі *Солопій та Хівря*. Не здивуй сам, та нехай вибачить і громада, коли казка не до шмиги. Сам бачив еси, та деяким і не повилазило, що я захирів так, що й голови не підведу; та ще, може, й доведеться вистоять добрій калантир у домовині. А вже, сам здоров знаєш, що лежачи не далеко зайдеш; я ж кажу: лежачи яка робота? Воно, Йовграпе, лежачи добре тільки панам: їм скрізь спірно йде робота; бо хоч і лежні нападуть, то вони все таки дармо часу не згають; крикнуть: *давай*, — дають; а коли *нема*? — то б'ють. Кого? Оце кого, вже ж не собаку. А коли биття обридне? то що ж, то карти мнуть. Еге, та все таки мнуть, та все таки не гуляють. Та ще й пани, Йовграпе, не всі такі трудящі: бо інший паном уродивсь, паном охристивсь, паном і зріс; а далєбі і мужика клезнуть не вмє, — от таке лихо... Такий у нас, бря, і під Харковом недалечко: ось хоч би й... не хочу, не хочу, ей - богу, не скажу, гріх. Я у його хліб-сіль їв; а ти хочеш, щоб я виявив, що він ні в карти грать не тямить, ні мужиків лупить не вмє. Та й з нас, Йовграпе, не яка робота. Ще ж то,

мовляв, тобі і сяк і так; бо тобі дещо іноді і через дзвінку перелізе; а я такий пришелеповатий, що й цієї дурниці не втну. Та я то трохи і в картах щуплю, бо таки з першого погляду, як тільки побачу, що з одним оком, то таки зараз і вгадаю, що то, мабуть, найстарший. Я так, Йовграпе, часом і людей пізнаю: як тільки заздрю кого, що хоч свої родимі притаманні ще й не повилазили, та вже, бач, дивиться в одно чуже кожному під ніс, мов його не добачає, то я таки зараз, сучий син, коли не вгадаю, що то, мабуть, найстарший дурень. Ой, щось я дуже брязнув, коли б лиш ножиці на столі не обізвались. Та вже ж, матері їх ковінька. Чи будуть бить то нехай б'ють; вже мене не такі били, та й ті не багацько добра вибили. Вже, я ж кажу, мені гірше не буде; я вже й так п'ю добру повну: от, лежу та стогну, та вожусь з знахурами, не наче кіт з оселедцем. Ще раз тобі кажу, що лежачи не яка робота: ось *Пана та Собаку* і сидячи написав, та ще й то декотрим панам, може, так догодів, як *Рябко* своєму. Що ж чинить, Йовграпе. Дурням, як то кажуть, сам бог не вгодить. Та вже то воно гріх казати, бо мого *Рябка* у самому Петенбурсі, у Москві і скрізь таки гладили не против шерсти і приймали, не наче кого й доброго; так от же, бач, все таки у деяких підпанків шапки на голові загорілись. Бодай вони так на світі були, як мені кортіло з ними гризтись: цур їм, пек їм, осина їм, марина. То доброго, мовляв, полай і покартай, а він тобі ще й поклониться, а ледачому що? ти йому образи, а він тобі луб'я. Нехай вони тямляться. Ледачого, мовляв наш Онопрій, не займай — і сам себе не каляй; вже горбатого, Йовграпе, хіба могила справить. Отак то, голубе. Лихо й з правдою,

лихо й з брехнею: за правду б'ють, за брехню віри не дають. Отака ловися, що сучий син, коли знаєш, куди на світі й повернуться. Що ж робить? Мовчать? Таджеж мовчу, коли б вже їм заціпило. Я ж то вже й кажу, Йовграпе: що нема його й на світі, як з своєю ріднею — з мужиком: чи поскубтись, чи побиться, чи й помиряться, то все воно, таки сказано, свій брат. Я ж то від того оце і на *Солопія* напався: аджеж панів нема Солопіїв? Як ти думаєш, Йовграпе? Ти письменніший від мене, ти багато дечого шупиш; ти вже бував у бувальцях; ти вже, я ж кажу, був і на коні, і під конем. Скажи, будь ласкав, Йовграпе, чи нема цього і імени між паннами? щоб мені часом гріха не взяли на душу. А то опанує мене лиха та нещаслива година, як часом, крий боже, з-поміж панків вирветься не один *Солоп'яга*. Бо вже у мене щось не дурно свербить чуприна: ей, та будуть бить скажені. Та вже ж, сількось, нехай б'ють; вже з нас, Йовграпе, небагацько виб'ють. Аби лиш, господи, мені до смерти, а смерть моя не за горами, а там я й дулю їм виставлю. Бери, Йовграпе, казку. Що буде, а буде те, що бог нам дасть. Бери, кажу, *Солопія*, неси в дрюкарню, нехай твій Микола дрюкує: я ж кажу, коли вовка лякаться, то і в ліс не йти. Не такий чорт страшний, як його малюють.

м м

ТЮХТІЙ ТА ЧВАНЬКО

(Побрехенька)

Mes jours sont te tissu d'un contraste étonnant :
Le ne vis qu'en pleurant, et je mourrai riant.
L'amour, pour tant de coeurs l'objet de plus doux charmes
Fut pour le mien la source et des maux, et des larmes!
Pour adoucir mon sort et mes regrets cuisants
En poussant des soupirs, j'écris des vers plaisants.
Qu'ils sont drôles, ma foi, ces destins que les nôtres!
Quoi!... je pleure, et morbleu j'en fais rire les autres!

Автор Тюхтія та Чванька

Наш віршомаз Тюхтій старих людей шанує:
Гарасько як звелів, він так і компонує.
Чи справжки, чи й на жарт, що тільки

написав,
То так на дев'ять рік те в скриню і запхав;
5. А на десятій рік, як вийме й прочитає,
Побачить сам здоров, що там ладу біс має,
То в грубу так таки і впре шпаргалля

все! . . .
От брат його, Чванько, слабкий уже на се!
Що начеркав, то так в друкарню і несе!
10. Але громада їх однако поважає:
Того ні сном не зна, другого не читає!
Скажіть, будь ласкаві: хто з їх дурніший

двох?
Та глузду, гріх казати, скупенько у обох...
Так перший же хоч тим за працю
надолужить,

15. Що в дев'ять рік хоч раз теплом собі
услужить;
Другий — такий дурний, що мерзне він,
дрижить,
А книжок же його — з п'ять сажнів так
лежить.

1. XI. 1819
Харків

ДЕЩО ПРО ГАРАСЬКА

Воно то, бач, по нашому *Гарасько*; а по-московській *Гсрацій*. О, вже вони хоч що, то по-своєму перековеркають. Там то вже предивна йому мова. От часом трапиться так, що з годину стоимш перед ним, а він тобі січе та руба: що ж? пес, коли й слівце уторопаєш, що він там геріоге. От тільки буцімто й дочуваєш: *вот та вот*; та *штьо*, та *штьо*; та *гаварю - кажу, гаварю - кажу...* а що він там тобі *говорить - каже*, того, далєбі, й з попом не розбереш. Ще б то щось сказав, бо язик дуже свербить; та цур ім: у нас, бач, уся старшина московська, чи то далеко до лиха? Я ж кажу — цур ім: візьмеш, як то кажуть, личком, а віддаси ремінцем... Я то тільки, знаєш, хотів сказати от про того *Гараська*, бо він вже подавно сказав: що коли вже *Луципір* підцькує кого маглювати вірші, то нехай наялозить та й пошпигмет іп аппим. Він то оце сказав, бач, по-*литвинській*, бо він був, собі на лихо, *Литвин*: а по-нашому, то воно значиться ще: що коли вже написав що, то нехай куди запровторить так, щоб тільки миші та пацюки про те знали.

Отже, я його часом, так як і *Чванько*, не дуже то слухаю — байдуже. Інше діло у Литві, а інша річ у Москві: може, воно там колись і добре було. А у нас ті погані *віршомазів* стільки

наплодилось, що якби кожний ховав те на десять рік, що за годину набазгра. то б ніде було чоловікові й хати нанять за паперами...

Ви, дурні, я ж кажу, на це лиш не вважайте, Людей питайтеся. та й свій ви розум майте. Не вам *Гарасько* цей указ скомпоновав: Він сам розумний був, розумним і писав; Пишіть, і крамарів, паперників годуйте. У нас холодний край, а ліс став дорогий; Дурні ні по-чому: що ступиш, — то й дурний. Пишіть, будь ласкаві, — подякують вам люде: За дурнями та й всім розумним тепло буде...

ДУРЕНЬ І РОЗУМНИЙ

(Приказка)

„На що, до халепи, той розум людям
здався?“
Раз Дурень здуру, — бовть!.. Розумного
питався.
— „На те, — озвався сей, — коли кортить
вже знать,
Щоб дурням на сей спрос *цур-дурнів*
відвічать“.

1. XII. 1820
Харків

ЦІКАВИЙ І МОВЧУН

(Приказка)

Цікавий, Мовчуна зустрівши раз, спитав:
— „Від чого голосний так дзвін той
на дзвіниці?“
— „Від того, що (коли не втнеш
сеї дурниці)
„В середині, як ти, порожній він“, — сказав.

1. XII. 1820
Харків

ЛІКАР І ЗДОРОВ'Я

(Приказка)

Ішов Лікар у село — селу на безголов'я,
А із села біжить злякавшись здоров'я:

— „Куди, здоров'ячко? — пита він. —

Як ся можеш?“

— „Та цур тобі!.. я йду, куди ти

не заходиш!“

1. XII. 1820

Харків

ТВАРДОВСЬКИЙ

(Малоросійська балада)

„Нуте, хлопці! швидко, шпарко!
Музики заграйте!
Гей, шинкарю, гей, шинкарко,
Горілки давайте!“

5. Ріжуть скрипки і бандури,
Дівчата гопцюють;
Хлопці, піт аж ллється з шкіри,
Коло їх гарцюють.

Бряжчать чарки, люльки шкварчать,
10. Шумує горілка;
Стук гармидер, свистять, кричать,
Голосить сопілка.

Пан Твардовський в кінці стола
З поставця черкає:
15. „Гуляй, душа! тра - ла - ла - ла!“ —
На ввесь шинк гукає.

В батька й матір отамана
І громаду лає;
Скрутив жида, як гамана,
20. Ще й усом моргає!

Сікнувсь улан — він вздовж його
Шаблюкою тріснув.

Улан — тю-тю!.. га-га!.. го-го!.. —
Зайцем в кутку приснув.

25. Взяв на бакир писар шапку,
Пан грішми забрязкав:
Аж, гульк! писар — верть в собаку
І на всіх загавкав.

30. А шевцеві пан Твардовський
В такі знаки дався,
Що, мабуть, із час московський
Барилом качався.

35. В ніс втеревив дві бурульки;
З бурульок, мов з кухви,
Б'ють під стелю через рульки
Джерела сивухи.

40. Б'ють джерела... пан-гульвіса
Кухоль підставляє;
Аж зирк в кухню! — що у біса?
В'юн на дні іграє!

„Дух святий, миряне, з нами!
Вилупіть лиш баньки!“
В'юн утік, а цап з рогами
Вилазить із шклянки.

45. Мекнув, мов його родимець
Почав мордувати.
Та й стриб в комин; аж гульк — Німець
Стоїть серед хати.

50. Ніс — карлючка, рот свинячий,
Гиря вся в щетині;
Ніжки курячі, собачий
Хвіст, ріжки цапині.

Дриг ногою!.. Круть ріжками!..
В пояс поклонився:

55. „Ну, Твардовський, час, із нами
Щоб ти розплатився!

60. „Гуляв еси, верховодив,
Усім в знаки дався;
Дівчат дрович, жінок зводив,
Над всіма знущався.

„Чого душа забажала.
Мав всього ти стільки!..
Курей, ковбас, м'яса й сала,
Бочками горілки.

65. „Нагрів і нам ти чуприну,
Як сам здоров знаєш:
Окульбачиш, мов скотину,
Та всюди й гасаєш.

70. „Годі глузувать з чортами,
Слова — не полова:
Чи забув, яка між нами
З тобою умова?

75. „Лиса гора... бритва... палець...
Паперу під карти...
Гайда в пекло!.. Кров на смалець.—
З чортами не жарти.

80. „В письмі стоїть (читай сміло):
На кагал бісовський
З начинкою душу й тіло
Одписав Твардовський.

„Служить йому чорти мають
(Так прийшлося в умову),
Поки в Римі не піймають,
Амінь сьому слову!

85. „Що тепер, Твардовський, буде,
Про те в пеклі знають:
Сю корчму хрищені люде
Римом називають“.
- „Бач, чортяка!.. бач, падлюка!..
90. Як умудрувався!
Се вже, бач, німецька штука“—
Твардовський озвався.
- „Та вже ж чи йти в пекло справді,
То й підем, байдуже!
95. Але й ти роби по правді,
І не чванься дуже.
- „Заглянь в контракт свій зі мною,—
Яка там умова?
Ще три штуки за тобою;
100. Витнеш—ні півслова!
- „От, бач, висить над дверима,
Завбільшки із цапа,
Перед твоїми очима
Мальована шкапа.
105. „Нехай шкапа підо мною
Огиром гарцює;
Нехай крутить головою,
Стриба і басує.
- „Ти, тимчасом, піску в жменю:
110. Гарапник тройчатий
Сплети з піску, як з ременю,
Коня поганяти;
- „Ще ж попасать коня треба,
Стать на одпочинок:

115. То вже, гляди, щоб, як з неба,
Вродився будинок.
„Будинок з лущпин, горіха,
Отам за байраком;
Із борід жидівських стріха,
120. Цвяхована маком.
„От і гвіздок на починок,
Чверть локтя завдовжки.
По три в каждую вбий з мачинок,
А менше—ні трошки“.
125. Біс перістий свиснув, кляснув,—
Аж кінь вже басує;
Батіг з піску в руці ляснув...
Твардовський сумує.
- Скік в стремена, давай драла...
130. Аж, що за одмінок?
- Стріха в хмарах заблищала,
І стоїть будинок.
„Виграв справу! Бач, псяюха,
Задихавсь, мов скажений.
135. Ну, тепер скупайсь по уха
В водиці свяченій“.
- „Змилуйсь, святе, я в сій зроду
Лазні не купався“.
Скорчивсь, зморщивсь—шубовсть в воду
140. Та й назад порвався.
- Захлинувся, чхнув і приснув,
Тричі закрутився,
Тричі тупнув, тричі свиснув,
Аж шинк затрусився.
145. Хмара, як ніч, налетіла,
І сонце сховалось;

Галок, кряків, ворон сила
На стрісі зібралось!

Крюкають, кавчать мекечуть
150. Всіма голосами:
То завіють, то шепечуть,
Бряжчать ланцюгами!

„Ну, Твардовський, другу справу
Виграли чортяки!“
155. — „Не кваптесь лиш: ще на славу
Втру я вам кабаки.

„Куц програв, куц виграв справу.
Ще як доведеться.
Виграй третю,— глянь на лаву:
160. Що тобі здається?

„Цмокнись з жінкою моєю,
Вона твоя буде;
Як я жив на світі з нею —
Про тезнають люде.

165. „Будь ти їй за чоловіка,
(Остання умова),
Присягайся любити до віка,
Та тогді й ні слова!

„Нехай піп вам руки зв'яже,
170. Тепер, по сій мові,
Люде добрі, що чорт скаже —
Бувайте здорові!“

А чортові не до соли:
Хвостиком киває,
175. Ніс скопив, мов гринджоли,
І дверей шукає.

Стриб по хаті, хап за клямку,
Твардовський — по пиці,
Трісь по гирі — розбив шклянку
180. І горщок з полиці.
„Ей, не бийсь, кажу, Твардовський!
Гвалт, рятуйте, люде!
Бо вилаю по-московській —
Сором слухать буде“.

185. А тимчасом скік к одвірку —
Ну цапом стрибати!
З прогонича зуздів дірку —
Та й шморгнув із хати.

„Ой, держіть, ловіть псяюху!“
190. Усі загукали.
А псяюхи нема й духу:
Поминай, як звали!

„Жінко люба, годі плакати,—
Твардовський озвався,—
195. „Хотів з чортом вас посватати
Та й чорт одцурався.

„Мабуть, всі чорти — бурлаки,
Та ще й розум мають,
„Знають, де зимують раки —
200. Од жінок втікають.

„Може, в пеклі інше діло,
В нас сього немає;
Жінка гризе душу й тіло,
Мужик попиває!

205. „Нуте ж, хлопці, швидко, шпарко!
Музики заграйте!
Гей, шинкарю! Гей, шинкарко!
Горілки давайте!“

ри
РИБАЛКА

(Малоросійська балада)

Das Wasser rauscht, das Wasser
Ein Fischer sass daran
Sah nach dem Angel ruhevoll,
Kühl bis ans Herz hinan.
Goethe

- Вода шумить!.. вода гуля!..
На березі *Рибалка* молоденький
На поплавець глядить і примовля:
„Ловіться, рибочки, великі й маленькі!“
5. Що рибка смик — то серце твоє!
Серденько щось *Рибалочці* віщує:
Чи то тугу, чи то переполох,
Чи то коханнячко?.. не зна він —
а сумує!
- Сумує він, — аж ось реве,
10. Аж ось гуде, — і хвиля утікає!..
Аж — гульк!.. з води Дівчинонька пливе.
І косу зчісує, і брівками моргає!..
Вона й морга, вона й співа:
„Гей! гей! не надь, *Рибалко*
молоденький,
15. „На зрадний гак ні шуки, ні лина!..
„На що ти нівечиш мій рід і плід
любенький?“
- „Коли б ти знав, як *Рибалкам*
„У морі жить із рибками гарненько,
„Ти б сам пірнув на дно к линам

20. „І парубоцьке оддав би нам серденько.
„Ти ж бачиш сам, — не скажеш:
ні,—
„Як Сонечко і Місяць червоненький
„Хлюпошуться у нас в воді на дні
„І із води на світ виходять
веселенькі!
25. „Ти ж бачив сам, як в темну ніч
„Блищать у нас зіроньки під водою;
„Ходи ж до нас, покинь ти удку пріч,—
„Зо мною будеш жить, як брат живе
з сестрою!
30. „Зирни сюди!.. чи се ж вода?..
„Се дзеркало, — глянь на свою уроду!..
„Ой, я не з тим прийшла сюда,
„Щоб намовлять з води на Парубка
невзгоду!“

- Вода шумить!.. вода гуде...
І ніженьки по кісточки займає!..
35. *Рибалка* встав, *Рибалка* йде,
То спиниться, то вп'ять все глибшенько
пірнає!..
Вона ж морга, вона й співа...
Гульк!.. приснули на синім морі
скалки!..
Рибалка хлюп!.. За ним шубовсть
вона!..
40. І більше вже нігде не бачили *Рибалки!*

27. X. 1827

БАТЬКО ТА СИН

(Байка)

- „Ей, Хведьку, вчись! Ей, схаменись!“ —
Так Пан-отець казав своїй дитині:
„Шануйсь, бо далєбі, колись
Тму, мну, здо, тло — спишу на спині!“
5. Хведько не вчивсь — і скоштував
Березової кашки,
Та вп'ять не вчивсь і пустував —
Побив шибки і пляшки.
І, щоб не скоштувать од Батька різочок,
10. Він різку впер в огонь та й заховавсь
в куток.
Аж Батько за чуб — хіп! і, не знайшовши
різки,
Дрючком Хведька разів із шість оперезав!..
Тоді Хведько скрізь слізки
Так Батькові сказав:
15. „Коли б було знаття, що гаспідська
дрючина
Так дуже дошкуля, то, песька я дитина,
Коли б я так робив:
Я б впер дрючок в огонь, а різки б
не палив!“
29. X. 1827

ДВІ ПТАШКИ В КЛІТЦІ

- „Чого цвірінькаєш, дурний, чого голосиш?
Хіба ж ти трясці захотів?
Що заманулося, чого ти не попросиш,
Чи сім'ячка, прісця, пшінця, чи то крупів,—
5. Всього ти в кліточці по саме нельзя маєш,
Ще й витребенькуєш, на долю нарікаєш“ —
Так в клітці підлітка корив снігир старий.
— „Ой, дядьку, не глузуй!“ — озвався
молодий:
„Не дарма я журюсь і слізками вмиваюсь,
10. Не дарма я прісця і сім'ячка цураюсь.
Ти рад пожорні сій, бо зріс в ній
і вродився;
Я ж вільний був, тепер в неволі опинився“.
1. XI. 1827

71 72
РИБКА

(Басня)

- В ставочку Пліточка дрібненька
Значев'я зуздріла на удці червака,
І так була раденька!
І думка то була така,
5. Щоб підвечіркувать смачненько:
Ну, дейко! до його швиденько!
То з боку ускубне,
То з переду поцупить,
10. То хвостика лизне,
То знизу вп'ять підступить,
То вирне, то пірне,
То сіпне, то смикне,
Вовтузиться, ялозиться і пріє,—
Та ба!.. та ротеня таке узеньке, бач,
15. Що нічого не вдіє:
Хоч сядь — та й плач!
„Ой, горенько мені на світоньку“,—
мовляє,—
„За що мене так доля зневажає?
Тим пельку і живіт дала з ковальський
міх,
20. Тим зуби, мов шпички; а нам на глум,
на сміх,
Рот шпилькою неначе простромила!..
Ой, правду Дядина небога говорила,

- Що тільки на світі великим риbam жить!
А нам малим в кулак трубить!“
25. Так Пліточка в воді на долю нарікає,—
А на гачку — червак все хвостиком киває!..
Червак кива — аж ось! Зі дна
Гульк Шука!.. бовть!.. вона
За удку хіп!
А удка — сіп!..
30. З води шубовств в окріп!..
„Ой, лишечко! Оце ж як Дядина
збрехала!..“
Із ляку Пліточка сказала.
І більш не скаржилась на долю Пліточок,
35. За ласенький на удочці шматок:
Що бог послав, — чи то багато, чи то
трошки,—
В кушір залізши, їла мовчки.

2. XI. 1827

ДО ПАРХОМА

I

Aequam memento rebus in ardui
Servare mentem: non secus in bonis ete
Horat. Lib. II. Od. 3

Пархоме, в щасті не брикай!
В нудзі притьмом не лізь до неба!
Людей питай, свій розум май!
Як немудруй,— а вмерти треба!..

5. Чи коротаєш вік в журбі,
Чи то за поставцем горілки
В шинку нарізують тобі
Цимбали, кобзи і сопілки;

Чи п'яний під тином хропеш,
10. Чи до господи лізеш рачки
І жінку макогоном б'єш,
Чи сам товчешся навкулачки,—

Ори і засівай лани,
Коси широкі перелоги,
15. І грошики за баштани
Лупи — та все одкинеш ноги!

Покинеш все: стіжки й скирти,
Всі ласощі, паслін, цибулю...

Загарба інший все, а ти
20. З'їси за гірку працю дулю!..

Чи сотським батько твій в селі,
Чи сам на панщині працює,—
А смерть зрівняє всіх в землі:
Ні з ким, скажена, не жартує!..

25. „Чи *чїт*, чи *лишка*?..“ загука;
Ти крикнеш: *чїт!*..“— „Ба, брешеш,
сину!“

Озветься паплюга з кутка
Та й зцупить з печі в домовину!

4. XI. 1827

ДО ПАРХОМА

II

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi
Finem Di dederint Leuconoe; nec Babylonios
Tentaris numeros etc.

Horat. Od. 12

Пархоме, не мудруй! ворожки не питай,
Як довгий вік прокоротаєш;
Що виковала вже зозуля — поживай!
А більше — шкода, що й бажаєш...

5. Хоч всіх ти упирів збери і знахарів,
Хоч покумайся ти з відьмами,—
Ніхто не скаже нам так, як би ти хотів,
Що доля завтра зробить з нами!

Чи доведеться ще подушне заплатити,
10. Чи до снаги вже розплатився?..
На що, про що тобі над цим чуприну
Дурний! дурний!.. а в школі вчився!..
грить?..

Терпи!.. За долею, куди попхне, хились,
Як хилиться від вітру гілка;
15. Чи будеш жив, чи вреш, Пархоме,
не журись!..
Журись об тим, чи є горілка!..

А, є? так при на стіл!.. Частуй та й сам
кругляй!..

Чи нам, Пархоме, треба скільки?..

Та вже ж—чи вкорочать свій вік,

то вкорочай

20. В шинку над бочкою горілки!

От ми базікаєм,— а час, мов віл з гори,

Чухра: його не налигаєш.

От, скільки б випили до сеї ми пори,

Так ти ж буцім не дочуваєш!

25. Ну ж, цуп останню ти гривняку з капшука,
Поки стара пере ганчірки,
Бо вже як вернеться, то думка, бач, така,
Що помремо обидва без горілки.

5. XI. 1827

XIV ОДА ГОРАЦІЯ, КН. II

Eheu! fugaces, Posthume, Posthume
Labuntur anni: nec pietas moram,
Rugis et instanti senectae
Afferet etc.

Ой, час би, Грицьку, нам, ой, час пошановаться:
Не все ж нам, братику, не все парубковать;
Не все з дівчатами гасать і женихаться!
І тютюнкову день і ніч в шинку круглять!

5. Бач — пику зморшками, мов лемішом зорало!
Ось ну! Помадай гирю лиш:
Чи бач, який, — мов паршами зстругало,
Нам тім'ї здоровецький пліш!..

- От старість ... Схаменись! а ти собі байдуже!
10. Ось, ось скандзюбить в сук, хоч
на прямець як стій.
Та вже як яровав, мов огир, наш Андрій,
А й той подався дуже!

- А там, козаче, зирк! нівідсіль, нівідтіль, —
Кирпата свашка — гульк у хату!
15. Добридень, — скаже, — хліб та сіль!
Здоровенькі були з весіллям, свату!..“

А там і „содухів“ весільних як утнуть!
Лежить Грицько, обдувся, як барило...

- От і догравсь! Сюди, туди, верть - круть,
20. А тут Грицька в супоню і скрутило!

Що, думка, може, бач така,
Щоб од кирпатої гідзою одкупиться?
Тикнув на часточку попові п'ятака,
Та й дейно довіку з дівчатами казиться?

25. Що? може, напечеш гарячих буханців,
Закоlesh підсвинка та м'ясом нагодуеш
Калік, сиріток і старців,
Та тим і пельку ти кирпатій зашпунтуеш?

- Ні, голубе! Вже не таким тузам
30. Кабаки кирпа втерла!
Вже Бонапарт як давсь в знаки і Москалям,
Да і того на дно до пекла вперла!

- Воно то — нічого гріха таїть — гульвіса,
На часточку не ткнув ніколи й двух шагів,
35. Лупив Німоту й драв, та вже ж і драв із біса,
Поки не скоштовав московських стусанів!

- Ну, а Сірко, Богдан, Мазепа і Палій?
Хіба полам, старцям обідів не справляли?
Хіба церков, дзвіниць не муровали?
40. Хіба не ставили хрестів на стовповій?

А дуже ж тим вони од смерті одкупились?
Любісінько лежать там, де і всім лежать!..
Чи сріблом сукні їх, чи дірками світились:
І дрантя, і роброн — все гробаки з'ідять!

45. А втік, щоб Москалі на сей рік не вхопили, —
Впроторять так якраз — в погонці через рік:

Не вмер — болячки задавили!
Та ба! Так, отже, бач, утік!

Коли на панщині душа не опряглася,
50. Коли то господь боронив,—
То в животі, гляди, горілка занялася,
Або хто бебехи за жінку одсадив!

Та вже наш дяк чита у книжці не дурницю,
Що доведеться всім по повній випивать.
55. Із'їв Адам із своєю кислую,
А нам прийшлося за їх оскому прогонять.

Пиндючить ніс Остапова Горпина
І, знай, все мацає на шії свій дукач;
А тут не зуздриться, — спітка лиха година,
60. Тоді хоч сядь — та й плач!

Тріщать од збіжжя в Опанаса
Засіки, клуні і токи,
Дере на пасіці Панько свій мед на Спаса,
Кацапам оддає на спуск свої ставки...

65. А все бридня!.. Покинеш любу жінку,
Чумацьку снасть, волів і кілька пар плугів,
І вірне наймиття, і дрібную дитинку,—
Покинеш все, кажу, на радість ворогів!..

А той, що знай збирав і товкся головою,—
70. На що серце в сирій землі засне!..
От тільки коржиків та колива з ситою
На поминках душа ряди в годи лизне!

А там, гляди, по смерти в хату й вперли
До жінки з пару Москалів,—

75. Пішла куйовдиться! Як не було — все
втерли,
А дітки миркають без свитки й постолів,

Канючать хліба шмат під вікнами
з торбами...

О, паплюга! Та се ще й так і сяк...
От лихо: всю твою горілку з бахурами
80. До щенту випила та й трубить у кулак!

20. II. 1832

- Зубів шось з двох
І ніг не долічуся!
Живіт, на сміх,
З ковальський міх,—
30. Здається ж, і не дмуся!
Самі кишки,
Мов бульбашки
У чавуні, клекочуть;
А пуп набряк;
35. Під пупом — так,
Мов жаби, знай скрегочуть!
Ніс,— як пістряк;
І скрізь — синяк;
Бач, пика як набрякла!
40. Одна нога
Щось шкутильга,
Друга зовсім залякла.
Така нудьга,
Така туга,
45. Що чорт зна, де і дїться!
От тут пече,
Тут гаряче,
А все б хотїлось грїться...
А їсти щоб?
50. Та хоч у лоб!
Крий боже, як цураюсь!
Все б дудлив, бач;
Так от, хоч плач:
Щось од води жахаюсь!..
55. Помадай чуб:
Бач, як оскуб
Диявольська личина!
Тїльки то сям
Стирчить, то там
60. З чуприни волосина!
Та вже ж чїплявсь,

- Товк і знущавсь
Скажена москалюка!
Колїньми грів,
65. Поки не впрів,
А там і взявсь до дрюка!
Ох! ох! ах! ах!
Жовч в печінках,
Мабуть, всю стовк псяюха!..
70. Геть, Грицьку, геть!
Та лучче смерть,
Нїж гаспїдська сивуха!
Кахи! кахи!
Се за грїхи
75. Мене пеня спїткала!
Та вже й дурів,—
За всіх кнурів
Вже душка погуляла!
Була, була
80. На пів села
Худобонька і гроші:
Ізслизло се,
Процвїндрив все;
Зостались тїльки воші!
85. Пустив діток
Без сорочок,
І жінку без запаски;
А сам в шинку
На привалку
90. Жду Лейбиної ласки!
А Лейба - гершт —
В боки, як хверт,
Та Рухлі шось гергоче;
На мене зирк!
95. Та знай — пирк - пирк!..
Невіра, ще й регоче.
Забрав волів,

- Овець, корів,
Ще він же і здрочився!
100. Загарбав кіз
І жита віз...
Бодай їм подавився!
Ой, так мені,
Так сатані!
105. Катюзі — по заслuzі!
Жлоктав живіт,
Аж лився піт;
Тепер — засуха в пузі!
До церкви дзвін,
110. А пан Охрім,
Бувало, в шинк мандрує;
В церквах „свят, свят“,
В корчмі „гвалт, гвалт!..“ —
Охрім жидів муштрує!
115. Було, в пости,
Іще чорти
Не б'ються навкулачки:
А вже Охрім,
На глум усім,
120. П'яленький лізе рачки!
Було, піп Петр
В чистий четвер
Юду величає;
Охрім в корчмі
125. Пойді кумі
Весільних затає.
Чи в хату піп,
Охрім захріп,
Запінивсь, мов сказився;
130. Не сповідавсь,
Не причашавсь
Сім рік і не христився!
Попа й дяки

- В Різдво — в святки
135. З хрестом ідуть, з кропилом;
А вже коли
Дере козли
Охрім і рие рилом!
На часточки,
140. На свічечки
Шагом не поплатився;
А мисочок
І грамоток
Не чув, як і вродився!
145. Ох! ох! ох! ох!
Зубів щось з двох
І ніг не долічуся!
Живіт, на сміх,
З ковальський міх,—
150. Здається ж, і не дмуся!
Ой, так мені!
Так сатані!
По ділу ся халяндра!
Нехай хутчій,
155. Попа мерщій
Покличуть Олександра!
Скажу: допивсь
І дохмеливсь,—
До віку тямить буду!
160. Ні в рот не брать,
Ні коштувать
Не тільки що й до суду!
А ти пляшки,
Грицьку, й чарки
165. Трощи, що маєш духу!
Тільки... тривай!..
З їх позливай
В барильце всю сивуху!
26. II 1832

- Петро мужик не покорний,
Та вдавсь собі проноза з біса:
Здається з пики і дурний
Та годзунковатий гульвіса.
5. От, гедзь напав Петра: не спить, не їсть
ніколи,
Бажає бачить П'ятембурх
І, знай, черка писульки до Миколи.
Нехай, каже, поки не випре з мене дух,
Хоч раз тобі я поклонюсь,
10. Нехай на П'ятембурх до волі надивлюсь!
Микола, гарний, любий пан,
Черка йому: „Надінь ти, Петре, свій жупан,
А на жупан з відлогою свитину,
І решетилівський кожух,
15. І хліба деяку шматину;
Та й чимчикуй що мога в П'ятембурх“.
От наш Петро і в П'ятембурсі
В свитині новій і в кожусі!
Петра за гостя прийняли,
20. Петра у люди повели...
Чого Петрова душка забажала,
Усе побачила, всього покуштувала...
Петро, мов еднорал, між панством
виступав,
Перед Петром москаль рушницю піднімає,
25. Петрові в тарілках підносять панську
страву,

- Та що й казать: Петро пішов у славу!
Але Петрові все нудненько щось стає;
Петро буцім то сяде, то встає,
Все груди мацає, кородиться і кашля
30. І нищечком під ніс собі, скривившись, кашля.
Петрові стрічку й хрест Микола втеревив,
Петра Микола в двір до Самої водив;
Петро буцім повеселів,
Та вп'ять здурів
35. І світом нудить,
Других і сам себе посеред ночі будить...
Петра напали перелоги,
Петра з нудьги не носять ноги,
В Петра буцім усе в господі умира,
40. В Петра всі хворі там: і жінка й дівтора,
Петро притьмом додому, до двора!
Микола-пан швидчій Петровій жінці
В цариці випрохав намисто в сто червінців;
Петро уп'ять повеселів,
45. На всі чотири поглядів
Та й „Паночку,— сказав,— здорові ж
оставайтеся
І в П'ятембурх мене вже більш не
сподівайтесь“.

3. III. 1833
Петербург

НА ВІД'ІЗД ІЗ ПОЛТАВИ Н. М. Л.

22 травня 1842

А доки ж нам у Полтаві
Бить байдики, пане!
Наробив еси вже слави:
Чи надовго стане?

5. Порозтринькав все дівчатам:
Дукачі й намисто,
А хлоп'ятам - небожатам
Хоч вимести — чисто!..
Нема шпоньки, нема й стрічки
10. Комір зашморгнути...
Ну, вже утяв ти нам січки:
Є чим помянути!
Ану? виверни кишені:
Що там є такого?
15. А ви, хлопці, держіть жмені...
Ай, біг - ма нічого!

22. V. 1842
Полтава

Хоч до їди в мене й попівська натура,
Та, на лихо, один живіт, одна і шкура,
Я з'їм за чотирьох, то більше й не утну.
От голову хоч господь дав одну,
5. Та коморок настроїв в ній з десяток:
Наллеш у п'ять, а п'ять стоїть в завдаток!

4. XI. 1844 — 1846
Харків

- Сидить Петро у Полтаві
В стані з поштарями;
Тепер Петро наш не в славі,
Вже не з панночками!
5. Колись було як забряжчить
В браму у будинку,
Так пані Засс і закричить:
„Мерщій горілки з шинку!
„Тягніть Петра на вечерю,
10. „Любії дівчата,
„Ставте на стіл ви тетерю
„Та ріжте курчата!“
Тепер Петро у Полтаві
В стані з поштарями;
15. Тепер Петро вже не в славі —
Годі з панночками!

24. VI. 1848

У КАПИТОЛЬСЬКОМУ 9 ЧЕРВНЯ Р. 1851

- Надудливсь чаю
Та й сам не знаю,
Як злізти з драбинки
У панські будинки!
5. Обдувсь, як барило,
Та й ноги скрутило,—
Ледве ворущуся
Та їстки прошуся.
Коли б догадались
10. Та швидше збирались,
Що там є — поснідять,
А там і обідать.
Може від серця трошки одлігло,
Бо ждять, ей-богу, так давно обридло!
15. Та й доки ж їй спати
І в ліжку лежати?
А нуте, хлоп'ята,
Мерщій на стіл курчата!
Та дайте горілки
20. Чи то нам скільки!
Чоловік не скотина,
От, як дитина:
Лизне з піввідерця,
Аби глистів прогнать від серця!

9. VI. 1851

25. Куйовдиться, не їсть і спать не хоче,
Бо поведенція московська, бач, така!
Ой, щоб вас! Ей, Андрію!
Сказав би щось, та не посмію...
Та вже ж побачимо, яку там цяцю
30. Ви привезли за сю нам працю?

20. VI. 1851.
Полтава

- Як тільки задзвонять чотири годинки,
Так ми й шморгнемо в високі будинки
Та любих панночок
Засадим до книжок:
5. Нехай гуртом голосять
Та хоч борщу Петрові просять.

21. VI. 1851
Полтава

- Послухав жінку,
Та взяв на перемінку
Пістревії із Харкова штани,
Так, отже,— бач,
5. Хоч сядь— та й плач:
Щось не вподобались *Йому* вони!
І осміяв,
І ошпував,
Мережані штани на всю Полтаву,
10. Нізачо, ніпрощо пустив у славу.
Коли б тож вже сам тільки *Він*,
Той сількось. Вже б— байдуже!
А то й *Вона*, ізлізши на ослін,
Розкудкудакалась щось дуже
15. Та над Петром ну реготать,
Петра на глузи піднімать!
Чарки й пляшки, шклянки
перетовкла від сміху,
Розхлюпала на скатерть сирівець...
Тоді, злякавшись, та на впростоць
20. Ну, драла!.. під свою махнула
стріху!

23. VI. 1851
Полтава

- Ой, мені тяжко,
Ой, мені нудно,—
Як без роботи жити мені трудно!
Ой, піду я манівцями
5. Та нудьгу розважу;
Чи не стрінусь з панночками,—
Може, слово скажуть.
Ох, мені важко,
Ой, мені нудно,
10. Як без роботи жити мені трудно!
Не зустрівсь я з панночками:
Вони всі в світлиці,
Шиють кохти з фальборами,
Лагодять спідниці.
15. Ох, мені тяжко,
Ох, мені нудно,
Як без роботи жити мені трудно!
Ой, піду я у садочок,
Час прокоротаю.
20. Та сяду я під клиночок,
Пісню заспіваю:

- Ой, покинув Петро хатку
І жінку небогу,
Помандрував без оглядку
25. В Полтаву — в дорогу.

Ой, вернись назад, Петрусю,
Швиденько вернися!

Не вернешся — утоплюся,
Тоді не журися!
30. Помандрував... вона ж з хати,
Дітки занищали!
От тепер ви, каже мати,
Сирітками стали.

26. VI. 1851
Полтава

Андрію, Андрію!
Розміркують не вмію,
Чи ждуть *Його*?
Сам тямийш — от того,
5. Що стрічки через плечі?
Чи, може, і не ждуть
Та гавкать починать,
Коли воно до речі?
Бо сам казав,
10. Щоб починав:
Німеччина йому щось не до шмиги;
Так ось боюсь, щоб не підніс
Петрові *Він* під ніс
Якої тинхви або хвиги.

29. VI. 1851
Полтава

Яко аше бы не законъ твой порученіе мое
был, тогда убо погибль быхъ во смиреніи
моемъ.

Світить місяць у віконце,
Та в очах темніє!
Сяє в небі ясне сонце,
Та серця не гріє!

5. Коли б швидше вже отая,
Звіздочка засяла,
От тогді б то болість злая
Камнем з серця спала!

10. Та де ж вона забарилась,
Де ж вона блукає?
Може, в шинку похмелилась
Та й там спочиває?

Та вже ж нехай хоч похмільну
Та везуть швиденько,—
15. Утнемо ж ми їй весільну,
Приймемо гарненько!

Ой, давно б вона, небога,
В Харкові блищала:
20. Так от,— залізна дорога
Усе попсувала!

Настроїли сучі Німці
Возів з чаунами:
Сидиш собі на ослінці,
А тут... Госпідь з нами!

25. Без волів і без коняки
Колеса махають,
Бо не хто ж — самі чортяки
Ридван попихають!

30. А зустрівсь з другим обозом,—
Утруть тобі маку:
Змелють всього з твоїм возом
На шпанську кабаку!

12. I 1852
Харків

Слышану сотвори миѣ заутра милость
твою яко на тя уповахъ.
Ой, де ж вона залетіла,
Обіцяна Галка Бѣла?
Мабуть, Харків проминула,
Чи не в вирій лиш шморгнула?

Писав Пан: звізду дав
І червону стрічку.
От я й ждав... Дулю взяв.
Ще й поставив свічку!

5. Ой, схоплюсь, утоплюсь,
Повішусь на гілці!
Або смерть, як нап'юсь,
Найду я в горілці!

10. Поскупивсь ти цяцьки
Прислать на свитину,—
Присилай же гвіздки
Забить домовину!

І не квапсь, не рятуй,—
Ні, вже не оклигну,
15. Таки вмру,— пожалкуй.
Ще й ногою дригну!

І святих не скликай:
Вилають на славу!
20. Лучче гривню виймай
На дзвін Станіславу!

20. I. 1852
Харків

Возрадіюся и возвеселюся милоститвоей,
яко прирѣлъ еси на смиреніе мое, спаслъ еси
отъ нуждъ душу мою, и нѣси менѣ затворилъ
въ рукахъ вражихъ, поставилъ еси на про-
страннѣхъ нозѣхъ мои

Тай гарна ж та Галка Біла,
Що до Петра прилетіла!

Чого ж мені журитися?
Хіба ж іще трящі!
Тільки богу молитися,
Щоб жить в твоїй ласці.

5. Чого бажав — усе Ти дав:
На піввіку стане;
Аби лишень Ти вікував
О, мій любий Пане!

- Через плечі почепив Ти
10. Стрічку червоненьку,
А над серцем пришпилив Ти
Звіздочку ясненьку;

- І на radoшах серденько
Під звіздою б'ється,—
15. Що аж стрічка та частенько
На грудях трясеться!

Тай гарна ж та Галка Біла,
Що до Петра прилетіла
І на грудях йому сіла!

20. „А поживем,— так сам кажеш,—
„Ще й Гальку дістанем“.
Ну, там собі як сам зважиш:
Ми спорить не станем!

13. II. 1852
Харків

Истязаль еси беззаконіє мое и грѣхи моя
изслѣдилъ еси, Руцѣ твои сотвористѣ мя и
создасѣ мя; погомъ же, преложивъ, поразилъ
мя еси.

Іова, кн. I

1

Ну, вже таки
Далась в знаки
Мені та Галка Біла!
Мов чиряки
5. На печінки,
От так притьомом і сіла!

2

Було всі дні
На черені
Пряжусь та позіхаю,
10. То шість разів
До пирогів
Із печі я злізаю.

3

Ряди в годи
До бороди
15. Було доходить діло...
От розскубеш,
В жмені помнеш,
Та й вп'ять у просо сміло!

4

Було й сопеш,
20. Було й хропеш,
(І нікому — й байдуже)...
Так отже, бач:
Хоч сядь та й плач,—
От треба Галки дуже!

5

25. Звізду прислав
Та й наказав,
Щоб щодня я голився,
Перину стлав,
Пику вмивав
30. І щодня чепурився!

6

Ой, Він мене
З світу зжене
Московською пинею!
Оце біда
35. Ота зізда,
Нехай там господь з нею!

7

Ну й схаменусь,
І підголюсь:
Чого там розходився?
40. Та я ж підчас
На місяць раз
І без того голився!

Тільки не лайсь
Та не знущайсь
45. (Бо кепська вийде справа,
Як зашморгнуць
Та й удавлюсь
Стрічкою Станіслава)!

Березень 1852
Харків

ПІСНЯ СОНИНОЇ МАМКИ

- Ой, час їхать, Марусенько,
Тобі до господи!..
— Ох, болить мое серденько
Від сеї невзгоди!
5. — Ой, збирайся, моя галко,
Ти до чоловіка!
Жаль нам тебе, серце, жалко,
Жаль буде до віка!
- Як покину немовлятко,
10. Що я ж годувала?..
Плаче мати, плаче батько...
Ой, бідна ж я стала!
- Що ж робити? Така доля
Припала нам з неба!
15. Хоч їхать жаль,— їхать треба:
На те панська воля!
- Ой, прощайте ж, добрі люде!
Прощай, моя Соню!
Нехай господь з вами буде!
20. Прощай і ти, Фроню!

16. X. 1852
Харків

НАГАЙКА

До Івана Сливицького

- Не лай дурнів, Іване, —
На біса та лайка?
Де язика не стане,
Там візьме нагайка.
5. Нагайкою Татари
З мирян гарач драли,
І, мов овець в кошари,
Народ в орду гнали.
Нагайкою раніше
10. На панщину йдеться,
Нагайкою спірніше
Коситься і жнеться,
Нагайкою і в школярні
На розум наткнешся,
15. Нагайкою і в пожарні
Хисту наберешся,
Нагайкою й кацапство
Зробив Петро можним;
Нею, сівши на царство,
20. Грив спину вельможним.
Нагайкою кізлячі
Бороди обтріпав
І жупани висячі
По пояс обсіпав.
25. Нагайкою вчив строїть

- Жінкам вечерниці,
І німкенські їм кроїть
Запаски й спідниці.
Нагайкою Пранцюзів
30. Бонапарт вкуйовдив
Драв Німоту і вовтузив
І всім верховодив.
Тепер його племінник
На „живо при“ з'їхав
35. А як би їм спік грінок,
Та дальше б заїхав.

30. XI. 1852
Харків

НА ПОБЕДЫ РУССКИХ НАД ТУРКАМИ

одержанные ген.-майор. Андронниковым в Азии 14-го и вице-адмиралом Нахимовым 18 ноября 1853 г. на порте Синопа.

- Сидить Абдул,
Губи надув
І гадку гадає :
Що там мое,
5. Турецькеє,
Військо поробляє?
Скільки ж воно
В море на дно
Москалів пустило!
10. Скільки риб'ят
З рушниць, з гармат
Трупом положило!
Ой, вже ж тії,
Турецькії,
15. Війська розчухрали.
Вже ж над ними
Й „со святими“
Дяки одспівали!
Вже й в П'ятенбурх
20. Гінець Явтух
Чкурнув, що мав сили,
З листом об тім,
Що туркам всім
Пинхву в ніс встромили.
25. Сполать тобі

- В Руській землі,
Андронче козаче!
Ти бусурман
Змяв на гаман —
30. Нехай Абдул скаче!
Сполать тобі,
В Руській землі,
Нахимену хвацький,
Що попалив
35. І потопив
Байдаки Султанські.
Та вже ж лизнув,
Та вже й мазнув
Султана по пиці!
40. Провів шрамки :
Будуть тямки
На морді синиці.
Так, бач, Султан,
На сей із'ян,
45. Ще й морду пиндючить,
На панотця,
На Воронця
Аркан з шовку сучить.
Сучи аркан,
50. Дурний Султан,
Та й скручуй тугенько!
Бо туркам всім
Висіть на їм
Прийдеться довгенько.

- Що там у хріна,
Пані, сокочеш:
Яких там віршів
Від мене хочеш?
5. Співав тобі я
Андронка славу,
Співав козацьку
Нахимка справу;
Співав, як турчин
10. З ним зчепився,
Що й сам не рад був,
Не одхристився;
Співав я сором
Й ганьбу Султанську,
15. Стоптану силу
Його поганську;
Та й отже тобі
Сього ще мало!
Хіба ж Меджиду
20. Ще гірше стало?
„Ой, стало гірше
Від того часу,
Як турчин з ляхом
Удрав до лясу;
25. Як Бебут дався
В знаки невірі,
Взяв стан й гармати
Двадцять чотири“.
От се до шмиги,

30. Любая пані!
Так се Бебут їх
Вихлестав в бані?
Нехай же дурні
Здорові зносять
35. Та й ще в Бебута
Парку попросять!
Поки ж той турчин
З невдячним ляхом
Чухрають лісом,
40. Не битим шляхом, —
Я із гармат їх
Запалю люльку
І заспіваю
Таку їм думку:
45. Як до тебе, Меджиде,
От ся звісточка прийде,
Що наш бравий князь Бебут
Дав Абді-паші капут,
То не дмись вже, мов той сич,
50. А в сірка очей позич
Та прийди і повинися,
Низько в ноги поклонися,
В церкві богу помолися,
Та не дуже то й скупися
55. І на сповідь кинь гривняку,
Щоб Бебут не втер ще маку;
Побожись та й дай заріку,
Що до смерти, що до віку
Не зачепиш більш ніколи
60. Білого царя Миколи.

12. XII. 1853
Харків

РАДА СУЛТАНОВІ АБДУЛ-МЕДЖИДОВІ

Ой, не мандруй, Султане,
До Адринополя,
Бо там тебе застане
Лихенька доля!

5. Ой, не пий ти, Султане,
Водиці з Мариці,
Бо в животі та стане
Гірша од гірчиці!

- Не розвертай, Султане,
10. Хорогви Магмета:
Москаль з дrevка хоч стягне,
Хоч проб'є з мушкета!

- Не розвішуй, Султане,
Сорочки пророка:
15. Москаль зцупить, як гляне:
О, буде морока!

- Ой, не схиляйсь, Султане,
До Балканів ухом,
Бо з їх віє погане...
20. Кулевчинським духом!

Нехай твій ніс, Султане,
В гори не сягає,

Бо з їх Дибич як встане,—
До смерти злякає.

25. Не позіхай, Султане,
На Чорнеє море:
В Чорнім морі, в тумані
Пливе твоє горе!

- Бач, в Синопі, Султане,
30. Клубки диму в'ються?
Отож твої моряне
З Нахименком б'ються!

- Бач, як море, Султане,
Од їх гармат стогне?
35. Твоє військо кохане
З байдаками тоне!

- Ой, не дивись, Султане,
За море к Ацхуру:
Там достав вже й достав
40. Турчин добре в шкуру;

Не посилай, Султане,
Війська к Арпачаю,
Бо вернеться в Карс п'яне
Від руського чаю!

45. Не накликай, Султане,
На руських Шамиля,
Бо він либонь не встане
З руського похмілля!

- Не допоможуть, Султане,
50. Пранці й Ягличванці,—

Москаль свого дотягне
Не в вечір, так вранці!

Так спи ж дома, Меджиде,—
Ми буркать не будем,
55. А як Москаль підійде,
Ми тогді й розбудим.

16. XII. 1853
Харків

ВОЗЗВАНІЕ К ФРАНЦИИ ПО СЛУЧАЮ ЕЕ
СОЮЗА С АНГЛИЕЙ В 1853 Г. ПРОТИВ РОССИИ
ПО ВОСТОЧНОМУ ВОПРОСУ

Чого ви, Пранці, розсвербілись,
Який вас гаспід розчесав?
Було ж вже трошки й заструпились,
А тут уп'ять вас гедзь напав?

5. Ой, не своїм ви глуздом, Пранці,
За сю дурницю узялись!
Вас підцьковали Ягличванці,
Що вам не раз в знаки дались!

Хіба ж не з ними в давню сварку
10. Ви зшкварили на шашлику
Орлянську панночку Одарку?
А хто ж вам раду дав таку?

Вони, вони! Дурні ви, Пранці!
Та що давницю й споминать!
15. Та ще й не подавно поганці
Дали вам перцю скоштувать!

Чи ще ж у Трахвальгарі трохи
Утерли носа вам вони?
Стягли з вас плюндри і панчохи,
20. Спалили байдаки й човни...

Та що й казать! А в Абукирі
Хіба не вищипали вам
Чуприну всю вони із гирі?
А хоч би й Дядько ваш і сам?

25. Хіба ж йому ще мало сала
Вони за шкуру залили?
А з Ватерло, як дав він драла,
Хіба ж з-запечі не стягли?

- Хіба не вперли на Олену,
30. Пославши скаучать над ним
Собаку яглицьку скажену
Поки не ставсь над ним кисим?

- Се Пальмерстін! Се він, псяюха!
Він вас підвів під монастир!
35. Ой, втопить же він вас по уха!
Ну, вишкварить із вас він жир!

- Згадайте жида Пацяпика:
За що на греків він озливсь?
За що він, навіженна пика,
40. Мов реп'яхом до їх вчепивсь?

За те, що в морі Грецька сила
Попережала їх човни
І крам свій продавать возила,
Куди й возили свій вони.

45. От Пальмерстін, як гайдамака,
Спалив всі грецькі байдаки,
Загарбав гроші їх — собака,
Цяцьки і срібні образки.

- А щоб не рюмзали Ахвини
50. За срібні образки й цяцьки,
Він зліплених прислав ім з глини
Таких, як акурат, божків.

- А те ж Омельково весілля,—
Хіба ж воно вам не втямки?
55. Хіба ж вас Пальмерстін з похмілля
Не обертав на всі боки?

- Згадайте, як Пилип з столиці
Дав драла, що й очкур згубив?
Ні жупанка, ні паляниці
60. З господи він не захопив!

А що ж то у його будинках
Добра й худобоньки було!
В коморах сала, срібла в скриньках,
А все ж то марно так пішло.

65. А скільки образків Версальських,
Малярських кунштів і божків,
Паперів та книжок школярських,
Нив, лук, ягнятків і корів!

- Все дном уверх перевернули
70. Мудрі Роленки та Бланки,
А там у Лондін і шморгнули,
Та й гавкають, мов ті сірки!

- От Пальмерстін там їх і водить,
Де треба підцьковать кого:
75. Тут плюндри Німцеві пошкодить,
Там вирвать литку у кого...

Сих цуциків там багатенько,
А з їх найскаженіші сі:
Кошутко, Клапка та Маценко
80. І сказано — собаки всі!

Один, знай, гавка на Венгерця,
Другий на Москаля гарчить,
Той на Цесарця пинить з серця,
А Пальмерстін цькує й мовчить.

85. Мовчить — та двох навчить, поганий,
На думці ж оберта своє
І в кузні Хворенській кайдани
На мир хрищений він кує.

З чужої слави перелогі
90. Його хватають за живіт,
Од заздрощів трясуться ноги,
Пройма його циганський піт.

Від думок тім'я все в пірплицях.
Запали в лоб, як в льох, баньки,
95. Гадюча шкура в жовтяницях,
Стягнуло кендюх і кишки.

Не спить він вдень не спить і ночі,
А що найгірше дошкуля
Його і шилом коле в очі,
100. То слава Білого Царя!

„Ні,— каже,— не зможу ніколи
Знести, хоч ти мене заріж,
Важкенької руки Миколи.
Бач! Що підсуне, те і їж!

105. „На що орудує він,— каже,—
Всім світом і до всіх добравсь?
Тих маслечком по губках маже,
Другим втямки до суду давсь!

„На що, в угорську пожогу
110. Паливодів угамував?
Цесарцеві послав підмогу,
Голштинській справі раду дав?

„На що він пишним мосцяпанам
На карк шляхецький наступив
115. І їх сеймове піє pozwalam
В Сибір погріться одпустив?

„На що він Русалимську справу
І грецький люд в опіку взяв
І аж у Сир-Одарчин к сплаву
120. Війська з гарматами послав?

„Се, бач, в земельку він Індичу
На наше безголов'я пре!
От тим то, Пранці, вам я кличу
Гвалт! Турка Білий Цар дере!

125. Як бач: без спросу Ягличванців
Абдула за чуб він скубе!
Де схопить — б'є він бусурманців
І скарб їх до казни гребе!

„Ну ж, Пранці, стягнем,— каже,— силу,
130. Ми — наші, ви — свої човни,
Та пошлемо їх в Дарданилу —
Хай кишкають Москву вони!..“

От кишкають вони в Безиці:
Киш, Москалі! А Москалі

135. Частують Турчина по пиці
І б'ють на морі й на землі.

„Що за причина?— кажуть Пранці,—
Ось попливем лиш під Стамбул!
Ну, сількось!“ Поплили уранці.

140. Назустріч вийшов їм Абдул.

„Здоров, Абдуле! Що чувати?
Багацько ж Москалів уклав?“
„Щоб вас нечиста клала мати!“—
Своїм сватам Абдул сказав.

145. „Підсікли ви мені вже литки;
Є чим, катюг, вас поминать—
Стягли з мене усе до нитки,
Та ще й на глум ну піднімать!“

„Об'їли город, волоцюги,
150. Шинки й трактири обпили
І з перепоею од натуги
Кишки вам в пельку підпили!“

„Та ну бо, не жартуй! розкажуй!“—
„Які тут жарти, хай вам біс!“
155. Та вже собі як не розмажуй,
За вас я дулю взяв під ніс!“

„А як же се?“— „От так попросту:
Бebut з Андронком на землі,

Нахимко дав на морі хльосту,
160. Аж в голові гудуть чмелі“.

„А ти ж нам що даси за працю?“—
„Три вирви в шию, злі сини!“

Та на дорогу глечик смальцю,
Щоб швидше йшли до сатани!“

165. „Ні, се, Абдуле, кепська справа!
Ми зчупим Кандський острівок“.—
„А пранцям?“— „В заробітку слава
Та на дорогу батіжок?“

„Батіг їм знадобиться й дома
170. Своім гульвісам шкуру драть,
Щоб бунтовать зійшла оскома
І Турком Москаля лякать.

Мені ж залишите ви, псяки,
Хоч на тютюн?“— „Та ну, не хнич!
175. Микола втре тобі кабаки,
А ти поставиш могоарич!“

20. XII. 1853
Харків

ПОСЛЕДНИЙ ЭКЗАМЕН, ПРОИЗВЕДЕННЫЙ
МНОЮ ВОСПИТАНИЦАМ ПОЛТАВСКОГО ИН-
СТИТУТА В ЯНВАРЕ И ФЕВРАЛЕ 1854 Г.

- У Полтаві, в славнім місті,
Будинки білють ;
В тих будинках дівчат з двісті,
Як мак, червоніють.
5. Вовтузяться ж ті дівчата,
Та не з парубками :
На лавочках, пташенята,
Сидять над книжками!
З стембулкою в пальченнях
10. Стих свій у часловці
Промовляють, ластенята,
Аж тріщить в головці!
Чого ж взялись так дівчата
За той стих в часловці?
15. Щоб погладила їх мати
Гарно по головці!
Хто ж їх мати? Хто родина
Об їх печалиться?
Їх родина — Україна,
20. А ненька — цариця.
Гребе квочка на сміттячку,
Курчаток скликає ;
Кличе й ненька сиріточку,
В світлицях ховає,

25. Няньчить її й доглядає,
Одверта, що шкодить,
Обчісує й одягає,
До глузду доводить.
Чкурнув поштар до цариці
30. З лепортом що сили,
Що панночки в товстій книжці
Вже стих свій довчили...
Ну, чухрай же й ти, Гулаче,
У Харків що мога :
35. Там з дітками жінка плаче,—
Жде тебе небога!

6. II. 1854
Полтава

ВІДПОВІДЬ

мойому сусіду Никанору Михайловичу Лонгінову, на його запит, чому я давно його не відвіую

Тим до Тебе не хожу,
Мій любий сусіде,
Що, хоч заріж — не скажу —
З чим поштар приїде.

5. Як приїде з тим листом,
Що Турка побили,
Тогді й з хати я притьмом
Що матиму сили.

- Поголюсь, причепурюсь,
10. Накину й свитинку
Та до тебе і попхаюсь,
Ще возьму і жінку.

- А ти своїй накажи
Жіночці Парасці,
15. Щоб пекла книші й коржі,
Та й було б... по чарці.

2. III. 1854
Харків

ДО ЮХИМА

Що там пани народ мутять?
Бач, на чуже щедрі!
Гроші хапнуть, чимсь покрутять,
Та й кричать: алегри!

5. Може й в тебе там, Юхиме,
Яка гривня мулить?
Чи сим тебе не підніме,
Не дуже дошкулить?

- Воно гривня — не що гроші,
10. От як подивиться,
Та все ж гроші, ще й хороші,
Є чим похвалиться!

22. I. 1855
Харків

ОВДОВЕВШЕЙ МАТЕРИ СЕМЕЙСТВА
В. И. КПЧНВ - ОЙ

Не виглядай, матусенько,
В віконечко в поле.
Не клич дарма татусенька:
Не вернеш ніколи!..

5. Вибравсь Татусь, вибравсь рідний
В далеку дорогу,
Та й наказав тобі, бідній,
Молитися богу.

10. Пішов татусь в той край гожий,
Де місяць і сонце
З світлиць божих на світ божий
Дивляться в віконце!

24. X. 1855

В ПОЛТАВУ, МОЕЙ МИЛОЙ ПОЛИНАШКЕ

I

Коли б тебе, Полінашко,
Як я, знали люди,
За тобою, моя пташко,
Літали б усюди.

5. Коли б тебе, як я, знали
Багатії й бідні,
Вони б тебе покохали,
Як братіки рідні.

10. Коли б знали хист і сили
Розуму й серденька,
На руках тебе б носили,
Як тато та ненька.

15. До серденька б пригортали,
Як я пригортаю,
За тобою б пропадали,
Як я пропадаю.

20. Соловейко в клітці тісній
Пісні виспівує...
А хто ж ті дивні пісні
На улиці чує!..

23. XII. 1855
Харків

II

- Віє вітер, несе пташку,
 Та не з того краю,
 Відкіль мою Полінашку
 Щодень виглядаю.
5. Повій, вітре, та з досвіту,
 З другої країни;
 Навій мені добру вістку
 Об моїй дитині.
10. Лети, пташко, з захід сонця,
 Защобечи в шибку:
 Довго ж ще біля віконця
 Ждать дівчину - рибку!
 Дмухнув вітер, звилась пташка,
 Вістоньку звістує,
15. Що в Полтаві Полінашка
 За татом жалкує.

24. XII. 1855
 Харків

III

- Текла річка
 Невеличка,
 Та й понялась морем:
 Була радість
 5. Хоч на старість,—
 Та й залилась горем!
- Нема пташки
 Полінашки,
 Нема й співів рідних!
10. Полетіла,
 Не схотіла
 Тішити нас бідних!
- Ой, ми, доню,
 Твою долю
15. Не ганьбим, не гудим:
 Будь щаслива,
 Добротлива,
 То й ми в добрі будем.
- Твої сміхи
 Нам утіхи,
 20. Поки тебе стане:
 Твоє сонце
 У віконце
 І до нас загляне.

25. Смійся ж, серце,
На що - серце,
Смійся і по страві:
Нехай пташку
Полінашку
30. Полюблять в Полтаві,

27. XII. 1855
Харків

IV

A MA BIEN - AIMÉE APOLLINAIRE, SUR
L'OUBLI DE SON BEAU MANCHON

Tu as bien fait, ma chère fille,
D'avoir oublié ton manchon :
Le feu de ton esprit pétille
Sans la chaleur d'un vil torchon.

5. Les étoffes les plus coûteuses
D'un sot sont un triste ornément;
L'or et les pierreries précieuses
Pâlissent auprès d'un talent.

- Lorsque d'un clavier mort tu tires
10. Des sons vivants et mélodieux,
J'oublie la terre, et tu inspires,
Dans tes brûlants transports, aux cieux.

- Ou, lorsque ta main filiale
Veut caresser mes cheveux gris,
15. Mon coeur bondit, mon coeur tressaille,
Et jusqu'aux pleurs tu m'attendris.

- Voilà tes joyaux, ta parure,
Ma chère enfant! soigne les bien,
Et que ta vertu nous assure
20. Et notre bonheur et le tien.

Et quand, par un sort immuable
Mon heure sonnera d'adieux,
Auge de paix! fille adorable,
Ta main me fermera les jeux.

30. XII. 1855
Полтава

V

Сидить батько на лаві...
Насупивсь... сумує;
Дочка ж його в Полтаві
З хлопцями гарцює.

5. Виліз батько з хатини
Дочку виглядати...
І не чувать дитини,—
Що за вража мати!

10. Вертайсь, дочко, додому,
Годі гопцювати,
Годі ж сього содому
В людях виробляти!

15. Чи се ж таки не диво,
Та й не дивовина,
Щоб по тижню мед, пиво
Смоктала дівчина!

20. Ой, я б, тату, вернулась,—
Не пускає мати:
В шість узликів стягнулась,—
Хоче танцювати.

Ой, я б, тату, не дуже
Тих медів бажала,

Коли ж мати... байдуже!
„Пий, дочко!“— сказала.

25. „Та пий,— каже,— поки п'ється!
Нехай легко там ікнеться:
І батькові, і дитині,
І в господі всій родині!
Хай цибулю батько лупить,
30. А нам капшук з скрині цупить
Та в Пiлтаву надсилає,
Поки мати тут гуляє!
Скачи ж, дочко!.. мати скаче:
„Нехай дома батько плаче!..“

31. XII. 1855
Харків

ЗАПРОШЕННЯ НА ВЕЧІР З ТАНЦЯМИ

Володимиру Ал - чу Пр - му з сім'єю

- Володьку, не казись!.. Поб'ю!
Послухай раду ти мою!
Коли не преш зо мною в сварку,
Так ти схопи своїх, Олену й Варку.
5. Та над вечір поки й чухрай
До нас на збіжень, ось бач чай,
Моя стара й дочка сказали,
Що будуть кобзи і цимбали
Дівчатам на ще - серце грать
10. І хлопцям голод проганять.
А ти шепни Олені й Варці,
Що я од жінки вкрав калганой по чарці
Та деякий таки й кнурятини шматок.
Заберемося собі в куток,
15. Згадаємо свою родину
Та й гукнемо, вони ж нехай ковтають слину!

16. I. 1856

МОЇЙ ЖІНЦІ

(На вечір з танцями у нас 21 січня 1856)

- Скачи, мати, серед хати,
Підтикай запаску!
Шахрай нитки і півмітки
За шинкарську ласку.
5. Хай сусідки на послідки
Дивляться й регочуть:
Поморгають, покивають
Та й пересокочуть.
- Кругляй, мати, щоб всім знати,
10. Поки ще з півжмені
Бряжчить бідних шагів мідних
В батьківській кишені!
- А не стане — він достане:
Се його вже діло.
15. Через кладки без оглядки
Махай у шинк сміло!
А не вірять, а не мірять
Набір у шиночку:
Сунь очіпок, застав діток,
20. Скинь плахту й сорочку!..
Все то бридні, все то злидні:
Згине й наживеться;
А мед, пиво (то ж то й диво!)
Тільки й пить, як п'ється!..
21. I. 1856

ДО ЛЮБКИ

- Нащо ти, Любочко, козацьке серце
сушиш?..
Чого, як молода та кізочка в бору,
Що чи ногами лист сухенький заворушить,
Чи вітерець шепне, чи жовна там кору
5. На липі подовбе, чи ящірка зелена
Зашелестить в кущі — вона, мов тороплена,
Шукає матері, дрижить, втіка...
Ой, чом же, Любко, ти жахливая така?..
Чи зуздриш, то й дрижиш; себе
й мене лякаєш!..
10. Чи я до тебе — ти, як від мари, втікаєш!..
Та я ж не вовк, не звір та й
не медвідь - бортняк
З Литви: вподобав я не з тим твою уроду,
Щоб долею вертить твоєю с'як і так
І славу накликають на тебе та пригоду!..
15. Та й час би дівчині дівочьке гадать:
Не вік же ягоді на гілці червоніти,
Не вік при матері і дівці дівовать...
Ой, час теляточко від матки одлучити!..
16. III. 1856

45. І років через сто на цвинтар прийде внук,
Де грішні кості їх в одну копицю сперли,
Поверне череп їх, та в лоб ногою стук,
Та й скаже: „Як жили, так дурнями
і вмерли!“

24. III. 1856
Харків

СИНОВІ МОЄМУ

Колись було,
Та вже давно —
Аж за Богдана Хміля,
Аби папір,
5. Черкай на спір!..
Писалось без портхвіля.

Тепер інак,
Та й мудро так:
Вся сила, бач, в портхвілях!
10. За те ж не лай
І вибачай,
Що пишуть, мов з похмілля!

Воно й не див!
Бо розум жив
15. Тоді в старій хатинці,
Тепер зійшов,
Жить перейшов
В мальованім будинці!

2. III. 1857
Харків

К. Г. ІВАНЧИНІЙ - ПИСАРЕВІЙ У ВІДПОВІДЬ
НА ЇЇ ТУГУ ЗА РОДИНОЮ

Ой, не дарма, Катре, ненько,
Тужиш по родині!
Чи є ж де жить так гарненько,
Як в тій Україні?..

5. От, сто літ чи й більш, на нивах
В ній москаль товчеться,
А збіжжя в ній щорік в жнива
Так рясне,— аж гнеться.

Не їсть наша земля - мати
10. Ні гною, ні калу;
Поскребемо, аби знати,
Та й сієм по ралу.

Червоніють в нас в затиші
Яблучка і грушка,
15. А дівчата червоніші:
Що дівка,— то душка.

І сонечко веселіше
У нас вранці сходить
І ввечері люб'язніше
20. За гори заходить.

І все у нас в Україні
Не те, що кацапство,—

Кращі й квітки на долині,
Краще й співа птаство.

25. Інший звичай, інша мова,
Рятунок в пригоді,
Соромицького ж ти й слова
Не схопиш в народі.

Нема збитнів в нас гарячих,
30. Є тепле серденько,
Ми й без борід тих козлячих
Любимось вірненько.

Та й любляться у нас щирше,
І менш в нас користи.
35. І без грошей — життя ширше,
Тільки було б з'їсти.

А москалям — тільки б гроші;
Нема? — так підцуплять;
Ну, вдались собі хороші!..
40. А брешуть де ступлять!..

Та й ти ж, Катре люба, вчинна,
Була б же так мила,
Як би тебе Україна
На світ не зродила?

45. Ні, не дарма серцю туга —
Та люба родина!
Чи є ж в світі мати друга,
Як та Україна!?

31. VII. 1857
Харків

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 125

К тебе возведох очи мон, жи-
вущему на небеси и проч.

- До тебе, господи, що там живеш
на небі,
Звертаю очі я в пригоді і в потребі.
Як наймит з панських рук рятунку
й ласки жде,
Або як наймичка прохать до пані йде,
5. Щоб запобігла їй чим в нуждочці,
небозі,—
Так ми шукаємо добра й підмоги в бозі.
Ой, змилуйсь, господи! та змилуйся ж
на нас!
Бо ворог дошкуля до сліз під інший час;
А гірш од всіх чваньки нам допекли
ті пишні
10. Що тільки, бач, вони святі, а ми всі
грішні.

18. XI. 1857
Харків

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 138

Господи, искусил мя еси и
познал мя еси и проч.

- Чи ще ж ти, господи, мене не розізнав?
Чи ще не вивідав, чим був я і чим став?
Чи є ж що із мого життя тобі незвісне,
Яке воно там є, широкее чи тісне?
5. Чи наміркуюсь встать, чи сісти, чи лягти,
Вже ти й попередив, вже й думку
знаєш ти.
Ти стежки й манівці мої сходив зарання,
Де навпростець іти, а де звернуть
з провалля.
І що ж? Знайшов же ти хоч в одному
словці
10. Облуду на моім правдивім язиці?
І що теперечки трапляється зо мною,
І що траплялося ще дитською порою,
Перед тобою все, як в дзеркалі, стоїть;
Де стану, на мені рука твоя лежить.
15. Ти ж сотворив мене, так і орудуймною!
Куди звелиш іти — піду я за тобою.
Твій розум до мого — що небо без
гряниць,
Мій — порох перед ним і пада з ляку
ниць.
Куди од духа я твого і де сховаюсь?

20. Де від лица твого втечу я і притаюсь?
 Чи в небо долину, то й ти ж на небеси,
 Чи в пекло сунуся, то й в пеклі ти еси!
 Позичу крила я у ранньої зірниці,
 Край моря полечу, де й не літали птиці,—
25. І там поспієш ти рукою захопити,
 Другою в глибині мене морській спинить.
 І думаю собі: от, може, тьма закрие;
 Коли ж дивлюсь, аж тьма, мов ясний
 день, світліє;
- Бо у тебе нема ні мгли, ні темноти,
 30. І ніч твоя щодень так сяє, як і ти,

 І із людей ніхто ізроду не пізнає,
 Де світ заходить твій і де почнеться
 тьма,
 Бо перш, ніж понесла мене в утробі мати,
 І перш, ніж почала в пелюшках
 сповивати,
35. Ти в ній сповив мене, ти мною завладав
 І з чрева матері на світ мене позвав!
 Так дякувать тобі за се дивенне діло,
 Що встроїв хитро так мою ти душу й тіло
 І кісточка моя не втаїлась в тебе,
40. Що нищечком создав ти, боже, од мене,
 Ні жилочка, ні хрящ самих дрібненьких
 діток,
 Що десь в бескедах ти зіткав, мов ткач
 той з ниток,
 Ти бачиш все, чого ще я й не починав,
 А що зроблю, і все ти в книжці записав,
45. І поряд день-у-день усі мої учинки,
 Як трапляться, так в ній стоять до
 одробинки.
 От тим то, господи, мені ті й люб'язні,

- Що люблять твій закон, вподобались тобі,
 Бо міру ласк твоїх до нас той тільки б
 змірив,
 50. Хто по зерну пісок морський злічив
 і змірив.
 Засну — ти сторожем біля мене не спиш;
 Прочумаюсь... зирк! — вп'ять біля мене
 стоїш!
 Ой, час би, господи, з лукавством
 поквитаться!
 А доки ж людям злим над добрими
 знущаться?
 55. Геть, п'явки, від мене, що кров людську
 ссете
 І в гордості хулу на бога несете!
 Возненавиділи вони тебе, мій боже!
 Возненавиджу й я їх, скільки серце зможе.
 На їх я глядячи, мов ярий віск, розтав,
 60. Бо ворогів твоїх так взяв би й розірвав.
 Слідкуй за мною скрізь ти, господи мій
 милий!
 Чи де уста мої неправду говорили?
 Підслухай ти мої і серце і язик,
 Глянь на стежки мої, чи злий я чоловік?
 65. Чи скривдив я кого, чи не поміг,
 де треба?
 Так наведи ж мене на стежечку
 до неба!

28. XI. 1857
 Харків

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 132

Се что добро или что красно,
но еже жити братии вкупѣ и проч.

- Нема вже й кращої людської в світі
Як вкупці братіки живуть по божій волі,
Так миро дороге лиснить на голові,
По Аароновій стікає бороді
5. І капа на його одежу саетову,
Так аермонська, сказать, приміром,
Роса паде в горах Сіонських з мокрих
Так і на їх росить із неба божий дар,
А з ним щасливеє життя
10. І буде вік в чести їх у людей імення,

7. XII. 1857
Харків

ДО ВАРКИ

- Ну, дядино Варко!
Прийшлось було шпарко:
Таке напало,
Опанувало,
5. Що притьмом згинуть
І ноги одкинуть!
Груди підперло,
Нутро замерло;
Очі — цибульки,
10. На носі бурульки,
А з носа... крий боже!
Що й сказать негоже:
Знай хлюпа і плюска,
Мов в калюжі гуска!
15. А в пельці ж то, в пельці!
Неначе в бутельці,
Зашпунтовало,
Замуцьовало,
Що ні ковтнути,
20. Ані дихнути!
Так тебе скрутить,
Аж баньки помутить!
А в роті бридко,
Що й плямкнуть гидко:
25. Приміром, вівці
Стояли на днівці!..
Язик — мов з сириці,

- На язиці печериці...
Така нудота,
30. Що й вмерти б охота!
А тіло мліє,
В очах жовтіє,
І млосно, і нудно,
І так якось чудно:
35. Все б то на воміти...
От жінка й діти
Голосять: „Тату!
Покличмо в хату
Варку, то може,
40. Трохи поможе?“
Покликали Варку,
Піднесли їй чарку:
Вона ж як погляне:
„Се, — каже, — погане!
45. Се, бач, од пристріту!
Подай воду гріту!“
Подали водиці
І кухоль з полиці.
Звернула до сходу,
50. Подула на воду.
Перехристилась;
І помолилась;
І над водою
Кив головою!
55. Кивала - кивала,
Шептала - шептала,
Подивилась в вічі
І, сплюнувши тричі,
— Та й бурх соли в шклянку,
60. Мабуть, з хвиліжанку!
„Випий же, — каже, —
Жінка дьогтем змаже“.

- Випив, скривився,
Трохи не скрутився!
65. Бридка до одмінка!
От шмарує жінка;
Вона ж ялозить,
А тут морозить;
А піт підо мною
70. Ропа - ропою!
Я зціплю зуби —
Трусяться губи...
Тут — гульк! — надо мною
Нічною добою
75. Скоїлось диво —
З сирівцю пиво!
От я й оклигав!
А то б проплигав
По пеклу довгенько...
80. Ну, дядино - ненько!
Воно за сю ласку
Дав би й на запаску,
Та грошей не маю,
Хіба заспіваю,
85. А ти, Кобзарю,
Заграй про Варю!

Пісня

- Ой, не вода клубком крутить
В криниці й шумує,
То вдівонька сльози губить
90. І гірко жалкує.
Ой, дарма тій воді литься
З повної криниці,
Як нікому в ній напиться
Свіжої водиці.
95. Нащо й слізки вдові лити,

Коли той вже в небі,
Що вмів сльози осушити
В незгоді й потребі?

100. Ой, не горлиця ж на дубі
В діброві воркує,
То вдова по мужі любім
Стогне і горює.
Не воркуй же ти, горленько,
Так смутно на гілці —
105. Не почує твій друженько,
Захоплений в сілці!
Плакала й ти, Варю, вволю:
Мертвим сліз не треба;
Тепер дбай на дітську долю.
110. А долі жди з неба!

28. XII, 1857
Харків

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 139

Изми мя, господи, от чело-
века лукава; от мужа непра-
ведна и бави мя.

- О, вирви, господи, мене з рук чоловіка,
Що шарпає мене, мов горлицю шульпіка!
І од лукавого мене ти слобони,
Бо в серці щось лихе задумують вони
5. І гострять на мене свої, мов стріли, зуби;
Шукають, де ступлю, вони моєї згуби.
Язик їх — патока, а думка не така —
Отрута лютая, ще гірш од мишака,
О, визволи мене од хитрих ворогів,
10. Що підо мною день і ніч копають рів!
Бач, притрусили, як тенета, квіточками!
Бач, під моїми, як капкан, стерчить
ногами,
- І, мов тим пліточкам, принаду на гачках
Розставили вони скрізь на моїх стежках!
15. От в смутку я й кажу: ти, господь мій,
надія,
Рятуй! бо до землі моя прилякла шия!
Ти ж боронив мене, за мене скрізь
знайшовсь,
- Як з ворогами я за честь твою боровсь.
Не попусти й тепер мене ти в вражі руки,
20. Бо так роз'юшаються, що наберусь я муки!
А що ті брехуни на мене там несуть,

На їх же голови ті кривди і спадуть.
Із неба угілля спаде і злих попалить,
І янгол кари їх на дно до пекла звалить.
25. Та вже не пановать на світі брехунам,
Не здобровать і злим, що допікають

нам.

Хоч присягнуть,— їм суд у господа
недовгий,

Всяк одбере своє: зобидчик, пан і
вбогий,

Прославить же тебе правдивий чоловік,
30. І перед лицем твоїм в раю жив буде
ввік.

7. XII. 1858
Харків

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 90

Живий в помоци вышого,
в крове бога небесного водво-
рится.

Хто в божій помочі надію положив,
Той в небі з господом, не на землі
прожив,

Той скаже: господи! ти в смутку — мій
рятунок,

В недолі і в біді — заслона і притулок,

5. Бо з ловчого тенет тебе він слобонить
І язики людські об тебе притупить;

Од ворогів тебе плечима він заслонить,
Обгорне крилами, притулить, оборонить;

І правда божа лук твій буде і сайдак,

10. І не спітка тебе о півнях переляк,
І гостра днем стріла до тебе не

торкнеться;

Тебе нічна мара і денний біс жахнеться,

Махнеш наліво — тут серп тисячу поже,

Махнеш направо — смерть сто сотень

підотне

15. І все зітре кругом, жалом все злиже,

згубить,

А дальше й на ступінь до тебе не

підступить;

Ти ж будеш з вишини на світ сей

поглядать

- І кару грішників очима розмірять.
Бо вся моя в тобі надія за терпіння:
20. Ти в господі вказав мені мое спасіння.
Ні рана, ані зло тебе не досягне,
Бо янголам звелить він стерегти тебе:
Підхоплять на руки, піднімуться з тобою.
Щоб ти об камінь де не образивсь
ногою,
25. Роздавиш гаспида і василиска ти,
Застогнуть лев і змії од твоєї п'яти,
І скаже господь: він на мене сподівався,
Я слобоню його — зо мною він спізнався;
Попросить він чого — послухаю його,
30. В пригоді буду з ним; зажуриться
чого —
Я розведу журбу і од печалі збавлю.
Прославлю дні його і дні до днів
прибавлю
І двір життя його я раєм обсаджу.
І всім мое йому спасіння покажу.

14. XII. 1858
Харків

1

Куди не йшло, Іване,
А на твій достаток
Десять рублів ще стане —
„Основі“ в завдаток.

2

5. Пошли грошей, козаче,
В П'ятенбурх „Основі“:
Бач, як просить, плаче
По рідненькій мові!

3

Застав бога благати
10. Сирітку „Основу“!
А доки ж нам читати
Кацапськую мову?

9. XI. 1860

КОЗАЦЬКА МАТИ

(До П. О. Куліша)

Та й хвацька ж то колись була
Козацька мати!..

Еге!.. була та поплила:
Її не вертати!

5. Не слинь, Паньку, і не журись,
Бо й сліз пожальсь боже;
Найми псавтир та помолись,
Журба не поможе!
Ткни попові коповика
10. На „Со-духи“ в церкві:
Нехай лежать там мовчака
В сирій землі мертві!
Та й ти з попом хоч у кулак
Прохлипай „партесне“...
15. А що ж робить, що сталось так...
Царство їй небесне!

II

ПОЕЗІЇ, ЩО ПРИПISУЄТЬСЯ
П. ГУЛАКОВІ - АРТЕМОВСЬКОМУ

Де ти бродиш, моя доле!
Не докличусь я тебе;
Досі можна дике поле
Пригорнути до себе.

5. А тебе ось не вблагаю,
І прохав я, і прошу;
І питаюсь, і шукаю,—
Тільки серце я сушу.

10. Чи на морі ти з купцями
За крам лічиш бариші?
Чи в будинках із панами
Їси ласощі й книші?

15. Чи на небі із віконця
Сучиш дулі харпакам,
Чи при місяці без сонця
Чешеш кучері зіркам?

Чи у полі на долині
Диким маком ти цвітеш?
Чи у лузі на калині

20. Ти зозулею куеш?
Ой, оглянься хоч разочок,
Моя доле, на мене!
Я сплету тобі віночок,
Пригорнуся до тебе!

ХОРОШИИ ЧОЛОВ'ЯГА

Живя в согласьи с строгой моралью,
Я никому в жизни не сделал зла.

Некрасов

- Я людям лиха не бажаю:
По правді треба в світі жить.
Про їх я добру думку маю,
Аби свого не загубить!
5. Це з кумом трапилось недавно:
Як брехуном мене назвав,
То попобив його я славно
Та ще й бомагу у суд подав.
Із ім тягаючись, я витяг
10. Послідній шаг в його, та й слід:
Живу по правді я на світі,
Хай те він знає, старий дід!
А що в кумпанії буває:
Як станеш в карти вигравать,
15. То те вже всякий добре знає,
Як нудно гроші віддавать.
Таки мисливець я на цее,
На те я вчивсь, не на лихее,
А щоб свого не загубить!
20. Стецькова жінка сподобалась
(Бо дуже гарна була всім!),
І хоч не швидко піддавалась,
А все ж доскочив! І за тим...
Жили ми гарно, мо, з півроку

25. (Я людям лиха не бажав!)!
Аж ось нам лучилась негода —
Стецько укупі нас застав!
Щоб він мене за те не ганив,
Я мусів з хати утікати!
30. Так ні ж бо! став навпрек, поганий,
Мені дорогу заступать!
Тоді вже для нужди такої
Мені кулак мій знадобивсь,
І, хоч не мав я думки злої,
35. Стецько калікою зробивсь...
Я людям лиха не бажаю:
По правді треба в світі жить.
Про їх я добру думку маю,
Аби свого не загубить!

ЦОКОТУСІ

- Вернулася ж Химка
Допрядать починка.
Ой, насуче ниток,
Що буде з півміток!
5. Язик веретено
І бреше скажено!
Накрутить десятки,
Витче і двадцятки;
Буде й полотенця,
10. Буде й ряденця!
І кождїй сващї
Спече по ковбасцї!
Кого і принадить,
Кого і пригладить,
15. Кого і почеше,
Та бреше, та бреше!
Хоч пряжа і рветься,
Та вона сміється,
Поки клоччя стане,
20. Сукать не перестане.
Язик мотовило,
Чом не крутить сміло?
Поки не одубіє,
Нехай меле й віє.

* * *

В якомусь то шинку, звичайно,
не в сільському,

- А в городському,
Бо й вікна там великі були,
Зібралось челяді чимало
5. І, мов ті бджоли, загули.
Аж ось — не знаю, відкіля він взявся—
Непевний той Ілько
(Він полигачем звався,
А прозвище йому Хилько)
10. У хату уступає
І шапки не скидає.
Мерщій до покутя, сусідів розіпхав,
Чужу горілку пити став.
Скопив губу, вередує
15. І піднімає всіх на сміх,
Із парубоцтва глум кемзує,
Ні за що має вже й старих,
А сам з дівчатами жартує.
От парубки мовчали та мовчали
20. Та потім разом розмахали
Хилька, шпурнули у вікно —
Аж хлопнувся на улиці в багно.
Лежить Хилько та й каже:
„Нехай їм мати вража!
25. Я й сам хотів уже йти“.
Таких у нас багацько на біду,—
Турнеш ледащо ген із хати,
А скаже: „Я з їм не в ладу,—
Зовсім його не хочу знати!“

МУХА

Та чи не гаспидська ж псяюха
Отся пекельна муха!
Мабуть, не бог її создав.
Та хто ж її на муку нам послав?
5. Хоч геть жени, хоч лай, хоч бий,
Вона одно все тільки знає:
Чужее їсть та попиває,
А в дяку ще тобі
Тебе ж, гадючая, кусає.

ПАН

Якийсь десь пан ясновельможний,
І гордий, і заможний
(А може був то й лях),
Як раз утрапив на свій шлях,
5. У пекло до Плутона.
Не вспів відважити ще й поклона,
Як тут спитав його Еак:
„Ну, на тім світі що ти, як,
Чим був ти, де родився?
10. Як жив і чим живився?
Ти перед нами не гріши,
Кажі лиш правду, не бреші!“
Пан глянув: перед ним мужик;
А пан наш не привик,
15. Щоб так мужик з ним об'яснявся.
„Я з польського естем паньства“,—
Вельможний зизом одповідав,—
До півдня спав, до півночі обідав;
Був владзним паном на Волині“.
20. „За сее тобі пасти свині!“—
Еак так пану присудив
І вельми сим Плутонові вгодив.

Якби і в нас таким судом судили,
Багацько б свинопасів наробили.

III

РОСІЙСЬКІ ПОЕЗІЇ
П. ГУЛАКА - АРТЕМОВСЬКОГО

НЕДОВЕРЧИВОСТЬ

(Подражательный перевод из Делиля)

- Ты видишь ли сего несчастнейшего
в мире,
Которому тиран Сицилии на лире
Пред чашею златой с пенящимся вином
С улыбкой руку жмет за дружеским
столом?
5. Трепещет грудь его... Чело его,
ланиты
То смертной бледностью, то краскою
покрыты,
Притворству изменив, как будто говорят,
Что внутрь души его гнездится целый ад,
Что дружество сие и сладкие беседы
10. Лишь ставят сеть ему—готовят смерть
иль беды.
Борясь с сомненьем сим, несчастна
жертва мук —
Под'емлет чашу он с дрожаньем
страшным рук,
К синеющим губам с насилием подносит;
То после, отклонив, опять со страхом
просит
15. От чаши роковой его освободить:
Он хочет тысячью благих причин
прикрыть
Извет свой и боязнь, и робкие сомненья,

- Случайность слабая, минутные мечты
Для ней суть точные погибели черты,—
65. И непорочные душевны помышленья
Вменяются от ней в злодейски
преступленья.
Все, все ее страшит — и тысячи химер,
Рожденных ею же, надутых выше мер,
То шествию ее преграды поставляют,
70. То бездну гибели под нею изрывают...
Так некогда в глуши обширнейших
лесов
Безумны смертные страшились злых
богов
И с трепетом в груди перун тот обожали,
Который собственны их руки создали.
75. Какой божественный, какой
священный глас
Сильнее трогает и поражает нас,—
Когда не дружбы глас, сладчайший
и природный,
Взывающий ко всем: что каждый
нам подобный
80. На чувства наша любви, на помощь сил
Священные права с дыханьем получил?
Какую всех живей ми чувствует потребу,
Котору в нас влиять угодно было небу,—
Когда не нужно жить в сообществе людей
И жребий наш делить со жребием друзей,
85. С восторгом их сливать восторг души
усердной,
На вздох их отвечать слезой
нелицемерной,—
И в каждой сей слезе, в грудь друга
пролитой,
Источник счастья зреть, живящий нас
собой?

- Один лишь ты, один внутри
твоей утробы,
90. Жегомый пламенем тебе присущей
злости,
Один лишь ты лишен отрады той навек,
Котору в дружестве находит человек...
Тебе лишь одному неведома бесценна
Цена доверия толико вожделенна.
95. Напрасна тайна та, котору ты сокрыл
Внутрь сердца твоего и долго так хранил,
Напрасно тайна та тебя оберегает
И за предел души исторгнуться желает:
В какую нежну грудь ее ты излиешь,
100. Каких друзей и где друзей себе найдешь?
Друзей?.. Тебе ль любить!.. В твоей
душе тиранской
В яд претворяется любви источник
райской.
Из трав, носящих яд, пчела готовит
мед —
И сладость горечи сим медом придает:
105. Ты — черный яд и желчь из мела
составляешь
И чашу сладостей отравой растворяешь.
Твой мрачный злости дух и в
дружестве святом
Предвидит ненависть, тебе грозящу злом;
Твоя ревнивая любовь тебя сдает,
110. Из подозрения в терзанья повергает,
И демон мстительный, тебе гоняясь
вслед,
Всю связь и узы все твои с природой рвет.
Нет боле для тебя родных, собратий
кровных—
Ты чужд сих сладких чувств, чувств
братних и сыновних;

115. Нет боле для тебя усердных
сограждан,—
Меж ними ты живешь, но злоба
твой тиран,
Меж ними и тобой преграды поста-
вляет—
И для тебя навек все в свете умирает...
Вгляни: ты в нем один! Беги ж
в ущелья гор,
120. Куда бы не проник твоих собратьев взор,
Где дух твой, мучимый безумьем
исступленья,
Лишь к богу одному питал бы
подозренья...
Где в страшном зрится все безмолвьи
вещество
И с смертью борется бесплодно
естество —
125. Там бытие свое ты разделяй с
скалами
Или с подобными тебе же существами!
Сокройся — и не льстись зреть
смертных никогда,
Которых вид тебя приводит в страх
всегда;
Ты мертв уж для всего: в груди
твоей биенье
130. Не только страха знак, сколь страха
ощущенье;
Не только хладный труп под
гробовой доской
Ужасен для людей, как образ твой живой.
Любовь и дружество, и нежно вспо-
минанье
И в самом гробе с тем делят суще-
ствование;

135. Ты в жизни дружества сладчайших
чувств лишен,
И гроб не будет твой слезою орошен...
Твой гроб?.. Но чья рука,
водима сожаленьем,
Твой хладный прах предаст гроб-
нице в сохраненье?
Несчастный!.. Может быть, средь
дебрей иль степей
140. Иль на распутии падешь ты без людей...
Быть может, стая псов, снедаемых
алчбою,
Нашед твой смрадный труп, завоюет
над тобою,
И средь безмолвия, в глубокой тьме
ночной,
Сей ужасающий, пронзительный сей вой
145. Надгробный будет гимн над нена-
вистным прахом...
И путник трепетный, об'ятый смерт-
ным страхом,
Один свидетелем лишь будет сцены
сей —
Как праведно казнен враг бога и людей.

МУДРОСТЬ

(Отрывок из первой песни поэмы „Счастье на земле“)

- Я счастье пою, живя в плачевной
доле, —
Блажен, кто счастье обрел в невин-
ной воле!
-
Сниди, о, дочь небес, от горных
стран эфира
И в скорбну грудь пролей отрады луч
и мира!
5. О, мудрость! Озари тьму ночи предо
мною,
- Да будет нем вождем светильник
кроткий твой,
Мечты унынию мой дух поработили,
Надежда с верою от сердца отступили;
Кичливостью ума в безверье увлечен,
10. Скитаюсь я, как тень, в сомненья
погружен.
- Средь лабиринтовых извилин беско-
нечных
Ищу я выхода — и в изысканьях вечных
Блуждаю, оболещен соблазном злых
путей;
Бегу скорбей, но яд ношу в душе моей!
16. Вещай, в чем состоит то счастье не-
ложно,

- Которого искать и должно, и возможно?
Наставь, о, мудрость, где его воздвигнут
храм?
В степях, в пустынях ли? Иль там, где
фимиам
Великим мира в честь на алтарях пылает?
20. Иль там, где страстная беспечность
засыпает
В объятих Цирцей — на нежной их груди?
Открой, о, мудрость, мне ты счастья пути!
Одна лишь ты сильна решить мое
сомненье, —
Едва окончил я, как сладко упоенье
25. Внутрь сердца разлилось, — и благотворный
сон,
Сомкнув глаза мои, тем прекратил мой
стон.
Казалось, что со мной вздремала вся
природа:
На легком облачке с лазуревго свода
Морфея спутники — прелестные мечты,
30. Спустясь, представили мне мудрости
черты:
Проста в смирении и в простоте велика,
Кротка, как бог; ее уста и глас языка
Отверзнут к сердцу путь без помощи угроз;
Она витийственна, но под цветами роз
35. Не кроется у ней разврат и лжи скорпия,
Ее доводов дух — дух истины святые;
Пример есть жизнь ее, витийство —
сердца глас,
Упрек ее — слеза, текущая из глаз,
Оружие — совет противу заблуждения,
40. И меч против упорств — вздох сердца,
сожаленья.
О, никогда ее ступеней алтарей

ЕЕ С-ВУ ГРАФИНЕ А. А. Г-ВОЙ

Тебе, изящного правдивый судия,
Плачу усердья дань в сем слабом
переводе!

Конечно, ты уже читала о Маклоде
И знаешь подлинник ты повести сея.

5. Тебе отверзты все богатства красоты
И музы Тассовой, и языка Расина:
Вкус верный, тонкий ум — вот та цена

едина,
Какой достоинства творений ценишь ты!
Тебе и Бардов глас священный

10. Как внятна и мила бессмертная
так знаком,
Светлана;

В устах твоих язык и песни *Оссиана*
Сарматов слух пленят Красицких языком.

ДЕНЬ МЩЕНИЯ

(Подражание пророку Иоилу)

Вострубите трубою в Сионе; проповедите в горе моей святей, — и да смятутся вси живущие на земли, яко предстоит день господь, яко близъ.

Прор. Иоил., гл. 2, ст. 1 и 2

* Смутися, тварь!.. Сион, источник
слез пролей,

Взбуди строптиву дочь плачевною
трубою,

Вещай языкам брань и суд мой над
тобою, —

И гнев мой возвести горе мой святей.

5. Да вострепещет всяк враждебный
мне язык,

И да всколеблются вселенные основы:

Господь грядет!.. Господь завет
поставит новый!..

День ярости настал, — день мщения
велик!..

Пред ним глубока тьма, дым,
жупел, молний блеск,

10. И черны облака, чреватые громами,
И раскаленный град, падающий крупинами,
И вихри пламенны и вслед перунов треск.

Стихии огненны готовят путь ему,
И мерзость всякая в утробе их истлеет;

60. И царства целые в един обьмет час.
 Возникнут ли челом — от зрака их лица
 Тмочисленны толпы языков сокрушатся,
 И дерзкие главы, вспылавши, одымятся,
 Как обожженный вид скудельнича
 горнца...
65. И станут на горах: и стан свой
 утвердят,
 И тень свою прострут от гор в страны
 подзвездны,
 И оком хитростным заглянут в дол и
 в бездны,
 И дальних стран пути стократно пробежат.
 И срящутся лицом со тьмами
 тем врагов,
70. И ринутся на них, и с грудью грудь
 сомкнутся...
 Сразятся, поженут, — и реки полиются
 Кипящие крови по знакам их следов.
 И бранный звук громов лишь месть
 их раз'ярит,
 И вслед пройдут громам взыскать
 корыстей мертвых,
75. И тьмы, сразивши жертв, взалкают новой
 жертвы,
 И ново жертв число алчбу их раздражит.
 И придут к их градам, и грады
 обтекут,
 Облягут стены их и окрест обвинются;
 Сожмут твердыни их и змием вниз
 вопьются,
80. И камни их твердынь громами потрясут...
 И камни затрещат и рушатся
 в стенах...
 И быстро кинутся, как львицы из засады,
 На высоту забрал, на крепкие ограды...

- За ними жизни нет, пред ними смерти
 страх,
85. И узрят, что числа их лествиц
 мало им,
 И взгромоздят горой полусогнувши кости,
 И ринутся во град с избытком новой
 злости,
 И — „Мщенье!“ — прорекут к соратаям
 своим.
 И се в последний раз раздастся
 страшный рев...
90. Из пеплов пламенных подымется главою
 Отчаянье, как тигр, пронзенный
 в грудь стрелою,
 И, навзничь грянувшись, разинет
 черный зев;
 И, вздрогнув жилами, подымется
 опять,
 И рушится горой на сонмы воев ярых,
 95. И извлекут мечи и загремят удары, —
 И лук, и тетива, напрягшись, зазвенят.
 И вступят в новый бой: могучи
 рамена
 Под бременем броней, как олово, согнутся,
 Колена крепкие склонятся, пошатнутся —
100. И сильные падут среди градов огня.
 Падут, но кровь от них зальет
 пожар градов,
 И раскаленный вид вселенные горячей
 Багровый скроет дым, над пеплами
 висящий...
 Над дымом сим господь — в соупутствии
 громов.
105. И, совратясь с среды, ось мира
 затрещит...
 Кровавы небеса, зияя, потрясутся,

- И круги звездные от тверди оторвутся,
 И солнце, и луну ночь смертна потемнит.
 И в безднах хаоса ничтожность
 вздвигнет трон...
110. Но се — над царством тьмы Еговы
 глас раздастся :
 И сонмы новых звезд, и солнцев
 тьмы родятся,
 И мертво естество прервет свой
 мертвый сон.
 И новый день, родясь, мир юный
 озарит,
 И запада его никто не узрит боле ;
115. И се воссядет царь на вечном том
 престоле,
 И правоты его глас судный загремит...
 Не бойсь, Израиль мой!.. воспрянь
 и ликовствуй,
 Взбуди Сиона дочь торжественной
 трубою,
 Вещай языкам суд — и милость над
 тобою,
120. И мир горе моей святой благовестуй...

ЧАЯНИЕ ДУШИ ХРИСТИАНСКОЙ 25 ДЕК.

- Отверзися, вертеп души моей !
 О, ясли чувств смиренья,
 Впустите внутрь обители своей
 Младенца искупленья.
5. Отверзся храм, исполненный чудес,
 Недремленных желаний :
 Сниди, сниди с таинственных небес,
 Младенец упований !
 Звезда горит, вертеп горит звездой
10. На яслях воплощенья ;
 Надежда ждет повить согретой пеленой
 Младенца избавленья.
 Приди, Эммануил!.. Вертеп благоухан
 Дыханьем Смирны веры,
15. С востока чаянья несет любовь Ливан
 И злато внутрь пещеры.
 О, небеса, пролейте в тучах дождь !
 Восстани, вседержитель !
 Взыграй, земля, родись, избранных вождь,
20. Явися, искупитель !
 Ты в мире был, — и мир тебя не знал,
 Языков вожделенный !
 Пришел к своим — им благодать вещал,
 Своими отчужденный.
25. Хаоса мрак вселенную об'ял
 Нечестья пеленою ;

- Хаоса в ночь свет правды воссиял, —
И необ'ят был тьмою.
Воспрянь в громах, владыко грозных сил,
30. Иссяк фиал терпенья!
Воззри: сосуд судилищных мерил
Исполнен преступленья.
Дымятся алтари, земля полна кровей;
И нечестивых злоба
35. Отрыгнет туком жертв, — и жертвенных
костей
Полна богов утроба.
Препояши меч на бедре твоей
И наляци лук мщенья:
И раскали нечестием людей
40. Перуны потребленья.
Да придет, отче наш, царствие твое —
Тяжка грехов неволя;
Да притупит страстей в нас острие
Твоя святая воля.
45. Превечно сын! Твоя вращает длань
Сфер и миров державой;
И херувим и верчь благоговенья в дань
Твоею дышут славой.
Лишь персти сын, умален малым сим
50. От ангелов тобою,
Возвысил рок, и пред лицом твоим
Идет грехов стезею.
Суди ж и рассуди с вселенной прю твою,
Отцов обетованье!
55. Зри: враг твой в облаках сокрыл
главу свою,
И твой закон в попраньи...
Воскресни, господи!.. Да расточатся
в прах
Враги твои отныне.
И водвори покой в твоих сынах

60. И святость во святыне.
Да будет свет всех пред лицом людей —
Языков в откровенье.
Да узрит ад последних тайну дней —
Израиля спасенье.
65. Не нам, но имени даждь славу твоему,
Не нашей славы просим:
Кто славы с жизнью источник —
в дань тому
Со славой жизнь приносим.
О, жизнь души моей! Душа моя, как
тьнь
70. В юдоли искушенья,
К струям любви твоей стремится, как
елень,
Для жажды утоленья.
Пролей же внутрь ее прохлады
благодать:
Тебя взысканьем тлею;
75. С тобою жить, с тобою пострадать
Желаньем пламенею.
Не ты ли внемлеши плачевный в дебри
глас
И горлицы стенанье?
То стон души моей, стнящей в тайный
час
80. За днем обетованья.
Прильнула плоть моя к сухим костям,
И чувства в них истлели,
И пламенны мольбы в запекшихся устах
Слезам окипели.
85. Растаял дух во мне, и мозг костей
моих,
Как уголь, от страданья;
И свет очей моих померк от взора злых
И правды поруганья.

90. Доколе ж, господи, нечестие щадя,
 В терпеньи славу стяжешь?
 И, чашу горестей невинных усладя,
 Преступных не накажешь?
 Умолкни, тварь!.. Уж близок тайны
 день!..
- Глас вопиющего в пустыне —
95. „Покайтесь!“ гремит... Пришла законна сень,
 Спасенья царство ныне.
 При корне грозная секира возлежит,
 И древо преступленья
 Геенны в пещ падет и злобных устрасит
 100. Стремлением паденья.
 И вот взвилася твердь, как паутинна
 ткань,
 Зияет челюсть бездны.
 И мир заклан, как жертва смерти в дань,
 И гаснут круги звездны.
105. И лютый огонь от Егovy очей
 В тьме ночи свирепеет,
 И гнев его пожрет нечестие людей,
 И мерзость в нем истлеет.
 И грозну брань стихий смерть смертью
 пресечет.
110. И на гробу вселенной
 Испустит смерть свой дух, и время
 с ней падет
 С косою сокрушенной.
 И вот за рубежом, в тьме дремлющих веков
 Завеса поднялася...
115. Пучина вечности без глуби и берегов
 С бессмертием слилася...
 И новый мир возник и новы небеса,
 И в облацех зиждитель...
 Хор ангелов воспел спасенья чудеса...
 120. Явился искупитель!

ЦАРСКИЙ СТОЛ

(Древнеческое предание)

- Что это за дева средь мрачной дубравы
 У дуба безмолвно сидит,
 И жезл в ее длани монаршей державы,
 Как молния, златом горит?
5. И в думе глубокой чело свое снежно
 На перси склонила она.
 И шелковы кудри, вися небрежно,
 Устлали ее рамена.
 Пред девой лик старцев маститых,
 согбенных
10. В совете ей глас подает,
 И внемлет невинным и в злобе
 надменным
 Без лихвы свой суд воздает.
 То мудра Любусса, дщерь мудрого Крока,
 Потомка славянских князей;
15. И прелестьми дивна, и саном высока
 Владычица чesких мужей.
 Вкруг юные девы, народные сонмы,
 Как классы средь жатвенных нив,
 Их волны, ветрами ко брегу несомы,
 Мягутся, главы преклонив.
20. В ней мать младенцу перстом указывает
 Царицу и мать славян,
 И старец с улыбкой в ней внукам сказует
 Блаженство подвластных ей стран.

- „Слиянный из досток блестящих,
железных,
„И ветвь его рода в руке.
145. „Спешите ж во стрение, род мужей
славных,
„Супругу царю моему:
„Он праотец будет монархов
державных,
„И мир удивится ему“.
Спешат... И в их длани венец
с багрянницей,
150. Ужь конь златогривый летит;
Над ними орел беловидный с станицей
Птенцов своих быстро парит.
Несутся... Вдруг искры престали
струиться
По камням от твердых копыт;
155. И конь златогривый, крутяся, ярится
И, с места не движась, стоит.
Вдруг Белы, сверкнувши, струи
зашумели.
Конь громко заржал над водой.
И всадники ческие мужа узрели,
160. Согбенного над бороздой.
Смутились послы... Но оратай, главою
Прилегши небрежно на плуг,
И голосом гонит, и ветвью сухою
Волов белоснежных супруг.
165. Глас чехов приветственный громко
раздался;
Но пахарь поспешно орал,
И, нудя волов своих, не озирался,
И мнилось, он им не внимал.
Все вкликнули: „Мир тебе, муж
вожделенный,

170. „Любимец богов и людей!
„Отринь, о пришелец, твой плуг
искривленный
„И жезл восприемли царей.
„Приди и воссядь на престоле
с царицей“.
И потное мужа чело
175. В венце засияло, хребет багрянницей
Собранье послов облекло.
О, благо б вам было“, — рек муж
утруженный:
„Когда бы я кончить успел
„Начатую ниву — удел мой смиренный,
180. „Но Климбы так глас повелел“.
И ветвь он таинственну в землю
втыкает,
И с выи волов он совлек
Тяжелый ярем. „Ах, простите, — вещает, —
„Мое вы наследье, навек!“
185. Вмиг вихрем взвились волю,
закружились,
Помчались, исчезли от глаз.
И недра ближайшей горы растворились,
И вихорь, спустясь в них, погряз.
Из зева их хлынул ключ ясный, текущий
190. Поньне вдоль злачных лугов;
Ветвь чудна, развившись, явилась
цветущей
Средь двух молодых стебельков.
Безмолвны послы... Премыслав
вынимает
Хлеб - соль из котомки своей.
195. Кладет их на плуге, на дерне сажает
Своих измученных гостей.
„Да благостно призрит всещедрая Ния, —
Изрек он, — на брашно сие.

- „Всяк хлеб есть благое деянья благия;
 200. „Прославим же купно ее“.
 И правде обета послы изумились:
 И кованный стол они зрят,
 И стебли пред ними в земле распустились,
 И, в цвет облеченны, стоят.
205. И новое чудо свершилось пред ними:
 Два стебля, едва расцвели,
 Вдруг к ветке прильнувши листками
 своими,
 Увяли, склонились, усхли...
 „О, что сей таинственный цвет
 предсказует?“
210. Рек сонм изумленных мужей.
 „Внемлите: вам ветвь сия прообразует
 „Грядущий род ваших князей.
 „От распрей их кровь прольется рекою,
 „И в крови иссякнет их род:
215. „Один лишь из них предназначен
 судьбою
 „Свой счастливым сделать народ“.
 „Но что сей железный нам стол
 предвещает?
 „И что суть в ярме два вола?“
220. „Сей образ волов вам удел ваш являет,
 „А цар ваш есть образ стола.
 „Ваш жребий нести сей ярем без
 роптанья;
 „Удел его — вам отверзать
 „Богатства земли и величьем даянья
 „Великость труда облегчать.
225. „Сиянье железа есть царской блеск-славы,
 „А нива — горнило для ней:
 „Чем чаще железо в земле, тем
 державы,
 „Тем слава прочнее царей“.

- „Почто же скорбел ты“, — послы
 спросили:
230. „Что ниву не кончил свою?“
 „О, если б мне боги окончить судили
 „Начатую ниву мою!
 „Ах, если б Любусса вас позже
 прислала,
 „Под кровлю бы ваших домов.
235. „Мир с счастьем вселился, и Ния
 венчала
 Довольством плод ваших трудов“.
 Он рек — и воспрянул и конь уж ярится
 Царевны, несется орлом,
 Рвет землю; из рта его пена клубится,
 Ноздрями дым пышет столбом.
240. „Помедли на время, посланник
 небесной“, —
 Гласят к нему: „в славной сей
 день
 „Раззуй твою обувь от кожи древесной
 „И царскую обувь надень“.
245. „Оставьте вы обувь древесну со мною“,
 Ко всадникам пахарь вещал:
 „Мне небо предстать в ней велит пред
 княжною
 „Из лык ее сам я сшивал.
 „Да будет потомкам безмолвным уроком
 „Смирения памятник сей:
250. „В каком облаченьи на троне высоком
 „Воссел прародитель царей“.
 И ческие мужи в оратае зрели
 Подобье богов на земли...
255. Вдруг сонмы народа к вратам полетели
 И масличну ветвь понесли.
 И вышла Любусса за прагские стены
 Во сретенье мужу царю;

- И мудростью старцы его удивленны
260. Текли с ним во храм к алтарю.
Четырнадцать дивных славянок красую,
С венками из роз на главах,
В одеждах белейших несли за княжнюю
Светильники брачны в руках.
265. Храм Климбы отверзся, свечи запылали,
Невеста вошла с женихом,—
И добрые чехи стократ поздравляли
Любуссу с супругом царем.
И долго под скиптром благим
Премыслава
270. С Любуссой страна их была,
И суд их был кроток, и мирна держава
Оратаев счастьем цвела.
И с веяньем ветра, и ранней росой,
И солнца с ляньем лучей
275. Лилось к нам обилье, довольство
рекою,
Веселье цвело средь полей.
И грады создались, и селы явились,
Как звезды на тверди небес;
Ветвь чудна цвела, и с почтеньем
хранилась
280. Сандаля от кожи древес,
И братние узы крепились любовью,
И чтилось имя отцов;
Ни крови, ни свара; лишь жертвенной
кровью
Кропились кумиры богов.
285. Но горе вам, Чехи!.. Любусса.
с любезным
В могиле... цвет стебля опал,
Сандаля в позор со столом их
железным,
И стол золотой заблистал.

З ЛИСТУВАННЯ
П. ГУЛАКА - АРТЕМОВСЬКОГО
ЛИСТИ ДО В. Г. АНАСТАСЕВИЧА

I

Ваше Высокородие,
Милостивый Государь,
Василий Григориевич!

Христос Воскресе!

С чувством христианской любви приветствую Ваше Высокородие радостным словом, составляющим залог торжества всех Истинных Исповедателей воскресшего Спасителя мира, я соединяю сие приветствие с искреннейшими пожеланиями Вам ненарушимого душевного веселия, безмятежного долгоденствия и возможного счастья; не меньше сего я сопровождаю самые сии пожелания чувствами неиз'яснимой, достодолжной моей к Вам благодарности за самые лестные отзывы, которыми Ваше Высокородие изволили почтить меня от 1-го и 2-го сего марта, равно как и за приятнейший дар *Улия* и прочих ваших сочинений. Если я несколько замедлил из'яснением Вам за оные святого долга благодарности, то причиной сему были такие обстоятельства, которые для меня сугубо тягостны: и потому, что оные отвлекли меня от приятнейшего собеседничества с Вашим Высокородием, и потому, что перенесение

оных сопряжено с моими собственными страданиями. Вот уже более месяца, как тяжкий недуг приковал меня к постели. Наступление весны, гнилой в нашем неописанно грязном городе, усилило обыкновенные мои головные и грудные припадки до того, что я не в состоянии был взяться за перо для написания двух строк. Да и ныне слабость моя столь велика, что я не чувствую себя в силах сказать и частицу того, чем преисполнена душа моя за обязательнейшие выражения Ваши, которыми меня изволили удостаивать. К тому же тяжесть, лежащая на мне по предмету многих должностей, совершенно подавляет бранный мой состав, и давление это с каждым днем производит самое плачевное влияние на состояние души моей. Мне сердечно желательно бы было побеседовать с Вашим Высочеством о многом, а особенно относящемся к *Истории Малороссии*. У меня есть рукопись, собственно принадлежащая мне, которая, как мне кажется, вовсе была неизвестна автору *Истории Малороссии* Г. Б. К-му. Мне хотелось бы копию оной послать к вам, но сам не знаю, когда Бог поможет мне в этом; по крайней мере, как скоро хотя несколько оправлюсь после болезни, не премину доставить вам оглавление оной с присовокуплением некоторых выписок. У меня ныне под рукой находится и другая рукопись, относящаяся также собственно к Малороссии, гораздо обширнее моей, но достоинством своим гораздо уступающая оной. Сверх того, достал я у одного частного человека рукопись соч. князя *А. Курбского* с присовокуплением к оной перевода на словено-русский язык *Гванини* относительно царствования Иоанна IV Грозного. Я сравнивал в некоторых местах текст манускрипта, которым пользовался исто-

риограф, с текстом моего и нахожу в оных разницу. У меня же есть полный *Гванини* на польском языке, напечатанный в Кракове готическими буквами в 1611 году, и *Магдебургское Пиво*, напечатанное также готическими буквами в 1565. Сверх того, достал я у некоторых частных особ другие рукописи, как-то: 1) Келаря Авр. *Палицына*, 2) Жизнь патриарха Никона, написанную прекраснейшим уставом; также 3) Сибирский *Летописец* скорописный и 4) огромный Хронограф. Для вас это, без сомнения, не диковинка, но для меня — совершенная находка, тем более, что у нас в Университете нет в этом роде ничего. Одним словом, пользуясь благодетельным Вашим ко мне снисхождением, я желал бы продолжить беседу мою с Вашим Высочеством о таких предметах, в которых мне необходимо ваше великодушное пособие и руководство, но сила руки моей изменяет горячайшему моему желанию, и я заключаю сии нескладные строки изливанием душевной к Вам благодарности, глубокого высокопочитания и ненарушимой преданности, с которыми честь имею быть, Ваше Высочество, Милостивый Государь, Вашим покорнейшим слугою.

Петр Артемьевский-Гулак

29 марта 1828 года
Харьков

II

Ваше Высочество,
Милостивый Государь,
Василий Григориевич!

Из всех обязанных и обязываемых милостями Вашими никто, без сомнения, справедливее не мог казаться неблагодарнейшим в глазах Ваших, как я; ибо никто, без сомнения, подобно мне, без малейшей моей заслуги пред Вами, не был более обласкан Вами, как я. На трое обязательнейших писем Ваших я до сих пор не отвечал ниже словом. А что чувства моей душевной к Вам благодарности говорили Вам в ответ, того Вы не могли видеть, а, может быть, едва согласились бы тому и поверить. Пред судом справедливости вина моя обличит меня; пред судом свойственного Вам сострадательного участия, может быть, я окажусь менее виновным, явившись более достойным Вашего сожаления.

Не стану приводить в оправдание свое болезненного своего состояния, медленно, но постоянно сближающего мой бедный состав с рубежом тления. Гораздо тягчайшее бремя в продолжение нескольких месяцев тяготит мою душу, лишая меня бодрости телесной: старший мой любимый сын страдал долго тяжким недугом, ежеминутно предвещавшим мне горестную с ним разлуку на вечность! Все мои мысли, все чувства, все мое существование были сосредоточены в нем одном и пригвождены к его болезненному одру. Великодушнейший и благороднейший Василий Григориевич! Простите трогательной откровенности страдальца-отца! Я имел довольно силы, чтобы чувствовать всю меру обязательного Вашего во мне участия! но клянусь — не имел довольно бо-

дрости, чтобы приняться за перо и излить пред Вами достоюдную благодарность за те лестные чувствования, за те милостивые выражения оных, которыми Вы удостоиваете меня в Ваших письмах. Спешу загладить вину мою пред Вами, спешу повторить Вам, Достопочтеннейший и Благодарнейший Василий Григориевич, свидетельство нелицемерных чувствований высокопочитания, на которое Вы имеете полное право. Примите великодушно хоть слабый, но от искренности души приносимый залог оного, состоящий в бледных страничках *Речи*, произнесенной мною к студентам Университета в 1-й день настоящего сентября. Извините недостатки оной из снисхожденья и к слабости моих дарований и к горестному для сердца родительского времени, в котором я оную писал (во время жесточайших страданий моего сына), и из уважения к внезапности, с которой мне велено было написать оную. Вместе с тем прошу Вас покорнейше принять на себя труд препроводить 1 экземпляр оной Его Превосходительству достопочтенному Барону и 1 экз. доброду и любезному Александру Власевичу. В заключение могу ли просить Вас порадоваться моему счастью? Луч надежды к выздоровлению моего бедного больного мелькнул для меня и для моего печального семейства и пролил в души наши упоение веселия, с которым мы уже так долго было разроднились. Да утешит Вас Создатель непрерываемым счастьем и безмятежною радостью за то великодушное участие, с которым Вы изволите отзываться насчет моего здоровья в последнем Вашем обязательнейшем письме.

Поручая себя и впредь в столь же милостивое благорасположение Ваше и с чувством достоюдж-

ной благодарности и душевного высокопочитания, честь имею быть, Милостивый Государь, Вашего Высочества покорнейшим слугой.

Петр Артемовский - Гулак

29 сентября 1828 года
Харьков

Р. С. По чувству Вашего великодушного во мне участия, Вам, без сомнения, не неприятно будет узнать, что я весьма недавно имел счастье получить от Высоко Монарших Щедрот Ее Величества Всемилостивейшей Государыни Императрицы Марии Федоровны богатый бриллиантовый перстень без особенного к тому представления.

ЛИСТИ ДО О. У. ТЕРЕЩЕНКА

I

Милостивый Государь,
Александр Власевич!

Обязательное письмо Ваше от 5-го сего декабря я имел честь получить. Чувства воспоминания, выраженные Вами в оном, для меня столь лестные, доставили мне минуты сердечного удовольствия и — вместе с тем — случай изъяснить Вам за оные, Милостивый Государь, искреннюю мою благодарность. Я спешу удовлетворить желание Ваше касательно препровождения к Вам 2-х экземпляров моей Латинской Речи для вручения Его Превосходительству Господину Барону Густаву Андреевичу Розенкампу и Его Высочеству Господину Статскому Советнику Василию Григорьевичу Анастасевичу, изъяснив, как Вы изволите писать, желание иметь оную — желание, делающее мне много чести. Это последние эк-

земпляры, и мне крайне жаль, что оные без надлежащего переплета. Если я при посылке оных не пишу особо к Его Превосходительству и к Его Высочеству, то единственно потому, что не имею смелости утруждать их моею перепискою без особого их на то позволения. Почему покорнейше прошу Вас, Милостивый Государь, извинить меня пред ними свойственным мне чувством робости и изъяснить сердечную мою им благодарность за честь, оказанную ими мне сделанным Вам поручением. Что касается до Высокопреосвященнейшего Митрополита Евгения, то уже с месяц тому назад, как я выслал 1 экземпляр моей Речи в Киев, Киевской Семинарии, Ректору Архимандриту Смарагду, моему брату, прося его доставить оный лично Его Высочеству; не знаю, — выполнил ли он мое препоручение? До сих пор не получаю ответа. Доложите, прошу Вас, при удобном случае, Его Высочеству, Василию Григорьевичу, что я теперь занимаюсь переводом на русс. язык Истории Польского Народа соч. Нарушевича: мне весьма лестно бы было услышать мнение Его Высочества по сему предмету.

Примите искреннее уверение в чувствах сердечного почтения и нелицемерной преданности, с которыми честь имею быть, Милостивый Государь, Вашим покорнейшим слугою.

Петр Артемовский - Гулак

24 декабря 1827 года
Харьков

II

Милостивый Государь,
Александр Власевич!

Обязательное письмо Ваше от 21-го января, исполненное столь лестных в отношении ко

мне чувствований Ваших, возлагает на меня приятнейший долг благодарности, которой я Вам обязан сугубо: и за возобновление меня в памяти Вашей, и за приятнейший случай, доставленный Вами мне к лестному для меня знакомству с достоуважаемым Василием Григориевичем и с Его Превосходительством, Бароном Густавом Андреевичем, которому, прошу Вас покорно, не забудьте свидетельствовать от меня глубокое, ненарушимое высокопочитание; а к первому пишу с этой же почтой, не зная, хорошо ли я сделал, адресовав письмо в *Главный Цензурный Комитет*? Не менее сего усердно Вас прошу, Любезнейший Александр Власевич, уверить, с моей стороны, Его Превосходительство в том, что я почту себя счастливым, если мои услуги пригодятся к чему-либо в важном и достославном (? нрз) подвиге, подъятом для блага наук Его Превосходительством. Отвечаю за мое усердие, не ручаясь в успехе; ибо для сего последнего не имею ни достаточных дарований, ни необходимых пособий ученых. Университетская наша библиотека относительно к Отечественной Истории, Археологии и Древностям, равно как и Филологии, находится в плачевном состоянии! Библиотека Духовного Коллегиума, состоящая при Харьковском Монастыре, сколько мне известно, в этом отношении не более обильна; а что всего хуже — не приведена в систематический порядок. Впрочем, я предполагаю порыться в оной во время вакационное, — не ранее, по двум причинам: во-первых, зимою не могу по чрезвычайно расстроенному моему здоровью, которое могло бы найти свой гроб в холодном зале¹; во-вторых, — и потому,

¹ Вы, я думаю, припомните, что я частенько, бывало, являюсь на лекцию, как тень, вышедшая из могилы.

что, кроме университетских двух обязанностей, ношу две казенные должности по Институту, в качестве Учителя и Инспектора, лишаящие меня до последней минуты не только дневного, но и ночного покоя. Сверх того, на мне лежит обязанность перевода с польского языка на российский мучительнейших приказных бумаг гражданских и духовных, поступающих из Присутственных Мест разных губерний.

Я не знаю наверно, каких именно биографических известий требуете Вы от ученых здешнего университета? Нужен ли Вам полный список Профессоров оного с самого его основания? В сем последнем отношении известный Вам ученый Г. Кеппен отнесся в наш Университет с просьбой о доставлении ему подробных сведений по каждому факультету в особенности, что и возложено исполнить на Секретарей Факультетских; к сожалению, кажется, желание Г. Кеппена до сих пор еще не исполнено.

Что касается до желания Вашего — получать иногда родимые наши Песни, признаюсь Вам чистосердечно, что я сам бы полетел собирать оные под кровлею земляков, если бы мне можно было отлучиться из Харькова, по крайней мере, на месяц. Но могу ли я об этом и помыслить? Моя свобода стеснена до того, что часто по целым дням не встречаюсь с любезнейшими предметами моего сердца; ибо, думаю, Вы знаете, что я — Отец семейства и имею милых деточек. Меня просил Г. Максимович, Издатель Малоросс. Пес., о доставлении ему песни *Ой, у поли могила з витром говорила*. Я должен был для сего сноситься с Полтавцами; достал чего желал и послал в Москву, но уже было, кажется, поздно: Издание было кончено. В Харькове же невоз-

можно почти встретить правильной черты Малороссийского Национализма; это хаос всякой всячины, да и быть тому иначе нельзя — довольно пробежать в памяти историю Харькова. Впрочем, если случай и возможность представятся — не премину Вас порадовать милым гостинцем. Мне душевно жаль, что я прежде не знал, что Вы интересуетесь иметь мою диссертацию: теперь, боюсь Вам, не осталось оной ни одного экземпляра. Вы, без сомнения, желали меня утешить, Любезнейший Александр Власьевич, *обольстительным* для самолюбия известием о том, что Его Превосходительство, Барон Густав Андреевич по беспримерному своему ко мне снисхождению, намеревается отправить мою De expediendis... в Берлин, но Вы сим известием совершенно меня разгромили: я трепещу при одной мысли, что обо мне подумают глубокомысленные Пруссаки! Ну, *що буде, то буде, и буде те, що бог нам дасть*: больше ничего не будет, кроме жалости и сострадания!

Примите в заключение сего искреннее уверение в чувствах нелицемерного почтения и душевной преданности, с которыми честь имею быть, Милостивый Государь, Вашим покорнейшим слугою.

Петр Артемовский - Гулак

11 февраля 1828 года
Харьков

III

Милостивый Государь,
Любезнейший Александр Власьевич!

Христос Воскресе!

Все, что успею сделать на сей раз, так это то, что мысленно и письменно обнимаю Вас с

христианской братской любовью и поздравляю Вас от всего сердца с наступившим торжеством Светлого Христова Воскресения, при искреннейшем пожелании Вам возможных на земле благ, из числа которых здоровье занимает не последнее место: по крайней мере, я чувствую это во всей силе, будучи совершенно лишен оного и находясь в постеле более месяца среди жестоких страданий: вот причина долгого моего молчания на обязательнейшее письмо Ваше от 28-го истекшего февраля! Кроме наступления весны, обыкновенно приносящей мне все ужасы болезни, я чувствую себя также измученным трудами по разным должностям, которые на меня взвалили.

Признаюсь Вам, Любезнейший Александр Власьевич, что хотелось бы кончить хотя остаток дней в покое, но кажется, что покой для меня предоставлен в могиле. А что всего более меня сокрушает, так это то, что хлопоты, совершенно почти механические, лишают меня времени и до суга до последней минуты и тем отвлекают от занятий собственно ученых, которым желал бы я посвятить все мое время.

Что касается Киприяновского списка Кормчей Книги, то, при всех моих стараниях, нигде отыскать оного не мог, да и сам никогда не видел.

Молю Бога даровать мне средства и время к доставлению Вам Биографий профессоров нашего Университета, но до тех пор, пока нахожусь в ярме настоящих моих занятий по должностям, клянусь Вам, что не имею для сего в своем распоряжении ниже минуты! Вы не можете себе представить, до какой степени я порабощен!

Слабость моя столь велика, жестокая трудная боль столь мучительна, что я не в силах кончить

письмо мое к Вам с такой подробностью, с какою желал бы беседовать с Вами!

Не могу однако ж кончить, не попросив Вас усерднейше засвидетельствовать долг глубочайшего моего высокопочитания Его Превосходительству, несравненному Барону: я почел бы себя счастливейшим, если бы дань моего непритворного удивления великим заслугам в науках Его Превосходительства была принята с таким же снисхождением, с какою искренностью я плачу оную.

Прощайте, Любезнейший Александр Власевич! Не могу долее продолжать: болезнь меня одолевает, перо валится из рук; целую Вас и с чувством душевного к Вам почтения честь имею быть, Милостивый Государь, Вашим покорнейшим слугою.

Петр Артемовский - Гулак

28 марта 1828 года
Харьков

IV

Милостивый Государь,
Любезнейший Александр Власевич!

Изъявляя чувствительнейшую Вам благодарность за дружескую Вашу обо мне память и самые обязательные выражения приятных Ваших писем, и в особенности последнего от 21-го августа, я вменяю себе в обязанность просить у Вас извинения в столь долговременном моем на оное молчании. Достопочтеннейший Василий Григориевич, без сомнения, не откажет мне в милости уверить Вас, с своей стороны, сколь уважительны были причины продолжительного моего молчания и, вместе с тем, сколь оные были болезненны для моего сердца.

288

Прилагаю всего на Ваше имя один экземпляр Речи, произнесенной мною к студентам здешнего университета в 1-день настоящего сентября. Прошу Вас принять оную, как знак моего искреннего к Вам уважения и дружеской памяти. Сердечно сожалею о том, что не могу на сей раз доставить Вам печатных экземпляров мало-российских безделок моих, которые иметь изъявили Вы желание в последнем Вашем письме. Я перерыл всю мою библиотеку и не нашел ни одного экземпляра. Впрочем, если удосужусь, постараюсь списать оные из Украинского Вестника и прислать Вам в рукописи при случае. Обязете меня Любезнейший Александр Власевич, приняв на себя поручение от меня засвидетельствовать мое глубокое высокопочитание Его Превосходительству, Барону Густаву Андреевичу, и верить искренности моего душевного к Вам почтения и совершенной преданности, с которыми честь имею быть, Милостивый Государь, Любезнейший Александр Власевич, Вашим преданнейшим слугою.

Петр Артемовский - Гулак

29 сентября 1828 года
Харьков

10 П. Гулак - Артемовский

289

НАСЛІДУВАННЯ П. ГУЛАКА -
АРТЕМОВСЬКОГО

ПАН ТВАРДОВСЬКИЙ

Балада

Частина I

- „Гей, гей, на світі як сім горе,
Тяжко на нім жити!
Доле, нещаслива доле,
Чим тебе змякшити!!
5. Гірко день і ніч працюю,
Так, як гарний віл;
Сил вже у собі не чую,
А у серці біль!
- Не достає в лобі мізка,
Аж волосся лізе:
10. Ще й бісовська тобі жінка
Їсть, як ржа залізо!..
Ні! Отже годі працювати,
Треба все покинуть,
15. Все одно мені, видати,
Ніж завчасу згинуть...“
З жердки опанчу стягнув,
Накинув на плечі
Твардовський;
Під піл швидко завернув,
20. В руки мотуз товстий!..
„Мотуз товстий не вирветься,—

- Воркнув так до себе,—
„Там на лисій дуб найдеться,
Хутко піти треба!
25. Вішальниці знать не буде,
Свідків буде мало...“
Глянь, Твардовський,
коло дуба
Так ся на тім стало.
Буря на дворі зірвалася,
30. Мов з відра, дощ
з неба,
Хати аж заколихались,
Того то і треба...
Зашморгом за шию взяв,
Кинув на гиляку,
35. Міцно гудзом прив'язав,
Стриб із переляку!..
Як на пуп, із страху охнув,
На землі оцкнувся,
Думав, що вже годі, лохнув,
40. За шию мацнувся...
Чи вмер, чи жив ще остався—
Сам собі не вірив.
Ага! От що, догадався:
„Мотуза не примірів!“
45. Митко з землі підхвотився,
Аж зирк—перед ним
німець.
Низько в пояс поклонився:
„Здоров, мій родимець!“
Гарний, гожий, невеличкий
50. Ніс, мов як карлючка.
І на ногах—черевички,
А на плечах—куртка.
„Стій, почекай, ти забувся,
Чи ти про нас не чув,

55. Чи, може, ти рахнувся? —
Родимець проворкнув.
„Чи вже ж себе так губити,
Щоб весь світ сміявся;
На світі білим добре жити —
60. До нас лише вдайся!
В нас золото стоїть бочками,
Срібло — аж кишить,
А що сказати з мідяками,
То й ліку їм не знайдуть.
65. Нащо свій вік ти так губиш?
Чи ж хочеш бути
паном,
То от, як стій, так будеш
Ні-то, а й генералом.
Дівчат хороших сто копиць,
70. Де ся не повернеш,
А що жінок та молодичь,
То й ліку не добереш.
Самі зачеплять, бач, псяюхи,
І до тебе прийдуть,
75. До меду, мов як мухи,
Дівки так прилипнуть.
За пан-брат собі з панами
Будеш заходити,
Трунків різних хоч бочками
80. Буде що точити.
Будеш мати всього доволі,
Що не загадаєш,
Як в царя, такі покої,
В світі погуляєш.
85. Мед, вино, міцну горілку
От, як воду, будеш пити
Сливняк, вишняк і деренівку
(Будеш що точити) хороше
ходити.

- Не забрукаєш білих пальців,
90. Постолята скинеш,
Жовті чоботи-саф'янці
На ніжки надінеш.
Все прийде, як з води, до тебе:
Дорогі презенти —
95. Срібло, злото от, як з неба,
Блиснуть діаманти.
Шістьма кіньми ти навстяж
І в кареті їздить
Будеш так, мов який князь,
100. Зо всіх в світі гвіздить.
Лиш тобі я от що скажу,
Але не жахайся:
Правда то, що маркитно зразу,
Но ти не лякайся.
105. Лучче в світлі погулять
Та й тогді і згинуть,
Ніж не знати, відки взявся,
На дубі повиснуть.
То лиш тільки загадав,
110. То вже в пеклі знали.
Ти лиш мотуз в руки взяв,
Як мене післали.
От, як бачиш, закотивсь,
Капелюшок зняв,
115. То я так тепер втомивсь,
Як до тебе мчав.
На ну ж папір, ніж,
Присядь до землі,
Мизинця для крови вріж,
120. Запишись мені.
А я тобі по контракту
Вірно служить мушу,
А зато в заплату
Візьму твою душу“.

125. Здригнув, як почув
Твардовський —
„Бач, що німець каже:
От який капкан чортівський,
Яку сітку в'яже.
То недурно ти прийшов.
Але за душею,
130. Але дюга ти знайшов,
Не потішишся нею.
Ти би того не сказав,
Якби був повиснув,
135. А то ти добре знав,
Що знов не полізу.
Ніби як і не вхитришся, —
Так собі міркує, —
Хоч крутись, не вертись —
140. Я тя підбичую“.
„Ну, Твардовський, чи ще довго
Будеш міркувати?
Чи буде що, чи ні з того,
Треба щось почати.
145. Строку маєш десять літ
Жить в таким покою,
А як мине весь сей вік,
Прийду за душею.
А що правду я кажу,
150. Князем своїм клянуся.
Все до кришки здержу,
Ні в чім не запруся.
От, як бач, тепер мене
Тупни лиш ногою —
155. Та й минута не пройде,
Як стану пред тобою.
На руку будь мені сватом.
На слово одвічай,
А як не хочеш, то я з контрактом

160. Собі назад, прощай!“
Стукнув ніжкою, плясь рукою,
До землі приклався.
Свиснув, гукнув, швир ногою
Та й круком піднявся.
165. „Оттак щастя в руках було,
Не вмів його вжити,
Мов в'юн з рук, з очей сковзнуло —
Не вмів ним дорожити.
Але нащо він залишив
170. Оце в руках залізо?
Чи не того він забав,
Щоб я ся ним зарізів?
Ні, ти, біс проклятий,
В сітку вже не втягнеш!
175. Вже ти на такі підряди
Тепер не підманеш.
Я б зрештою на те пристав,
Щоб ти мені служив.
Хоч би й душу записав,
180. Але б в світі вже прожив...“
Не вспів Твардовський
се скінчити,
Аж лип! летить чортяка,
На коні карум аж бурчить,
Схвативсь, мов бурлака.
185. Тупнув в землю лиш ногою,
І кінь з очей пропав,
Як з лука, він стрілою
Від нього помчав.
„Здоров, мій свату, був,
190. Вже ж бачитись не мислив,
А то бритву тут забув
Та й мусів бігти навмисне.
Чи вже придумав що, чи ні?
О тім, що вперше я сказав,

195. Останній раз одвічай мені,
Щоби я вже добре знав".—
„Та вже тобі я запишуся,
Вже буду і сватом,
Лиш в тім я не згоджуся —
200. Не контент я контрактом.
Десять літ — то дуже мало,
Десятків з п'ять — ще півбіди,
А якби згода на тім стала,
То й за душею приходи.
205. А як ся не згодиш,
То хоч за дві години
Мою собі душу візьмеш,
Як здибаєш в Римі".
На лоб палець біс поклав
210. І стояв щось довго.
А потім, якби пригадав,
„Най і так, — сказав, — на слово.
Ще й три штуки ти зробиш
Вже на кінці німецьких,
215. А потім душу, що вже візьмеш,
То слово в тім шляхетське".—
„Ей, багацько, батьку, правиш,
Але що ж робити,
Лиш кров з мизинця здавиш,
220. Треба вже служити".
Взяв Твардовський ніж
гостренький
Та й мизинця добре втяв
Кров'ю чистою червоненької
Чорту душу записав.
225. Звинув гарно картелюшок,
Чорт до себе його взяв,
З голови зняв капелюшок,
Одклонився та й пропав.
Гей, гей, чи зиск, чи, може, згуба,

230. Тяженько здихнув
Лях Твардовський коло дуба
Та й міцно заснув.
Пробудився вже раненько
В землю туп ногою —
235. „Гей, родимець молодецький,
Стань передо мною!"—
Не вспів вимовить півслова,
Як біс із'явився:
„Чого, пане, я готовий!"—
240. В пояс поклонився.
„Грошей з півкалитки треба,
Жінку перепросити,
А то лихо — вже до себе
Не дасть приступити".—
245. „Зараз, пане!" В лях мігах,
В землю туп ногою,—
Аж брязг! — гроші у руках
З довгою калитою.
Схватив гроші, мов скажений,—
250. Аж біс ізлякався:
Стишився, як навіжений
Додому помчався,
Не вспів в хату появиться,
Жінка з коцюбою:
255. „Тобі, гидкий, бридкий,
волочиться
Такою слотою!"
„Не кричи но, жінко, дуже, —
Я з того сміюся;
Ти горлаєш — я байдуже,
260. Не ось то боюся.
На ось гроші з калитою,
Перестань ворчати.
Бач, що я придбав слотою —
Нема що кричати".

265. Зирк на гроші — схаменулась,
Мов тхір від їжака;
На піч, мов лях, метнулась,
Або заяць від хортяка...
270. Став на ноги Пан Твардовський,
Їсть, п'є та й гуляє,
А родимець лиш чортовський
Всього достарчає.
Все льнуло, як з води, —
Срібло, золото аж кишить,
275. А дівчата, молодиці чередою
Ну ж за ним ходить.
Як в царя, такі покої,
Шістьма кіньми їздить,
Єсть всього доволі,
280. Цілим світом гвіздить.
Пан не пан — в знаки він дався,
З самим москалем готов,
З цілим світом драться.
Взяв у руки і чортів.
285. Не стояв нікому в броду,
Сала кожному залляв,
Пив горілку, мов як воду,
Чортів тлумив, мордував.
Запріг шість їх у дорожку,
290. Жінку з боку посадив,
Знявся, вгору — глянь — корчемка,
Ну, до неї припустив.
Вскочив в корчму, мов скажений,
Крикнув, як на пуп:
295. „Що то, хлопці неписьменні,
Мовчите ви тут?
Ще й дівчат півкопиці,
Ну те, хлопці, гопака!
А ви, гарні молодиці,
300. Гей же, гей же, тріпака!“

НАСЛІДУВАННЯ ГОРАЦІЮ

Beatus ille est.

Epod. Car. II.

- Щасливий в світі той, хто так уміє жить,
Як наші прадіди живали:
Волами рідними дідівський степ кроїть,
Довгі затилка не згинали,
5. Не кличе барабан в північ на розбиття,
На море човна не спускає,
Не тягне брата в суд; чуприною сміття
З порогів панських не змітає;
А хто на хуторі розсаджує садок,
Дорідні вишеньки кохає
10. І ножиком кривим до яблуньок, грушок,
Спиливши, різочки зчіпляє;
Розлігшись на траві, в сопілочку сурмить
І за волами поглядає;
15. Або із зцільників в липянку мед сочить,
З овечок вовницю зстригає;
Або як блідную покаже Осінь твар,
І спіла овоч пожовтіє,
Він трусить яблука і сушить на узвар
Та на зиму озиме сіє.
20. Або, розлігшись, спить під дубом на траві;
Під боком річечка лепече,
В леваді пісеньок співають косарі,
І соловечко щебече.

25. Або, як під Різдво притрусить землю сніг,
Річки морозець постинає,
Забравши парубків, за пояс взявши ріг,
З собаками вовків ганяє.
30. Або, розкинувши зрадливі тенета,
Кругом проліска обставляє,
А там з усіх країв кричать: га - ту!
га - та! —
І заець в сітку застріває...
І на ніч для зайців він сітку заставля
(І все сусідові без шкоди)...
35. А блисне зірочка — він з добиччю чвала
До жінки, діток, до господи.
Він тількищо на двір, а жінка на поріг,
Його із радістю вітає.
Вечеря на столі, а дітвора, як рій
40. На матку, батька обсідає
Як смачно на печі, забравшись на черінь,
Після охоти відпочине!
Як завтра весело покине свій курінь
І знову до роботи кине!

Л. Боровиковський

1828

300

ГАРАСЬКОВА ОДА ДО ОПАНАСА

Solvitur aeris hiems etc.
Horat.

- 3 - під сонечка вітрець тепленький
Дмухнув на сніг біленький.
Сніг зачорнів, розтав, травиця показалаь,
Зима в кожусі геть не знає де заховалась.
5. На річці байдаки плывуть,
Пішла на пашу вже скотина,
У пасіці бджілки гудуть,
В піску купається дитина.
І соловей в садочку заспівав, а в полі на ріллі
10. Вже закурлукали і журавлі.
Дівчата веснянки веселі заспівали,
Із хлопцями у хрещика заграли,
Ходили в ліс і рвали там квітки,
За ними назирцем ходили й парубки.
15. Настала теплая година.
Послухай, Опанас!.. Чи шляється хто біля
тина,
Чи баштани хто має,
Чи в Крим за сіллю хто чвалає,
Чи в батраки іде на Дін чи на Донець,
20. А прийде всім один кінець...
При смерті будуть жалкувати,
Що в зиму теплої не мали хати,
Мов ті пси, все гнулись, не доїдали
Да грошики не знає навіщо дбали.

301

25. Чи й ти, мій Опанас, *московської* *натури*?
Мурчиш, як той котище мурий,
Усе об тім, щоб як копійку залучить,
А в світі голодранцем жить!
Ось полежиш іще на печі,
30. То смерть тебе якраз злапа за плечі.
Всі скрині з клунками, з крижевиками,
Вишнівку смачненьку бочками —
Усе покинеш,
Як сам загинеш...
35. Ось глянь на божий світ із хати,
Як весело! Ходім же погуляти!
А перш, ой, братіку, ой, порятуй,
Мерщій вишнівочки вточи та почастуй!..

Микола Шрамченко

ДО ПАНА П. П. АР. - Г - КА

- Змилуйся, пане, надо мною.
Будь ласкав — дуже не сварись!
Я не рівняюся з тобою,
Я чую за собою гріх.
5. Я дуже, дуже знаю,
Що вже мені не втяти так,
Як твій Рябко та пан Твардовський.
(Тобі всі дякують за них);
Як твій Рибалка молоденький,
10. Що я читав уже сто раз
І все не начитавсь вдоволю:
Так він по серцю мні прийшовсь!
Ні, ні!.. до них мені рівняться
З моєю казкою не лад!
15. Вона будь трохи не погана,
То й тим вже я буду рад.
Була колись моя Маруся
І чепурна, і молода;
Усі, усі її любили,
20. Усі, хто тільки її знав.
Прийшлося дівчині умерти,
Покинула вона цей світ;
Зате ж про неї добра слава
І досі ходить на селі;
25. З моєю ж казкою, здається,
Вже не збудеться того,
Бо дуже, дуже молодою

- Її я випустив на світ ;
Умре вона, сердяга, скоро.
30. Та я не буду жалкувать,
Бо, бач, не з тим узявсь писати,
Щоб хто мене за те хвалив :
Писав я з жалости до дівки,
Писав, бо я її любив ;
35. Нехай про неї вспоминають,
А казка пропаде зовсім ;
Нехай, хто хоче, мене лає —
Нікого в світі не боюсь,
Бо я, бач, на Парнас не лізу,
40. Упасти відтіль не боюсь
І нівідкіль мене спихати.
Гора холодна — мій Парнас,
А з неї падати не страшно,
Вона низька і некрута ;
Тихенько з неї покочуся
45. І все між люди попаду.
А перше, чим прийдеться падать,
Хотів би дуже знати : хто
Зі мною схоче побороться
І хто скоріш кого спихне?..
50. Мені здається : небагацько
Найдеш таких, хто б тямив так
Хахлацьку грамоту, як треба ;
Тебе лиш, дядьку, я боюсь.
Не лай мене, не лай сердеги.
55. Прошу тебе, молю тебе...
Я не рівняюся з тобою
І чую за собою гріх.

X ГАРАСЬКИНИ ПОБРЕХЕНЬКИ ДО ПАНКРАТА

- Дивись, Панкрате, це вже сніг ?
Оце, як рано непогода !
Дивись, як швидко він наліг,
Не бачив я такого года.
5. Чи бачив ти це, в сорок літ,
Щоби була така фуга ?
А я не бачив, — право, ніт !
Ну, так послухай же ти друга :
Звели нажегти добре піч
10. Та й сядь собі у теплій хаті,
Не виходи і день і ніч
Да в теплому лігай і спати !
Зими, Панкрате, не робій !
Звели вчинити запіканку,
15. У люльку тютюна набий
Да і цілуй щочасу шклянку !
Чи схиле в лісі дуб мороз ?
І ні, не втре він і бур'яна !
Лиш бережи, Панкрат, свій ніс,
20. Гляди, лиш будь, що час в повп'яна !
Од скуки казки витівать
Застав ти парубка Ігната,
За пряжей жіночок співають,
Щоб гаму була повна хата.
25. Що ж буде завтра, — не міркуй !
Бо то спуста башку ламати !

- На це ти, Панкрате, наплюй —
Сіди п'янений в теплій хаті.
Як тепло, то ступай в шинок,
30. Почути там людської мови ;
Побачить гарних вже жінок,
Да там і музики готові.
Гульні! — покуда сівіни
Ще на башку зовсім не пала,
35. Зими, Панкрате, сарини, —
Ось врем'я і тобі припало.
Як з сідиною да є ребро?
То добре, — часом грай з жінками!
От то - то буде вже добро!
40. Тоді зима що зробить з нами?

О. Мартинов

З ГАРАСЬКИНИХ ПОБРЕХЕНЬОК

- Остап, подумай! — мов вчора,
Малими ми пасли теляти ;
Аж глянь — і вмерти вже пора, —
Піти до земляної хати ;
5. Літа мількають так, як ціп,
Що на току колотять хліб.
Хоць будь ти Труженник — Манах,
Молись хоць з вечору до ранку,
А все завершиш : ах, да ах!
10. Не збудеш старість ти поганку.
На лбу не розведеш морщин
І не повиведиш сідин.
Хоця по три дні ти говій,
Хоць щодня в церков дай приноса,
15. Хоця горілки більш не пий,
А все озьме тебе Курноса.
Хоця кричи — слізьми хоць лийся,
А все вона косне, не бійсь!
Косне якраз — в домовину,
20. Тебе втуптує як глиста!
Не бійсь Курносу та личину,
Бо Совість у тебе чиста :
Ти біглих на ніч принімав
І внабор бідних наповав.
25. Подумай, що сього сам Цар
Ніяк од себе не позбуде.
Да й худшую як ми геть твар

- Курноса тут не позабуде ;
 Всіх косить, морить і трощить,
 І в домовину всіх тащить.
30. Кому покинуть треба трон,
 Кому титули, звізди, знаки ;
 Кому з Сената вийти вон,
 Кому все бросить неборака.
35. А ти оставиш сім'ю, двор,
 Да у Чумачки свій забор.
 Оставиш тут свою Тернівку
 Да ковшик, що сивуху п'еш ;
 Оставиш жінку - чорнобрівку
40. Да тих діток, що п'яний б'еш.
 Солення, оселедці бросиш,
 Вже там горілки не попросиш.
 Не будеш там ти нив пахать,
 Женців не будеш наніматі ;
45. Ні за пшеницю гроші брать,
 Ні в ярмарку в шинку гуляти ;
 А в домовині, як чурбак,
 Лежати будеш, неборак !
 Не піднесуть вже там Слив'янки,
50. Борщу, Галушок не дадуть ;
 Ні з чим не вбачиш ти там шклянки,
 Всі ласощі твої пройдуть ;
 Часник, Цибулю позабудеш,
 Мов кам'яний лежати будеш !
55. Так ну ж ! Чапчіше ! — догадайся ! —
 Біжи в Шинок, візьми три чверти
 Горілки Пинной і вертайсь,
 Щоб нам без неї не умерти ;
 А я оце, до тебе йду, —
60. Щоби запить сю злу біду !

О. Мартинов

КЛИМОВА КАПУСТА

Казка

1

- Хоч грім гримить, — та не велик,
 Не перехреститься мужик :
 А як підійметься тривога,
 Тоді вже всі притьмом до бога !
5. Такий то вже ввесь людський рід,
 Що навіть нам сам бог не вгодить.
 Як в полі хліба недорід,
 То всяк до бога руки зводить ;
 А як зародить бог і хліба есть доволі,
10. Тоді друга біда, — що все дешевше соли.
 „Знай тільки молоти, — аж прій !
 Та всеньке чисто перевій.
 Та й на базар вези — і жито, і пшеницю,
 І дармоїдам там віддай все за дурницю...“
15. Нащо нам стільки бог пашні той уродив !“
 От урожаєм як бог людям догодив.
 От так і все з людьми, — не з нами і зо
 всіми !
- Що ж богові й робить із дурнями такими ?
 Коли б то з дурнями, — а то й з презлими.

2

20. Такий то був торік в Глевасі урожай.
 Капуста там була — хоч греблю загачай,

Вези ж до Києва, — а там за віз сім гривень!
„А, щоб над нею там не кукурикав півень!..“

3

- „Чи знаєш, жінко, що? — до Химки мовить
Клим. —
25. Капусту збудем ми, та тільки погодим.
Підчас негоди в грязь там буде дорож-
нета:
Тоді на грошики розставим ми тенета“.

4

- Так же він і зробив, як сам розумний
знав:
З капустою щодень негоди піджидав;
30. А там як полило, розквасило дорогу!
Він, вставши до світа та помолившись
богу,

- Капусту склав на два вози!..
Та зараз і рушай — до Києва вези...
Вози волів і їдуть — дві паровиці,
35. В дорогу ж не бере з собою молодичі,
Нема й погонича, — один на двох возах:
Возиці ж тяжкі — пройма аж Химку
страх.

- „Узяв би ти мене, — до Клима каже Химка, —
Погонича нема, — так обдула б се й жінка“.

40. „Ат, там то дуже треба вас!
Возити в Київ на показ;
Твої очки як розбіжаться,
То там тобі не вгамоваться, —
Череп'я зараз та мисок

45. Накупиш, — та й прощай з капустою возок!
Як іде чоловік один у сірій свитці,
То гроші всі його остануться в калитці.
А вже очіпки ти возить, —

Щоб тільки клопоту в дорозі наробить...“

5

50. Поїхав... Іде він... Приїхав над долину.
З гори спускаться... Капуста в грязь та в
глину!..

Як же се трапилось? — он так:

Клим в голову забрав, що з його то й
чумак,

Передніх воликів він зводить сам під гору,

55. А задні як попруть
У тую ж саму пору.
Передній віз — круть, круть!..

Обидва разом повалились!..

Насилу сам Клим одхвотивсь,

60. А то б з душею тут простивсь...

6

Стоїть, сумує Клим, не знає, що й почати;
Давай на всі боки він Химку величати!

„Наклала по п'ять кіп капусти на вози!..

Иди ж тепер сама до Києва вези!..

65. Казав, не треба більш як тільки по дві
сотні,

Так що ж, послухає? — ні вчора, ні сьо-
годні!..

— Як більше накладеш — дорогше про-
даси!..

Щоб там тебе взяли з капустою біси!..

От відьма бісова! І ще ж пророковала:

70. Погонича не взяв — біда без його стала!“

7

В дорозі ж не стоять. Клим, випрягши
волів,

Враз мусів кинутись до зломаних возів:

Так ніт же бо та й ні, не всю зна Клима іще
бїду.

- В базарній улиці болото — як в аду...
140. (А нікуди: її воно б то можна і об'їхать,
Так Климові ж туди конечно треба
в'їхать).

Шубовсть,— з капустою у тую тзань вози.
Волам і Климові прийшлоь тонуть в грязі.
Тут шкворень затріщав; там вісь перело-
милась.

145. Капуста з возів в болото вся скотилась...
А тут зо всіх боків кричать: „Паді. Паді“.
І дїться нікуди,— хоч ти там пропади...
„Мужік, с дороги прочь!“.— За ним услід
же тою

- Дорогою тяглась карета четверньою;
150. Як врїжеться вона в ту грязь,
А кучер все кнутом всіх коней: хлясь да
хлясь

Ті коні — на дибки, всю збрую перервали,
А Климові вози до щенту поламали.

12

- Бїжить поліція,— карету рятовати,
155. Давай десятники за уші Клима драти.
Щоб виїжджав він із болота.

„Панове, змилуйтесь,— яка же мені охота
Сидїть в болоті цїм?— Втечу, хоч прив'яжи.
Каретам добре тут. Ім боже поможи“.

13

160. З карети молоді дві пані виглядали,
Здавалось, що кудись на бенкет поспїшали.
От бачать, що їм тут прийшлоь би ночевать,

Давай вони вони самі десятників прохать,
Щоб перше Клима рятовали,

165. Бо ті його вози
Зав'язли попереk дороги так в грязі,
Що місця виїхать кареті не давали.

14

А тута,— як на те ж,— хтось стадо гнав
свиней,

- Як вглядїли вони капусту — та до неї...
170. Як кинуться усі,— що аж в болоті тонуть...
Їх гонять, б'ють,— вони ж шаткують так, аж
стонуть...

Що тільки й чути: рох, рох, рох.
А їх було там сот до трьох.
Чого ж ще не дошатковали,

175. То все на саме дно,
У те ж таки багно,
Ногами затоптали.

15

Збїжався весь базар,
На цю дивовижу,

180. Глядїть і мал, і стар
Та заливаються від смїху,— аж не дишать.
А тут прискочила ще і дїтвора
Та вкрила улицю, як тая мошкара,
Капусту в пелену — та в ноги,— до двора.
185. Що ж, Климе, продавать капусту вже
пора...“

Було тут реготу і смїху,
Чужому, бачте, лиху.

- Бо з лиха із свого ніхто ще не смїявсь,
А інший і слїзьми гіркими обливавсь.
190. (Цього б казать вам і не треба,
Да так сказалося про себе).

- Голосить бідний Клим
 Тепер вже як баба,
 В болоті сидя як та жаба,
 195. Та за капусту ту став дяковати всім:
 „Нащо проклята ця капуста й родить?..
 Та й той, хто в неї смак знаходить...
 От—мучивсь, от—привіз,—і думав, що продам
 Капусту чортову панам.
 200. Кому ж віддав тепер?—свиням...
 Та київським москалєнцям,
 От- тим.
 Чи я ж їм підрядивсь возити в Київ харч?..
 За що ж тепер куплю млинець собі, калач?..
 205. Я й сам,—от, з голоду здихаю...
 А на чужих свиней харчі я приставляю...

- Позбувшись Клим своїх возів,
 Забрав батіг він та волів,
 Приходить до господи,
 210. А Химка: „де ж вози?—де ж гроші?“
 Годі ж, годі.—
 Дай перше їсти,—я захляв...
 Капусту і тебе в дорозі я прокляв.
 За гряззю я й вози у Києві продав,
 І гроші посадив,—подушне там віддав...
 215. Капуста в Києві тепер так здешевіла,
 Що ніпочім,—убий її там вража сила...
 На той рік на її ні разу не копну;
 Скопаю всі грядки, насію тютюну;
 Я осінню його в папуші поскладаю,
 220. Так вже і наперед я знаю,
 Не з'їсть його ніщо, ні свині, ні щурі,
 І гроші за його готовенькі бери.

- „Ох, знаєм,—чули ми,—йому на тее Химка,—
 Розумний дуже ти,—дурна лиш в тебе жінка.
 225. Нащо мене дурить?
 Не лучше ж правду говорить?
 Возки твої в грязі там в Києві засіли,
 Капусточку мою в тебе свинки купили,
 Жаль дуже, що й тебе з капустою не з'їли.
 230. Для них би може б був і надто ти смачний.
 А жінці і діткам гіркий ти та нудний.
 Щоб ти так все платив,—та не за наші душі,
 А за свою б одну,—сидів в грязі по уші...“

Остан Рудиковський

5/XI/1840
 Київ

ПРИМІТКИ

На жаль, до цього часу не було ще спроб якось підсумувати окремі публікації текстів П. Гулака - Артемовського, проробити первісну, чорнову роботу критики текстів, — тому редакторові довелося притягти досить значний сировий матеріал.

Матеріал цей має іноді цілком самостійне значіння при студіюванні письменника; тому редактор наважився трохи поширити т. зв. критичний апарат видання. Примітки й коментарії, відкриваючи джерела тих або інших рецензій текстових цього видання, дадуть змогу весь час контролювати роботу редактора.

Для другого видання цієї книги редакторові вдалося знайти низку нових матеріалів, що де в чому поповнюють або відмінюють наши погляди на творчість і життя поетові. Щоби зробити це видання придатнішим до шкільних студій, редактор поширив і цитації окремих критичних розвідок та статей, в більшості мало приступних для широкого загалу.

Для своєї роботи редактор використав усі відомі йому матеріали з бібліотек та архівів Харкова, Києва, Ленінграду, Москви; співробітникам усіх цих установ висловлює він принагідно глибоку подяку. Так само вважає він за потрібне подякувати М. Зерова та С. Пилипенка, що зробили переклади з Горация та Красицького для цього видання. І нарешті, дякує він багатьом товаришам, що в пресі або в особистих зауваженнях відзначили огріхи та хиби перших двох видань; редактор проте мусить констатувати, що окремі принципіальні твердження шановних т. т. рецензентів не переконали його в хибності власних уявлень місця П. Гулака - Артемовського в еволюції українського літературного процесу.

СПРАВЖНЯ ДОБРИСТЬ (ст. 99 — 107)

Вперше згадав за цю поезію М. Петров (Н. И. Петров. „Очерки истории украинской литературы XIX столетия“. Киев, 1884, ст. 69 — 70); він же надрукував із неї 28 рядків: р.р. 1 — 24, 126 — 129), зазначивши (ст. 58), що вона присвячена Г. Квітці та написана 17 вересня року 1817. Року 1897 проф. Дм. Багалій, друкуючи невидані твори Гулака - Артемовського, згадав мимоходом, що в Держ. Публ. Бібліотеці в Ленінграді переховується „рукопись „Справжня Добрість“ на 6 четвертушках; в конце приписка: cette piéce comtencée l'an 1817, ne fut jamais ni continuée, ni achevée“¹. Переписал автор 7 июля 1836 г.“ (Киевск. Стар.“ 1897, № 3, ст. 486). Текст цього рукопису (що з ним ми мали змогу ознайомитись лише року 1927) ми й беремо за основний; він дає силу зовсім нових варіантів. До опису, поданого Д. І. Багалієм, можна додати, що на обкладинці є напис російською мовою: „Истинная Добродетель. Послание“; а наприкінці: „Р. S. Нигде не напечатано“.

У виданні Ю. Романчука надруковано (ст. 438 — 439) 40 рядків (р.р. 1 — 36, 126 — 129), як каже видавець, „кращих“. Той же Ю. Романчук видрукував і повністю всі 215 віршів „Справжньої Доброти“ (недруковані твори Артемовського - Гулака — Зап. Наук. Тов. імени Шевченка, т. LX. 1904, кн. IV, ст. 3 — 8).

Так М. Петров, як і Ю. Романчук користувалися списком поезій Гулака - Артемовського, що належав П. Житецькому й містив у собі „34 творів Артемовського, а межі ними 10 або зовсім ще недрукованих, або друкованих лише в часті“. Року 1918 (1923) „Справжню добрість“ видав був у своїх „матеріях“ В. Науменко („Нові матеріали для історії початків української літератури XIX віку. I — III, Київ, 1923, ст. 11 — 18); він додав до цієї поезії такі примітки: В матеріалах моїх пієса „Справжня добрість“ (до Грицька Основ'яненка) „записана тільки

¹ „Сю річ, початку року 1817, не було ніколи ані закінчено, ані продовжувано“.

в тетрадці, зазначеній під № 3². Тут так само знаходиться 215 віршів; дата теж „17 сентября 1817 года, Харьков“, і в кінці зроблено примітку: „Не кончена, по словам А.-Гулака“; і після р. 216: „Після цього примітка. „Последние две строчки зачеркнуты“, себто в оригіналі або сам автор, або хтось інший кінець цей викинув, бо справді він якийсь недоладний“.

Тексти, надруковані Ю. Романчуком та В. Науменком, дають такі варіанти:

3. Той, далебі, що москаля підвіз.
18. Та ба! та не дає рукам свавільним волі.
28. То з тим, то з сим таки помовить, погадає.
30. І сміх її цвіте, мов мак той на грядках...
32. Бог, каже, краще зна од мене, поки годі.
- 35—36. Не зна вона, що ті людські переполохи,
І не злякається ні од чого ні трохи.
42. А добрість вигляда, мов камінь з - під покосу.
44. Хресь надвое!.. а камінь все лежить.
46. Нехай роз'юшений, як той бугай, Нептун.
- 50—51. Та вп'ять зі дна наверх без шкоди впливає —
Так він до берега ціленький допливає.
62. Зна добрість, що який бог змочить й свитину.
63. Той висушить з неї останню капелину.
65. Той вп'ять пожалує, пригорне до себе.
68. Мов циндря гаспидська, до ворогів ганя.
73. Пекельнії її губки, мов гидкі пауки.
79. Та, стрепенувшись, знов виходять з їх сухенькі.
81. У неї ворогам відкази все одні.
86. Від злиднів не втечеш ні днем, ні серед ночі.
90. „Сіль в вічі, в зуби її печина“ — добрість скаже.
- 92—93. Як шкура і бузівка у шевчика в зубах,
Або у лимаря Смілянського в руках.

² „Тетрадка, на політурці котрої видавлено золотими літерами „Петро Петрович Артемовський - Гулак, 1859 року“. Належала ця тетрадка якомусь М. Смирненку. На першому листочку написано: „Багато дечого харківського“, а на другому є така замітка: „При переписке этих стихов орфография

- 95—96. Смердячим жиром їй і дьогтем доїдають!
Край боже, що їй мук, небозі, завдають.
97. І крутять, і вертять, і труть, і пруть, і мнуть.
98. І в дудку здуплюють, і рвуть, і натягають.
- 101—102. Подума: тільки ж вже на світі їй і жить!
Аж ось! зирк! Лимар наш цю шкуру підіймає.
104. І що за шкуру мав п'ять злотих взять.
- 106—107. І добрість в світі так: чим більш в нудзі помнеться.
Чим більш, як реп'яхів, тут лиха набереться.
- 110—111. Аджеж за битого, батьки синкам казали,
Небитих двох колись притьмом давали.
- 114—115. Макухам завдає як мога більшу муку —
чим не завгорить їм, а здавить в камінюку.
- 125—127. І довбня, я ж кажу, тоді їй так зашкулить,
Як щось за коміром або постіл замулить.
По цьому ж Грицьку тут і добрість пізнають.
129. Хто їх не коштував, нехай не жде спасіння.
131. Бо той, до котрого, знай, доля зуби скалить.
136. Ми під богом, як бач, всі ходим люде.
- 138—139. До часу, я ж кажу, наш глечик носить воду;
І на його нашла зла доля ту пригodu.
- 142—146. До часу мужика ледачий пан мордує,—
Колись до нас усіх смерть в гості примандрує
Та, мов ехлейтар, нам в вікно заторкотить.
І по - московському гукне: „ в паход ітить!“
Не гляне, чи то в нас кульками хата вшита.
150. Як з городища чумак, пішовши в Крим за сіллю.
153. Та ба! не як другі — до щенту не пропивсь.
156. І гулих воликів знай хльоска батогом.

осталась та же, какая и в оригинале, за исключением буквы „ѣ“, которая здесь заменена „и“ или „і“. Далі іде оглав, в якому знаходимо 41 номер; мало не всі з цих номерів — твори П. Гулака - Артемівського, крім двох номерів Шевченкових і одного „На смерть Т. Г. Шевченка“, Івана Богомолова. Цій тетраді можна давати велику вагу, бо вона по всіх примітах являє з себе справжню копію з оригіналу“ (ibid., ст. 10).

- 159—160. Терпить нудьгу й тугу, і трясцю і гостець,
І пан - отця так жде в останню годину.
- 164—167. Ти й Греків, Литвинів, ти знаєш всіх доволі,
Ти в церкву хоч яку годився б будь дяком;
Ти краще добрісті патрет нам нарисуєш,
Бо й добрий сам еси і гарно всіх малюєш.
- 170—171. А ти, було, звелиш граматку їм читати,
А сам почнеш було *Савтир* перевертати
173. Під *азом - Янгелом* або ще й в *Ярмолої*.
178. *Нехай* над ним, мовляв, земля пером лежить.
- 181—183. Як, не лякаючись, кайдани надіває;
З якою радістю держить в руці мишак.
І кухля, хоч би то скривившись, випиває.
185. Отак то, ти казав, Сократ умер, оттак.
- 188—189. Чого голосите? Бігайте лиш швиденько.
Та дайте півня Ескулаповим попам!
- 191—196. А правду хоч яким Панам великим ріжете!
Не скрізь ледачі так, як грецькі ті пани.
Хоч скрізь на світі є аквинські брехуни,
І є земля така правдива і заможна,
Де правду іноді сказати цареві можна.
Дивіться, кажеш ти, як вірний Довгорука.
- 198—199. І надвое її із серця роздирає!
Глядіть, як старшина од ляку помирає!
201. „Ой, що ж ти наробив!“ — тут всі заверещали.
205. Я доведу, що й цар, як всі ми, чоловіки.
208. Аж бач? Таки й воно неправду вийшло, хлопці.
- 210—213. Уже був кинувсь бити, але як розпитав,
Аж Довгорука цмок!.. погладив по головці,
Та ще й на змирщини його перепрохав —
Вже ж не шага йому він на горілку дав!
- Крім того, у текстах Ю. Романчука та Вол. Науменка є ще два кінцевих рядки „посланія“ :

Воно, як на мене, конешно, Грицьку, так,
Кажу, та й з правдою не кожному однак!

Щоб покінчити з автографом Держ. Публ. Бібліотеки, значмо, що його, мабуть переписав поет для котрогось із своїх „благородних“ знайомих. Це, між іншим, доводить і те, що в р.р. 20 та 126 слова „свиня“, „вош“ написано так: „с...“ й „в.“.

Щодо реального коментаря, маємо такий у книжці М. Петрова. Він пише: „Не знаєм, по какому поводу написано послание к Квитке под заглавиєм „Справжня добрість“; но по содержанию этой пьесы можно заключить, что она служила как бы одобрением Квитке, оставившему монастырскую жизнь, и старалась доказать что истинная доброта возможна и в мирской жизни, при гармоническом сочетании людских склонностей и страстей“ (ст. 69); та в іншому місці: „Так и кажется, что в этой характеристике доброты у Артемовского представлен первообраз женских типов в малорусских повестях Квитки-Основьяненко, его Марусь, Оксан, Ганнусь и проч.“ (ст. 70). Вважаємо гадки М. Петрова (а надто першу) за безпідставні, бож Гулаку-Артемовському не було рації згадувати про перебування Квітки ченцем аж 17—18 років згодом (Квітка виїшов із монастиря в кінці XVIII ст.).

Не ясними нам здаються і деякі рядки „посланія“, пристосовуючи їх до Квітки. Надто відноситься це до р.р. 162—165: аджеж Квітка, здається, зовсім не знав ані латинської, ані грецької мови, ніяк не можна сказати, що він „далеко більш... помазавсь... письмом“, ніж П. Гулак, і т. д. Взагалі до певного часу треба вважати „Справжню добрість“ загадковим у деякій мірі твором Гулаковим.

ПАН ТА СОБАКА (ст. 108—115)

Вперше надруковано цю казку в „Украинск. Вестнике“ (1818, № 12; підпис: Ъ... Й... Ъ). Ю. Романчук передрукував її з багатьма значними варіантами, не зна відки взятими. Беручи до нашого видання текст „Укр. Вестн.“, заводимо варіанти Романчука до приміток:

2. Хіба то де-не-де скрізь сон щонебудь пирхне.
4. Уклався місяць спать, на небі ні зорі,
5. От ледве крадькома яка сонлива зірка.

6. З-за хмари вигляне, як лиш із-за одвірка.
 24. Спита, чи всі в хліві живенькі поросятка.
 25. Індики та качки, курятка й гусенятка.
 32. Не спить Рябко, та знай все гавка й скавучить.
 33. Що песький син, коли аж в вуха не лящить.
 37. Тоді й Рябко простягсь, заснув в своїй норі.
 45. На radoщах, неначе помелом.
 47. Як ясочка глядить у вічі й лиже губи.
 48. „Ну вже ж, бач,— дума він,— не дарма це в дворі.
 52. „І що там од його осталося варене.
 55. „Цу-цу, Рябко“—ще раз крикнув один псяуха.
 56. „Цу-цу!“—та й хап Рябка за уха!
 59. „За що?..“—пита Рябко, а Пан кричить: „чухрайте!“
 69. „Пустіть, мерщій пустіть!..“—Пан на весь рот гукнув
 70. Та й швидче з хати сам умкнув.
 73. „За що глузуйте?..“—сказав наш наборак.
 75. „Про що?.. про що?..“—сказав та й попустив патьоки.
 76. Патьоки гірких сліз, кородячись за боки.
 79. За те... але тут щось... ходім лишень із хати.
 80. Бо тут не дуже то рот можна роззявляти.
 83. По житках, голубе, так гарно пошмагали.
 85. „Чи ж винен я сьому?.. Чи ти, Явтух, здурів?“
 86. Гай, гай!..“—сказав Явтух: „ти, мабуть, знавіснів;
 87. Ти винен, цуцику, що нічю розбрехався.
 89. Та ти ж безглуздий знов.
 92. Той батька рідного поб'є або полає.
 94. На чорта ж гавкав ти?..нащо ж було гарчати?
 97. Тепер бачиш сам, що мокрим він рядом.
 107. От бач, Рябко, от бач!.. не гавгай, не ганяйсь.
- Після р. 108 іще два:
- То, сказано, пани!..
- Не ти бреши, а що ж родитимуть вони?
109. Та, господи! нехай наш Пан здоровий буде.
 114. Та ще ж мене і бито.
 117. А баба з воза,—ну? велика дуже шкода!
 122. Рябку й байдуже, не верзеться.

138. Поки візьму я в рот борщ або хоч печене.
 139. „Цу - цу!..“ — гукнув ще Рябкові тут Явтух.
 145. „Чешіть Рябка!“ — сказав. Аж тут їх щось з десяток.
 147. „Лупіть Рябка!“ — гука тут Пан, як навісний.
 151. А там вже й перестали.
 152. Рябко хотів спитать, але Рябків язик
 153. Запутавсь в роті, неначе путом з лик.
 154. І герготаь от як на сідалі індик.
 158. Зарання спаль не квапсь, в соломі не лежи.
 159. Злодіїв одганяй та гавкай на звірюку.
 160. Не гавкав ти, Рябко! — За те ж ти, бач, в науку.
 162. Вліпили сотеньок із п'ять тобі дрюків.
 165. За ласку сю!..“ — сказав Рябко тут на одріз.
 170. А честь яка Рябку?
 175. Все випада таки Рябка прохворостить.
 179. Одвернеться туди — і там то боляче!
 180. Та вже хоч тісто б вніс псяусі із діжею.
 182. З ледачим скрізь пеня: хоч верть-круть хоч круть верть.
- З - поміж усіх творів Гулакових, „Пан та собака“ найбільше спричинився до багатьох критичних тлумачень, що з них наведемо лише деякі. Так, М. Костомаров (1843) вважає, що кращий із його творів — це „Пан та собака“, казка, що в ряді аналогічних творів російської літератури посідає почесне місце“.
- Року 1861 П. Куліш згадує, що „стихотворный рассказ *Пан та собака* долго ходил в рукописи... но стихи Шевченка увлекли вкус немногочисленных любителей украинской словесности в другую сторону... Между тем, в истории нашей словесности оно составляет явление, мимо которого ни один критик не пройдет, не остановившись...“.
- Навівши далі текст „казки“, відзначивши впливи на неї Котляревського, Куліш переходить до тлумачення цієї поезії. „Мы думаем, — пише він, — судя по первым опытам г. Артемовского - Гулака, что, явись он в наше время, с своим сильным и гибким стихом и с тою образностью, которой наполнен юмористический рассказ его о Пани и Собаке, он оставил бы в украинской словесности прочный памятник своего существования. Но тогдашнее обще-

ство не оценило его по достоинству, при всем успехе, каким пользовались первые пробы пера его между любителями украинского слова. В тогдашнем обществе было еще слишком много авторитетов, которые давали таким пьесам, как *Пан та Собака*, значение каприза и позволяли им занять какое то ни было место в храме российской словесности. Молодому, начинающему писателю трудно было не податься общему взгляду на свое дело, запечатленное характером отдельной, еще не признанной народности.

Что-то у него шевелилось в душе против исключительного господства одной великорусской речи в грамотном русском мире; но высказал он свои понятия в форме литературного юродства, которое пошло у нас от Котляревского и до сих пор не выводится в украинской прозе; а высказав, он все-таки перестал писать украинские стихи и, вероятно, признал напечатанное юношеской затеей, недостойной ума солидного“ (Основа, 1861, III, 80, 86). І далі критик дає останньому аналізу „казки“, провідних її думок.

На цих провідних думках зупинився пізніше й О. Кониський, давши їм, так би мовити, загальнонаціональне тлумачення. „Рябком, — писав Кониський, — поет показав гарно намальовану картину того безправ'я, в якому находилися кріпаки; тих утисків, які вони терпіли від панів; того самоволля, яке пани чинили над людьми! То стояв перед читателем не Рябко, не собака, — а весь обернутий в кріпацтво український народ! То не Рябко піклується всю ніч, не знаючи спочинку, — то безталанні кріпаки; то не Рябко кричить під батогою панських наймитів, то не Рябка періщать пугою, то не з Рябка летять клоччя шерсти, — то крик, гук, стогнання і сльози кріпаків од панів, і народа огулом від урядників і старшини! Що ж робити було в той час кріпакам? народові зуботному, обезсиленому? Хіба те саме, що й Рябкові — жалітись, але не на панів, а на „добрых людей“. Цими словами поет сказав усе — і причину народнього безправ'я і тяжку долю народню! Як художник — поет намальював гарними віршами побут цілого краю, зробованого кріпацтвом“.

Не будемо спинятись на дальших спробах тлумачення „Пана та Собаки“: всі бо вони мало не повторюють, власними словами переказують цитати, наведені вгорі. Лише в останні часи маємо спроби відійти від цього „ліберального“ сприймання „казки“ (див., напр., „Нарис історії української літератури“ Вол. Коряка, вид. II) Деякі уваги з цього приводу читач знайде в нашій вступній статті (див. ст. 62 — 66).

СУПЛИКА ДО ГРИЦЬКА КВІТКИ (ст. 116 — 118)

Вперше надруковано в „Україн. Вестн.“ (1818, № 12 ст. 363 — 364; підпис: Ъ... Й... Ъ). Як і казку „Пан та Собака“, Ю. Романчук надрукував „Супліку“ з дещо відмінною назвою „Супліка до Грицька Основ'яненка при посилиці йому казки „Пан та Собака“) та з багатьма варіантами (ст. 371 — 372), що зовсім відповідають варіантам у тетр. № 3 збірки В. Науменка (див. його Матеріяли, ст. 33). У нашому виданні ми відновлюємо текст „Українск. Вестн.“; варіанти Ю. Романчука подаємо тут.

1 — 2. Хто, Грицьку до кого, а ми до тебе вдвох

З суплікою прийшли: Рябко та я... ох! ох!

6. Хоч буцім, Грицьку, ти й на пана закрививсь...

8. Не звик голоблі ти замість коня шмагати...

11. Хоч, Грицьку, ти пошивсь з ріднею в Москалі...

16. Хоч, Грицьку, ти й не раз кислиці в пельку пхав,

17. Та твій Рябко од їх оскомини не знав...

21. Пустити! Чи, бач, як Пан Рябка похастував?

31. Пустити! Та й склич сюди тих навісних Панів!..

33. Звели на струп Рябка їм підбіль прикладати,

34. Аджеж то і над псом повинно жалість мати...

36. Писульку ж сю мою ти, Грицьку, сам читай...

39. Та *вот!* та *штьо?* та *как?* та *ась?* слезезовати,

40. То вже хоч утікай із хати!

З цією „Суплікою“ Гулак-Артемівський звернувся до Г. Квітки очевидно, яко до одного з редакторів „Українського Вестника“ (Квітка брав участь у редакції цього журналу від початку 1816 до кінця 1818 р.р.). Рядок: „хоч ти, Грицько, по-

шивсь з ріднею в Москалі“ пояснюється, мабуть, тим, що з кінця 1816 р. Квітку було обрано на посаду „предводителя дворянства“ Харківського повіту; в той же час брат його Андрій Квітка був губерніяльним „предводителем дворянства“.

ЛЮДИ ДОБРІ... (ст. 118 — 119)

Вперше надруковано в „Українск. Вестн.“ (1818, ч. XII, ст. 364 — 365), очевидно, як дописку до „Пана та Собаки“ та „Супліки“. Пізніше її передрукував П. Куліш („Основа“, 1861, III, 88) і Ю. Романчук (ст. 432 — 433). Останній вмістив у своєму виданні текст (під заголовком: „Писулька до тих, що читатимуть казку „Пан та Собака“ і „Супліку до Грицька Основ'яненка“), дуже відмінний від звичайного. Не знаючи, звідки взяв Ю. Романчук свій текст і оскільки можна вважати його за авторитетний, беремо, яко основний текст „Українск. Вестн.“, щождо тексту Ю. Романчука, подаємо його тут, у примітках:

„Люде добрі та й ви, панове громадо! Уже коли будете читати отсю казку та приказку, то, будьте ласкові, як тільки де трапиться вам на дорозі наткнуть на *е*, то вимовляйте його так, як буцімто там надруковано *э*: бо у нас, бачите, воно з діда-прадіда завсігди так вимовлялось і вимовляється, хоч нехай там кацапня, як хоче, собі його по-своєму вивертає. От хіба тільки після голосних яких слів, наприклад, як трапляється часом, після *а, е, и, і, у, я, о*, може ще деяких та із початку вимовляється м'якесенько, мов московське *ѣ*, котре у нас, як світ світом, і говориться, і в церквах читається, і співається, ні дати, ні взяти, як московське *и*. Воно - то у мене думка була така, щоб замість *е* скрізь надруковати *э*; та пійшов до голови по розум, трохи поміркувавсь та й побачив, що, крий боже, як було б важко поверху читати од того, бачите, що наші очі ще не зовсім покумались з отсим ярепудовим перевертнем *э*.

Воно то мені, я ж кажу, про своїх байдуже. Уже - то нашого брата з гетьманщини, як кажуть, не вчи, як що до ладу читати й розмірковати; так отже пеня та й годі з тими Москалями. Вони, хоч би тобі й що, по-своєму перековерсають і

перехрестять, а мій Рябко, я ж кажу, вип'є од їх добру повну. Уже, що я знаю, у його, сердеги, не зостанеться цілого ні одного реберця! Сказано — Москаль! Він без „вот-с“, без „да-с“ і не ступить. Язик тобі мов в постолах; який його одмінок і второпає, що він верзе? Оттак вони й книжки друкують. Уже нема його нічого й кращого, як (царство йому небесне!) Еней в нашій козацькій одежині: еге, та ба! Аджеж Москаль, бач, порався добре й коло його, одягнув і його по-московській, і поверх штанів сорочка мотузком на кульшах підперезана; так і перехиляється з боку на бік, мов годована качка. Або (нехай легенько ікнеться!) хоч би й наш К. Ш. з його козаком-віршомазом. Е, якби тільки бога не побоявся, то далєбі таке б сказав, що й... та прикушу язик, общ, мо-вляв дядько Крилов, не роздражнити. Та й те ще на думці: Москаля не зачепи — лихо, а зачепиш — то і десять. Я, бач, грішний, подумав собі: що хто чого не тямить, то нехай і не тика туди носа; нехай, як то кажуть, вибачайте голомозю головою в чад та в дим не лізе.

Писав би й більше, як вимовляти по-наському азбуку, та так зробилось отут тісно, як в шинку, що його поворухитись нігде“ (ст. 432 — 433). К. Ш., що його згадує Гулак - Артемовський — це, очевидно, князь О. Шаховської, автор опери „Казак-стихотворец“, що спричинилася, як відомо, і до появи „Наталки - Полтавки“ Котляревського.

СОЛОПІЙ ТА ХІВРЯ, АБО ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ

(ст. 120 — 127)

Вперше видруковано в „Украин. Вестн.“ (1819, кн. VIII, жовтень, ст. 80 — 94), за підписом Ъ... Й... Ъ, себто Петр Артемовський - Гулак¹⁾. У нашому виданні „казку“ цю друкуємо за текстом „Украинск. Вестника“, хоч у Харк. Центр. Наук.

¹⁾ Д. Дорошенко зауважує, що, крім того, вийшло окреме видання (відбитк в цієї поезії: „Солопій та Хівря, або горох при дорозі. Казка Петра Артемовського - Гулака Харків. У Вени-верситетській Друкарні. 1819 року“ (17 ст. in 16°). „Сей при-мірник, — додає Д. Дорошенко, — я бачив сам у бібліотеці „Ки-

Уч. Бібліотеці (був. Бібл. Харк. Ун-ту) є пізніший її автограф, опублікований О. Потебнею („Киевск. Стар.“, 1883, № 5, ст. 2 — 8). Роблячи так, виходимо з цих міркувань. Написавши „казку“ р. 1819, Гулак переписав і переробив її аж у сорокових роках, коли самі погляди його на власну творчість ґрунтовно змінилися. Для нас у даному випадкові цікавий твір таким, як його сприймали сучасники; тому варіанти пізнішого авто-графу наводимо лиш в примітках.

19. Враг — батька зна...

20. ... коли вовків лякається.

24. То буде й нам...

25—26. Не будь уїдлиний, як бридка та оса,

І довше не спрїчайсь, бо вилаю, як пса.

36. ... що ходять у запасці.

45. Не раз ти за двома зайцями польовав.

50. Коли б ти сам пропав...

55. Зійшов горох, піднявсь, підріс, зацвів рясенько.

68. Щоб в пельці він...

69. Коли б то тріснув був...

70. Ніж мав ти це мене так посадить на лід.

71. Щоб горошиночки...

72. Так набубнявили...

75. І вже роззявив рот, щоб по-кацапській ляять,

Та засоромився і, часу щоб не згаять,

Гукав і верещав, і пїнивсь, і плювавсь,

Неначе б то його і справді хто злякавсь!...

76. ... за макогін хапався.

78. То вп'ять по доброму ладу...

80. Бач, шкапо гаспидська...

82. ... щось збиравсь сказати він їй...

83. Послухай, бовдуре...

85. ... тому і дурнем вмерти!

86. Але, мовляв, іще б сюди...

евскої Старини“ і списав заголовок; дивно, що покійний В. П. Науменко його не зауважив („Літерат. - Наук. Вістник“, 1922, кн. III, ст. 277).

87. От горе та біда...
 88. ... що як нам бог уродить.
 90. Аж так і є...
 111. ... увесь посіяв свій.
 115. ... пшеницю й жито жать.
 116. ... щоб так - сяк незваковать.
 118. То й з ним управлюся...
 122. І тільки з всього...
 127. Пшеницю й жито так пом'яли та стовкли.
 130. Як тільки ж зуздріла...
 131. Зняла торбинки дві з ряднички з кілка.
 133. Тепер за ту - сяку нікчемну горошину
 Та обголив мене і дрібную дитину!
 Так от якого нам ти підпустив тхоря,
 Що я зосталася з дітьми без сухаря!
 134. Бач, пико гаспидська...
 135. ... ти, бридкий скупеньдяго,
 136. Иди ж тепер відсіль...
 146. Як локшину кришить...
 150. Як каву пить...
 152. Як з кожного зерна...
 156. ... скажені ви, бридню!

Основою цієї „казки“ для Гулака - Артемовського була одна з байок Ігн. Красіцького:

Groch przy drodze

Oszukany gospodarz turbomał sie srodze;
 Zjedli mu przechodzący groch zeszy przy drodze
 Chcą wetować, i pewnym cieszyć sie profitem,
 Drugiego roku, wszystek groch posiał za żytem.
 Przyszło zbierać; gdy mniemał mieć korzyść obfita
 Znalazł i groch zjedzony i ztluczone żyto.
 Niech sie miary trzymają i starzy i młodzi
 I ostrożność zbyteczna czestokroć zaszkodzi.

Щодо хронології цього твору, Д. Багалій дає (не зна з яких підстав) трохи іншу дату: 26 вересня 1819 р.

П. О. Куліш, передрукуючи цю „казку“, писав так: „В этой растянутой пьесе г. Артемовский - Гулак не похож на самого себя. Ничтожество идеи, вялость изложения, разглагольствования на место живых образов — все это показывает, что юношеский благородный огонь, не получив поддержки со стороны общества, начал пылать в поэтической душе слабее прежнего. Один язык не изменил автору „Пана та Собаки“; язык у него и здесь сохранил свою гибкость и разнообразие“ („Основа“, 1861, кн. III, ст. 93). Саму ідею „казки“ Куліш тлумачить у такий спосіб: „Заключительные стихи *Солопія та Хіврі* имеют смысл двоякий. В них выразились: во - первых, недоверчивость тогдашнего провинциального общества к новейшим способам жизни вообще, во - вторых, осуждение людей, которые воображают, что можно сделать скачок из одного столетия в другое и, посредством механических приемов, заставить варварское общество жить образованною жизнью других, дослуживавшихся до лучшей участи, народов. Очевидно, что г. Артемовский - Гулак в этой пьесе был органом только убеждений первой категории: иначе он бы всю пьесу повернул ко второму случайному смыслу своих стихов, которого они в то время не могли иметь для большинства его читателей. Мысли его наклонились — и то неопределенно — в эту сторону только потому, что он, пища по - украински, необходимо должен был взглянуть на предмет своего сочинения глазами простолюдина... Что касается до первой, главной половины смысла, какой угодно было автору придать своей пьесе, то общество и тут наложило на его талант свои оковы. В то время все нововводители казались людям благоразумным Дон - Кихотами. Г. Артемовский - Гулак, видно, не понимал различия, какое полагает греческий Платон между поэзией благоразумных и поэзией безумствующих, и очутился на стороне первых. Он был не в силах провидеть в этих Дон - Кихотах их преемников, которые, наследовав их великодушные заботы о более точном ознакомлении с предметом и пошире и посветлее взглянут вокруг себя. Усилия науки войти в самую жизнь с каждым годом оправдываются новыми успехами, и теперь уже иное впечатление производят стихи, ко-

торые г. Артемовский - Гулак поместил в заключение своей пьесы, как самый громкий аккорд:

Та вже з вас не один орав під небесами,
А як на землю зліз — пішов в старці з торбами.

(ibid., 97 — 98).

Ф. Піскунов (у передмові до „Кобзаря“ Гулака - Артемовського) висловився, що „друга споруда Артемовського - Гулака, „Солопій та Хівря“, далеко вже не така коштовна, як перша, „Пан та Собака“, що залежить від того, що наш поета не знайшов в тогочасній громаді ніякої собі підмоги“ (ст. 4 — 5) — очевидний вплив статті Кулішевої.

М. Петров дає цій „казці“ певний і досить ймовірний реальний коментарій: „Басня „Солопій та Хівря“, — пише він, — по нашому мнению, имеет ближайшее и непосредственное отношение к „филотехническому обществу домоводства“, учрежденному в Харькове в 1817 году по мысли и старанию В. Н. Каразина и существовавшему до 1818 года. Оно имело задачей своею „распространять и усовершенствовать все ветви досужества и домоводства в полуденном крае Российской империи“. Сам В. Н. Каразин, душа этого общества, занимался улучшением и упрощением селитроварения, винокурения, кожевенного производства, сушения плодов по новому, им придуманному способу — теплотою водяных паров, сушения червця, т. - е. кошенили, приготовления плодовых наливок и водянок, вишневого спирта, опытами над красильными травами и минералами, выращиванием у себя иностранных жит, опытами уважения своих полей, проектами новых хлебных хранилищ... Он делал также опыты над превращениями древесных веществ в питательные и в 1813 году предлагал русской армии поставку питательной вытяжки, род сухого бульона, на что почти прямо указывает Гулак - Артемовский словами:

Як локшину варить для війська із паперу.

Вообще, каждая бойкая мысль о приложении научных открытий к делу тотчас у В. Н. Каразина находила свое исполнение. Он ни на минуту не задумывался, хлопотал, суетился,

предлагал затеянное дело обществу, тратил на него собственные деньги и своими затеями постепенно расстраивал свои хозяйственные дела („Очерки“, ст. 65 — 66).

ПISУЛЬКА (ст. 128 — 130)

Вперше надрукована в „Украинск. Вестнике“ (1819, кн. VIII ст. 90 — 94); пізніший рукопис переховується в Харк. ЦНУБ і виданий О. Потєбнею („Киевск. Стар.“, 1888, № 5, ст. 192 — 196). У цьому виданні вміщено первісний текст з тих самих міркувань, що висловлені вгорі. А як пізніший текст дуже значно різниться від ранішого, друкуємо його цілком у примітках.

ПISУЛЬКА

до того, котрий що-божого місця Українського Гінця („Украинский Вестник“) по всіх усядах розсилає.

Йовграпе!

Бажав еси казки? На!.. От тобі *Солопій та Хівря!* Не здивуй сам та нехай вибачить і громада, коли казка не до шмиги і не вподобається. Сам бачив еси, деяким і не повилазило, що я закляк та захирів так, що й голови не підведу, та ще, може, доведеться вистояти добрий калангир у домовині, — от як іноді трапляється з старшиною чотирнадцятого кляса у нас на станціях... А вже сам - здоров, Йовграпе, знаєш, що, лежачи, не в Юрусалим заїдеш: лежачи, я ж кажу, яка вже там у хріна робота? Воно, Йовграпе, лежачи, добре тільки панам: їм скрізь спірно йде робота; бо хоч і лежні, часом, нападуть, то вони все таки дарма години не згають. Гукнуть: давай, — і дають! а коли нема, то б'ють... Кого? — Оце кого! Уже ж не себе по кендюсі. Ну, а коли биття обридне? — Так що ж? То карти мнуть, та усе ж таки не гуляють. Та ще й пани, Йовграпе, не всі такі робочі та трудящі; бо інший, сором і сказать, — паном уродивсь, паном охристивсь, паном зріс і звиковав, а далєбі, не тобі що: і клезнуть мужика не вміє. — от - така чудасія! Такий у нас, Йовграпе, і під Харковом недалечко: ось... хоч би й... хіба нищечком скажу... Ба ні!.. Не хочу, не хочу!.. Далєбі, не скажу, — гріх... Я у його хліб - сіль їв, а теперечки б оскар-

жив його перед громадою, що він і в картах нічогосінько не шупить і мужиків чубить не втне. — Та й з нас, Йовграпе, з тобою не яка робота. Ще ж то тобі, мовляв, і сяк і так, бо тобі іноді дещо і через дзвінку перелізе, а я такий собі пришепеловатий удався, що й сієї дурниці не тее... як його... не втну! Воно то я трохи і в картах слезезую, бо таки, з першого погляду, як тільки побачу, що з одним оком, то таки зараз і вгадаю, що то, мабуть, щонайстарший дурень. Я так, часом, Йовграпе, і людей розмірковую: як тільки зуздрю кого, що свої притаманні - родимі ще не повилазили, а вже дивиться в одно чуже жодному під ніс, мов його недобачає, то я таки далєбі що і вгадаю, що то, мабуть, щонайстарший дурбас... Ой, щось я дуже голосно, Йовграпе, брязнув!.. Коли б лишень ножиці на столі не обізвались. Та вже ж, матері їх ковінька, — чи будуть бить, то нехай б'ють. Уже мене й не такі били, та й ті небагацько скуралі: уже, я ж кажу, мені гірше не буде; я вже й так п'ю добру повну. От — лежу та стогну та ялзююсь із знахарями, мов кіт з оселедцем. Іще раз тобі, Йовграпе, кажу, що лежачи — не яка робота. Ось *Пана та Собаку* і сидячи написав, та й то деяким панам, може, так догодив, як *Рябка* — своїму. Що ж матимеш, Йовграпе, чинити? Дурням, як кажуть, сам бог не вгодить. Та вже то воно — гріх казати; бо мого *Рябка* у самому Пянтенбурсі та й скрізь у Московщині гладили не супротив шерсти, і таки трахтовали, неначе кого й доброго; так от же, бач, все таки в деяких підпанків шапки на лисинах загорілись... А я тут не тільки що... Ні при що... або що!.. Та бодай вони так хотіли на світі жити, як мене кортіло з ними гризтись, — от що! Цур їм, пек їм, осина їм марина! То доброго, мовляв, полай і покартай, то він тобі ще й подякує; а ледачому що? ти йому образи, а він тобі — луб'я! Ти його в плуг, а він собі в луг! Нехай вони тямляться, Йовграпе. Ледачого, мовляв, наш Онопрій, не зачіпай і рук не каляй. Горбатого, сказано, хіба могла справить. Не поможе, я ж кажу, бабі, кадило, коли вже бабу сказило. От так то, Йовграпе - козаче! Лихой з правдою, лихо і з брехнею! За правду б'ють, за брехню віри не дають: от - така

ловися... Що чоловік тобі з глуздом не збереться як на світі обертається. Що ж робить? Мовчать? — Т'аджеж і мовчу, коли б уже їм заціпило! Я ж то й кажу, Йовграпе, що нема його на світі, як із своєю рівнею — з мужиком: чи то полаяться, чи то поскубтись, чи побиться, чи й помиряться, то все воно таки, сказано, свій брат. Я ж то од того оце і на Солопія напався... Аджеж панів нема Солопіїв? Як твоя на се думка, Йовграпе? Ти письменніший від мене, ти багацько дечого в книжках роздобав і ти вже таки бував в бувальцях, бував, як кажуть, на коні і під конем, — скажи ж, будь ласкав, приятелю, чи нема на - лихо, часом, сього ймення між панами, щоб мені, хай бог боронить, не взять іноді гріха на душу? А то, як що, — то опанує мене лиха та нещаслива година! Бог його святий зна: може, не тут споминаючи, і між панами вирветься не один Солоп'яга, бо вже в мене щось не дурно свербить на голові чуприна. Ей, та будуть же лупить, скажені! Та вже ж, сількось, нехай б'ють, — уже з мене, Йовграпе, не багацько олії виб'ють. Аби лишень мені, господи, з кирпатою порухуваться — а кирпата не за горами. А там, сховаюсь в домовину та й покажу їм з - за пазухи от - таку здоровецьку дулю!.. Ну, Йовграпе, нічого довго роздобарьовать: бери казку! Що буде, те й буде, а буде те, що бог нам дасть. Бери Солопія та й неси до друкарні: хай там твій Микола друкує як знає. Коли, я ж кажу, вовка лякається, то і в ліс не ходить. Не такий і чорт страшний, як його малюють“.

Друкуючи „Писульку“ в „Оснoві“, П. Куліш додав до неї такі уваги: „Дико читать нам тепер эти юродивые разглагольствования в духе *Енеиды* Котляревского, но в то время подобный тон удовлетворял земляков наших, и они помирали со смеху над фразами, перенесенными из кабака в типографию. Дальше этого тона тогдашняя проза не ходила. И при всем том заметно в авторе стремление выставить нелепость украинского аристократизма, стремление благородное, но неоиправшееся ни на исторические понятия о своем народе, ни на убеждения лучшей части современного общества, и потому бессильное и можно сказать, преждевременное“. („Основа“, 1861, III, 98 — 99),

ТЮХТІЙ ТА ЧВАНЬКО (ст. 131 — 132)

Уперше цю байку надруковано в „Украинском Вестнике“ (1819, кн. VIII, жовтень, ст. 235 — 236); пізніший рукопис-автограф її зберігається в Харьк. ЦНУБ і був виданий у свій час О. Потебнею („Киевск. Стар.“, 1888, № 5, ст. 196 — 197). У цьому виданні відновлюємо текст „Укр. Вестн.“. Варіанти автографу:

Епіграф. р. 2: ... est je pleure en riant.

„ р. 8: En voulant larmoyer, je fais rire les autres.

3. Чи справжки, чи на жарг...
4. ... те в бодню і запхав.
9. Що начеркав, те так...
16. ... що з холоду дрижить.
17. ... з півсажня так лежить.

В „Украинском Вестнике“ до цієї поезії додано таке: „*Примеч. издателя Украинск. Вестника*“. Епіграф сей на французком языке сочинен самим автором „Тюхтія та Чванька“ и составляет верное изображение сердца и жизни его в миниатюре. Находясь почти непрерывно и давно уже в болезненном, состоянии, он борется с желанием заниматься любимым своим предметом, литературою, и с трудностью удовлетворить желанию своему совершенно. Большую часть сочинений своих, напечатанных и находящихся ещо в рукописях, написал он, не вставая с болезненного ложа. При всем том всякий, подобно мне, его знающий, сказать об нем может:

Он плачет для себя, он для других смеется;

И в шутках, и в слезах все тот же остается!

Переклад французького епіграфу: „Мої дні — це тканина з чудних контрастів: я живу, плачучи, і я плачу, сміючись. Кохання — ці солодкі чари для багатьох сердець — було для мого серця джерелом болю та сліз! Щоби полегшити свою долю і свої пекучі жалкування, зідхаючи, я пишу забавні вірші. Яка ж бо, справді, смішна наша доля! Бажаючи плакати, я смішу інших“.

П. Куліш писав про цю побрехеньку, що вона „замечательна бесцветностью стиха и тупостью сатиры. Она направлена на кого-то из тогдашних авторов харьковских и, вероятно

имела местный интерес, но, как почти все подобные произведения, не производит на постороннего читателя никакого впечатления, кроме скуки. Автор писал эту вещь в болезненном состоянии, как это видно из примечания издателя. Потому, быть может, она и вышла плоше всего, что нам известно из его печатных украинских стихотворений“ („Основа“, 1861, кн. III, ст. 100).

ДЕЩО ПРО ГАРАСЬКА (ст. 133 — 134)

Вперше надруковано в „Украинском Вестнике“ (1819, ч. XVI, листопад, ст. 237 — 239) за підписом: Ъ... й... Б. О. Потебня передрукував цю поезію („Сочинения П. П. Артемовского-Гулака“, Киев, 1888, ст. 14 — 17) за пізнішим автографом поетовим, який зберігається в рукописному відділі Харк. Центр. Наук.-Учб. Бібліотеки. Відновлюємо в цьому виданні текст „Украинск. Вестника“. З огляду ж на велику розбіжність обох текстів передруковуємо тут текст автографу.

ДЕЩО ПРО ТОГО ГАРАСЬКА

Воно то, бач, оце по-нашому *Гарасько*, а по-московській либонь *Горацій*. — О, вже вони хоч що перековерсають по-свойму, — там то вже предивена їм мова! От часом трапиться так, що стоїш перед ним з добру годину, а він тобі січе та рубає!.. Що ж? Хрін його й слівце второпає, що він там верзе та паплює! Он тільки буцімто й дочуваєш, що „вот-с“ та „што-с“, та „да-с“, та „нет-с“, та „гаварю-кажу“, „гаварю-кажу“, а що він там гаворить-каже, того далєбі з попом не розбереш!

От, хоч би, наприклад, і се, що колись, ще за царя Олексія Михайловича, князь Гагин та боярин Хлопов, про нашого гетьмана-дряпичку, Брюховецького, листами його царському величеству лепортовали: „Иван Мартынович“, — писали, — „ест честный человек (еге, чесний, як капітанська мазниця!) и годится быть гетманом, понеже он, хотя не учен, да умен и ужась так *вороват* и исправен!“.. Ну, й де його чести!.. Хай його халепа з такою честю! Ну, та се, бач, воно так виходить по-нашому, а по-московській — інше діло: по-нашому б то *вороватий* значиться *злодійковатий*, а по-їх — *скусный, спритний*,

Звісно, кожний хрещений народ говорить по-своєму: в Туреччині — по-турецькому; в Німеччині — по-німецькому; тільки вже наш Пречистянський дяк у книжці начитав, що „коли вже злодій, то скрізь злодій, — і в Німеччині злодій, і в Туреччині злодій“; ну, а може деінде і не так, — бог його святий знає! Ще б щось сказав, бо язик дуже свербить, та цур їм!.. У нас, бач, уся старшина московська: чи то далеко до пені? Бог з ними!.. Возьмеш, як то кажуть, личком, а оддаси ремінцем!

— Я то тільки, знаєш, хотів дещо розчовпачь про того *Гараська*. Оджеж то він уже подавно сказав, що коли вже Луципер пзкує кого базграти вірші, то нехай же, каже, наялозить та й „попшт ргемат іп аппшт“. Він то оце сказав, бач, по-литвинській, бо він був, собі на лихо, *литвин*, а по-нашому б то воно значиться от що: що, коли вже хто що скомпонував та й написав, то нехай же куди запровоторить так, щоб тільки миші та пацюки про те знали. Оджеж, щоб не збрехать, я таки іноді на сього *Гараська* не дуже то вважаю, — мені про його й байдуже! бо інше діло у *Литві*, а інша річ у *Москві*. У *Литвинів*, може, колись воно й добре було, а в нас теї погані віршомазів стільки наплодилось, як у доброго попа дітей; що якби кожний ховав на дев'ять рік, що за одну годину пером надрига, то ніде б чоловікові було і квартиру наняць за паперами!

Ви, дурні, я ж кажу, на те та не вважайте:
Людей питаєтеся, а свій ви розум майте.
Не вам *Гарасько* свій указ скомпонував:
Він сам розумний був, розумним і писав.
Пишіть, і на вербі нас грушами трахтуйте,
Пишіть, і крамарів-паперників годуйте.
У нас холодний край, а ліс став дорогий,
Дурні ж ні по чому: що ступиш, то й дурний!
Пишіть, реб'ятушки!.. подякують вам люде:
За дурнями та й всім розумним тепло буде!..

Цей уривок є, власне, дописка до „побрехеньки“ „Тюхтій та Чванько“, що пояснює відношення самого автора до Горациєвого наказу поетові та до невдалих поетів.

ДУРЕНЬ І РОЗУМНИЙ (ст. 135)

Вперше надруковано в Галичині О. Кошовим - Кониським („Світ“, 1882, № 14), а потім, незалежно від нього, О. Потебнею („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“, ст. 17) за рукописом Харк. Центр. Наук.-Учб. Вібліотеки. З останнього рукопису друкуємо цю річ і ми.

Джерелом цієї приказки була байка Ігн. Красицького

Розумний і Дурень

Розумному Дурень: „на що розум іздався?“
Мовчав той. Як дошкульніш Дурень присікався,
Відрік: „на те він здався, на моє пізнання,
Щоби не відрікати на дурне питання“.

(Переклад С. Пилипенка)

ЦІКАВИЙ І МОВЧУН (ст. 136)

Вперше надруковано в Галичині О. Кошовим - Кониським („Світ“, 1882, № 14), а потім О. Потебнею („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“, ст. 17), за рукописом Харк. Центр. Наук.-Учб. Вібліотеки; з останнього рукопису друкуємо цю річ і ми.

Джерелом цієї приказки Гулака - Артемовського була байка Ігн. Красицького:

Дурень і Розумний

Не новизна, що Дурень всіх перебалала,
Тот радий, що примусив Розумного плакати,
Ще різче, гучніше почав Дурень горлати,
Стомившись, нарешті, мав собі спочивати.
Розумний сказав (уже ж мовчати не можна):
„Дзвін голосний, бо він всередині порожній“.

(Переклад С. Пилипенка)

ЛІКАР І ЗДОРОВ'Я (ст. 137)

Вперше надруковано в Галичині О. Кошовим - Кониським („Світ“, 1882, № 14), а потім О. Потебнею („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“, Киев, 1888, ст. 17) за рукописом Харк.

Центр. Наук. - Учб. Бібліотеки; з цього рукопису друкуємо цю річ і ми.

Джерелом цієї приказки була для Гулака - Артемовського байка Ігн. Красицького:

Лікар і Здоров'я

Річ цікаву, хоча й неймовірну, розкажу:
Лікар Здоров'я зустрів одного був разу,
Він — до міста, Здоров'я із міста чухрало.
Злякався, як спостеріг, та ізблизка гукає:
— „Тож чого та куди ото так поспішаєш?“
Каже Здоров'я: „Туди, де ти буваєш“.

(Переклад С. Пилипенка)

ТВАРДОВСЬКИЙ (ст. 138 — 144)

Вперше надруковано в „Вестн. Европы“ (1827, № 6, березень, ст. 116 — 129), за підписом Г.; звідци її передруковано з деякими відмінами в журналі „Славянин“ (1827, № 27), без імени автора, в *Dziennik'u Warszawskiemu* (1827, t. IX, str. 203 — 212) і в „Малороссийских песнях“ Михайла Максимовича (М., 1827), за підписом А. Крім того, з видання „Славянин“ було зроблено окрему відбитку під таким заголовком: „Твардовский“, Малороссийская баллада. Соч. Петра Гулак - Артемовского“, Спб., 1827): ми бачили два примірники цієї відбитки з авторськими поправками: перший переховується в Харк Центр. Наук. - Учб. Бібліотеці, другий — в Рос. Публічн. Бібліотеці в Ленінграді; останній має власноручну присвяту Гулакову (мабуть, родині Вагнерів; див. далі): „A l'âme de mon âme tribut d'hommage et d'attachement éternel P. Artémovski“. Текст цих двох відбиток вважаємо за найпоправніший і беремо його за основний. Пізніші видавці, слідом за П. Кулішем, що видав був баладу в „Основі“ (1861, III), користувалися текстом „Славянина“, крім Ю. Романчука, який дав декілька не зна звідки взятих поправок. Наводячи нижче варіанти окремих ви-

дань, позначаємо їх так: „Вестн. Европы“ — „В. Е.“; „Славянин“ — „С.“ М. Максимовича — М.; Ю. Романчука — Р.

35. М. — Б'ють під стелю через рухви...
41. „В. Е.“ — М. Гвалт, миряне, що це з нами...
47. „В. Е.“ — Та й стриб в комін, аж гульк — німець
51. М. — Курячі ніжки, собачий...
58. М. — І всім в знаки дався...
59. „В. Е.“, „С.“, М., Р. — Дівчат любив, жінок зводив...
60. Р. — Над всіма згнушався.
69. М. — Годі жартувать з чортами.
124. „В. Е.“ — А менше ні трошки.
127. М. — Батіг з піску в лапі ляснув...
136. М. — В водиці свячений (sic!)
- 141 Р. — Захлибнувся, чхнув і приснув.
175. М. — Рот копилить, мов кринджоли.
- 183, 184 — „В. Е.“, „С.“, М., Р. — Бо вилаю по - бісовськи, Тяжко слухать буде.
190. М. — Хлопці загукали.
195. Р. — Хотів з чортом тя посватать.
196. „В. Е.“, „С.“, М., Р. — Та й чорт ізлякався.

Як видно, більшість варіантів припадає на видання Максимовича. У листі до нього (мабуть, з 1827 року) поет пише, посилаючи „Твардовського“: *Faites - en ce qui Vous semblera bon, pourvu qu'il ne dégrade pas vorte intéressant ouvrage. Je dois vous avouer cependant que la bagatelle en question que vous possédez n'est pas, en quelques endroits, telle qu'elle est sortie de ma plume. Trop scrupuleux sur le fait de la censure, j'ai hasardé d'y faire quelques changemens, au détriment même de la Ballade, et dont la restitution ajouterait à son mérite, si elle en a un*, або в сучасному перекладі українському: „Зробіть з ним усе, що Вам здається потрібним, аби тільки це не пошкодило Вашій цікавій праці. Повинен Вам признатися, що ця маленька річ, якою Ви тепер розпоряджаєте, в деяких місцях не така, якою вона вийшла з - під мого пера. Дуже обережний

щодо цензури, я наслідився зробити деякі заміни, навіть почасти до втрати вартості самої балади, поновлення яких тільки збільшило б її вартість, якщо вона в неї єсть". (В. Науменко. „Нові матеріали“, Київ, 1923, ст. 6).

„Вестник Европы“ подав „Твардовського“ з просторою передмовою редактора (М. Каченовського), яку ми наводимо тут в оригіналі.

„Предлагаем читателям нашим стихотворение *Малороссийское*, написанное в Харькове. Известно, что *Малороссиянами*, собственно, называются у нас природные жители нынешней Полтавской и Черниговской губерний, а по ним и однородцы их, обитающие вне Малороссии, преимущественно в Слободско-Украинской, частью в Воронежской, также и в других странах южных. Но, может быть, не все знают, что в западных губерниях наших за Днепром, в Галиции, в Буковине, части в северных графствах Венгрии главную массу народа и многочисленнейший класс жителей составляют Русины, Русняки (Карпато-Россы?), народ и происхождением, и языком, и обычаями ближайший, нежели все другие, к нашим *Малороссиянам* или, скажу лучше, один и тот же. Песнями, которые раздаются на берегах Сана, Буга, Днестра, теми же песнями Украинские наши красавицы на берегах Псла, Ворсклы, Донца Северного встречают весну и прощаются с подругами, готовыми спрятать свои девические косы под *очипок* или под *кораблик*. Таким образом, не без приятного удивления нашли мы в календаре Львовском (на 1822 год) две песни Галицких Русинов, известные всем Украинцам нашим; именно: *Не ходы, Грыцю, на вечерницы*, и *Козак коня напував, Дзюба воду брала*.

Как в нынешних Великороссиянах вижу я многочисленное потомство Кривичей, с которыми слились другие Славяне; так южных Русинов считаю потомками *Хорватов Бельх*, или *Великих*, обитавших близ хребта Карпатского. Язык великоросийский, имея средоточием своим Москву, при счастливой независимости отечества, под благотворным влиянием древнего наречья Церковного, сделался книжным, установился, оказался удобным сохранить для потомства высокие истины духовной

и светской мудрости, разнообразные чувства сердца, картину Природы, повести древних лет с неразрывною цепью происшествий и с характерами лиц, действовавших на позорище света; одним словом, он обогатился памятниками самобытности народной. Если мало видим между ними прочных, хотя, признаться должно, *abundantia librorum laboramus*, виною тому не язык народа, силою и доблестями знаменитого в мире, а позднее сближение наше с ученостью Европы и (будем откровенны) легкомысленная, обольстительная уверенность многих в необходимости единственно знакомства с именами великих людей, а не с их творениями. Словесности нашей предстоит еще дальнейшее усовершенствование от писателей, а писателям и даже читателям (молодым) предстоят подвиги основательного учения. Иначе выпренному гению (не какому-нибудь Блумфильду, которому удивлялись только лишь как башмачнику-автору) не мудрено будет попасть в обстоятельства Хемницера Попугая, и дело сбыточное, что ему придется повторить с Овидием: *Barbarus hic ego sum* и проч. Но успокоимся и подкрепим себя упованием: благодетельное Правительство уже произнесло решительную свою волю, и основательное учение вменено в непремennую обязанность юношеству. Мы идем вперед; восхитительная картина представляется умственным взорам нашим: Россия благоденствует, и словесность старейших сынов ее будет — так, непреложно будет хранилищем той мудрости, которая приобретается заслугами разума опытного.

Но что могли сделать южные Русины? Невежество времени, чуждое иго где и когда благоприятствовали успехам словесности? Княжества, истощенные Монголами, подпадают то Литве, например, Киевское и соседние, то Уграм и Полякам, как Галицкое. Народ, угнетаемый завоевателями и властелинами своими, жертва алчного корыстолюбия, еще должен был покидать и веру отцов своих! Являются Казаки. Сие военное общество, окружено будучи врагами, или недоброхотами, ощущало первую потребность в силе внутренней для собственной безопасности; никогда не наслаждалось оно ни продолжительным спокойствием, ни чувством независимости; находилось в состоянии младен-

чества неопытного и, по натуре состава своего, не могло достигнуть до зрелости в государственной политике. От того южные Русины вообще могут похвалиться только лишь начатками словесности; известны некоторые грамоты Князей Галицких, универсалы и записки Гетманов Запорожского войска; вошло в сборники наши несколько Малороссийских песен¹, по обыкновению весьма неисправно печатаемых издателями-торговцами, между тем как большая часть оных остается в неизвестности, а южные Русины вообще отменно богаты песнями. В книгах духовного содержания и в записках более или менее приметна смесь языка Церковного с Польским и с простонародным, употреблявшаяся даже до конца 17-го века. Теперь, сколько известно, Малороссийская словесность поддерживается единственно стихотворениями в забавном или в шутливом роде: такова Енеида Котляревского, таковы стихи при Грамматике г-на Павловского и несколько очень замысловатых пьес, напечатанных в Украинском Вестнике.

Бесспорно, сюда принадлежит и Твардовский. Польская словесность с некоторого времени хвалится балладою такого же содержания—произведением таланта г-на Мицкевича, отличного поэта. Герой баллады и его союз с бесом известны не менее в Польше и за Днепром, как в Малороссии и Украине: рассказы об удальстве Твардовского, об его приключениях слушаются с неослабным любопытством, и простодушные поселяне в досужные часы весьма охотно возобновляют чувство страха в своем сердце воспоминаниями о судьбе Твардовского. Баллада Малороссийская есть подражание Польской. Р-р.

Про той интерес, що його притягнув був до себе „Твардовський“ зараз по виході в світ, свідчать багато даних. Численні списки баллади (про один такий список див. Ів. Єрофійв. Список баллади П. Гулака-Артемівського „Пан Твардовський“ — Черв. Шлях, 1927, № 5, ст. 205—206), передрук її навіть у польських виданнях (див. угорі), нарешті наслідування їй є тому яскравим доказом. Першу частину баллади, написану десь на Поділлі, ми

¹ Опыт собрания старинных Малор. песен. (СПб.) 1819, 8 заслуж. внимания. Р-р.

друкуємо в нашому виданні. В білоруському часописі „Наша Ніва“ (1915, № 19—20) В. Л. надрукував „з рукапісу 1840-х гадоу, надписаного: Г. Арцімоуські“ вірші: „Пані Твардоуская“, що починаються так:

Гайда, хлопцы! Гучна, шпарка,
Музыкі, заграйце!
Гэй, шынкарю! Гэй, шынкарка!
Гарэлкі давайце!..

Нам не довелося бачити „Нашої Ніви“, проте зміст балади, а так само й деякі цитати з неї, наведені Е. Ф. Карським (Белоруссы. Том III. Очерки словесности белорусского племени. 3. Художественная литература на народном языке. Пгр. 1922, ст. 73), не лишають жодного сумніву в тому, що маємо тут білоруську переробку балади Гулакової (до речі й Арцімоускі—Артемівський).

П. Куліш, говорячи про „Твардовського“ та інші переробки Гулакові, каже так: „Уже по одному тому, что это переводы и переделки с чужого, нельзя их ставить наравне с первым его опытом, хотя язык в них до того хорош, что делается грустно, зачем было автору останавливаться на пробе пера!“ (Основа, 1861, III, 102). Чистота й добірність мови балади переважно й притягали увагу читачів. О. Рославський Петровський у некролозі поетовому зауважує, що сам Міцкевич „не щадя своего авторского самолюбия“, казав, нібито українська переробка вища од першовору.

Про генезу та поширення самої легенди про Твардовського кілька вартих уваги фактів, думок та спостережень дав проф. Кость Копержинський у рецензії на перше видання цієї книги (Україна, 1927, кн. 4, ст. 198—199).

РИБАЛКА (ст. 145—146)

Вперше надруковано у „Вестн. Европы“ (1827, т. V, № 20, ст. 286—290), під заголовком *Рыбак (из Гете)*, підписана: „—й— 27 окт. 1827“; потім в „Утренней Звезде“ (ч. 2, Харьков, 1834, ст. 71—73; підпис *.*). Останній текст взято й нами.

У „Вестн. Европы“ издавецъ, М. Каченовскій, додав до поезіі Гулака таку передмову: „Всякому счастливому произведению истинного таланта желаем такого успеха, какой имел „Твардовскій“. Без предварительных внушений, без посредства слишком уж известных способов втираться в храм славы, баллада любезного нашего поэта в короткое время была напечатана *три раза*. Слышно, впрочем, что между благосклонными читателями стихотворений малороссийских есть и неблагосклонные к сему наречию, хранящемуся в устах пяти миллионов соотчичей наших и по многим отношениям драгоценному для славянского филолога. Несговорчивых мудренно переуверить, но для других сошлемся на *аллеманские* стихотворения покойного *Гебеля*, с любопытством и наслаждением читаемые во всех государствах Германии, частью напечатанные и у нас рядом с некоторыми из прекрасных переводов В. А. Жуковского (ср. его „Für Wenige“ — „Для немногих“. М. 1818). Кажется, позволено просить снисхождения к наречию многочисленных однородцев, соотечественников и сограждан *наших*, снисхождения, подобнотому, какое оказывают немцы к остаткам языка, уцелевшим в одном уголке прежней Швабии. Почтенный поэт, упомянув о некоторых особливых побуждениях, заставивших его передать на родном языке („на языке, почти уже *забытом мною*“ — пишет он к редактору. Прекрасно! Многие из громких словесников, право, не остались бы в накладе, променявши все сокровища памяти своей на подобную забывчивость) своем Гетеву балладу, говорит далее в обязательном письме к редактору, что, между прочим, и по влечению любопытства захотел он *попробовать*, нельзя ли на малороссийском языке передать чувства нежные, благородные, возвышенные, не заставляя читателя или слушателя смеяться, как от Энеиды Котляревского и от других, с тою же целью писанных стихотворений. Указывая далее на некоторые народные песни малороссийские, на песни самые нежные, самые трогательные, он, с благородною неуверенностью в успехе, выдает балладу свою единственно как простой *опыт*. — Судьба его стихотворения будет решена знатоками и любителями малороссийского слова.

Нам остается только поставить на вид одно обстоятельство: как в *Твардовском* выдержан сочинителем тон *мужеско-гайдамацкий*, так здесь принят им *женский молороссийский* способ объяснения“.

У „Пушкінському Домі“ в Ленінграді (у збірці автографів, що належала колись П. Дашкову) нам довелося бачити рукопис-автограф цієї балади. Рукопис не має німецького епіграфа з Гете, зате має таку посвяту: „В знак искреннейшей благодарности посвящается Его Превосходительству, Александру Димитриевичу Засядке“. В основі своїй цей автограф збігається з видрукованим пізніше текстом (в „Утр. Звезде“) й дає лише такі дрібні варіанти:

21. Ти ж бачив сам...

32. Щоб намовлять з води на Парубка (невзгоду) пригону, цебто було написано „невзгоду“ (як у друкованому тексті), закреслено й виправлено на „пригону“.

Про цю баладу писав колись Скубент Чуприна (О. О. Котляревський): Это — бесспорно лучшее произведение г. Артемовского: оно сделало бы честь любому из малороссийских писателей.

Особенно замечательна здесь та свободная гибкость стиха, с какою автор передает трудности немецкого произведения.

В этом отношении он — большой мастер своего дела, и то, что на языке другого явилось бы непременно в простонародной одежде, у него получает простую, но изящную форму“. А М. Петров зазначає (у своїх „Очерках“, ст. 67), що „к чистейшим звукам романтизма в поэзии Гулака-Артемовского относится перевод его Гетевой баллады „Рыбак“. Нарешті, Мик. Зеров пише: „Рибалка“ належить до нечисленних перекладів Гулака-Артемовського; травестійного в ньому небагацько, хоча в його підзаголовку ми й читаємо: *українська балада*“ („Нове укр. письм.“, 78). М. Зеров же таки дав досить детальне порівняння „Рибалки“ з оригіналом Гете (див. там же, ст. 78 — 80. Див. також угорі ст. 74 — 79).

БАТЬКО ТА СИН (ст. 147)

Вперше надрукована, за підписом N. та з підзаголовком: „казка“, у „Вестн. Европы“ (1827, № 22, ст. 130—131). Потім— в „Утренней Звезде“ (№ 2, Харків, 1834, ст. 74—75; підпис: *.*; останній текст узято й нами. Текст „В. Е.“ має такі варіанти:

8. Потовк горшки і пляшки!

16. Так міцно дошкуля; гадюча я дитина.

Крім того, до р. 4 зроблено таку авторську примітку: „Кто учился у дьячка по старинному Славянскому Букварю, тот знает, что значит: *тма, мна, здо, тло, где, кто, что, мню* и проч. Сколько воспоминаний!.. N.“ Байка Гулака-Артемовського є власне переробкою байки Ігн. Красицького:

Дитина і батько

Перішив батько дитину, що не училась.

Різку тую зі злости дитина спалила.

Ясь-непослух собі заробив знов банину:

Вже не мав батько різки, побив його кием.

(Переклад С. Пилипенка)

ДВІ ПТАШКИ В КЛІТЦІ (ст. 148)

Другу половину байки, від слів: „Ой, дядьку, не глузуй!“ було надруковано М. Петровим („Очерки ист. укр литературы XIX ст.“, ст. 70); всю байку в цілому видав був Ю. Романчук (Руська письменність, 381). Список її (схожий з виданням Романчука) є в збірці В. Науменка. Текст М. Петрова дає такий варіант для р. 9: „Не дарма я журусь і слізенької вмиваюсь“. Джерелом цієї поезії була байка Ігн. Красицького:

Пташки в клітці

— „Чого плачеш? — питав молодий чиж старого:

Маєш краш' у клітці, ніж в полі, вигоди“.

— „Ти в неї родився, тож тобі я пробачу.

Був я вільний, та нині у клітці — то й плачу“.

(Переклад С. Пилипенка)

РИБКА (ст. 149 — 150)

Вперше надрукована під назвою „Рибочка (Казка)“ у „Вестн. Европы“ (1827, № 22, ст. 131—132), за підписом: N; передрукована в альманасі „Утренняя Звезда“ (№ 2, Харків, 1834, ст. 76—77; назву змінено: „Рибка. Басня“. Підпис: *.*). Романчук, невідомо з якого джерела, знову змінив назву байки на таку: „Пліточка“. Дату виставляємо слідом за Багалієм та Науменком. Тема байки взята знов таки в Ігн. Красицького:

Мала рибка і щупак

Бачивши рибка робака в водиці,

Ковтнуть не могла, щоб не подавиться

Щупак надійшов, — перед ним нажива.

Ковтнув він її, а з нею й гачину.

Тягне рибалка на берег здобуток,—

Часом малою добре як бути!

(Переклад С. Пилипенка)

ДО ПАРХОМА I (ст. 151 — 152)

Вперше надрукована під назвою: „Две Оды Горациевы. До Пархома II“ („Вестн. Европы“, 1827, № 22, ст. 134—135, підписано: N); потім уміщена в „Утрен. Звезде“ (№ 2, Харків, 1834, ст. 78—79; „До Пархома I“). Романчук дає варіант р. 2: „В біді...“. В „Альбоме Г. П. Данилевского 1853—1873“ (к. 86), що переховується в Російськ. Публ. Бібліотеці, є автограф Гулака-Артемовського: „Отрывок из Горация“ (дата: „16-го августа 1855-го года. Харьков“); це, власне, строфи 4, 6, 7 цієї „оди“ (варіант, стор. 4, р. 4: „... все відкинеш ноги!“).

Ця поезія, як то зазначено в епіграфі, є переробка Горациєвої оди до Деллія (II, 3). Для порівняння подаємо тут переклад цієї оди, зроблений М. Зеровим:

В години розпачу умій себе стримати

І в хвилі радості заховуй супокій,

І знай: однаково прийдеться умирати,

О Деллію коханий мій, —

Чи весь свій довгий вік провадитимеш в тузі,
Чи, лежачи в траві, прикрашений вінком,
Рої понурих дум на затишному лузі
Фалерським гнатимеш вином...

Для чого ж нам сосна й тополя білокора
Прослали по землі гостинний холодок?
По що на лузі нам наспівує прозорий
І гомонить дзвінкий струмок? —

Вина і пахощів і ясних рож без краю —
Короткочасний цвіт! — несіть туди, несіть,
І хай дзвенить бенькет, покіль твій вік буває
І невблаганна Парка спить.

Бо прийде, прийде час: покинеш поле й луки,
І віллу, і сади, де Тибр тече мутний,
І на усі скарби пожадливі руки
Наложить спадкоємць твій.

І чи в достатку жив, а чи не мавши дому
Тяжким шляхом тобі судилося пройти,
Кінець однаковий; Плутонові грізному
Рокований на жертву ти.

І всі ми будем там. Надійде мить остання
І в човен кине нас, як діждемо черги,
І хмуρο стрінуть нас довічного вигнання
Понури береги¹

ДО ПАРХОМА II (ст. 153 — 154)

Вперше надрукована під назвою: „Две Оды Горациевы. До Пархома I“ („Вестн. Европы“, 1827, № 22, ст. 133 — 134; підпис: N); потім — в „Утренней Звезде“ (№ 2, Харьков, 1834, ст. 80 — 81; підпис: *) вже яко ода друга, Останню редакцію взято й нами; щодо редакції „Вестн. Евр.“, то вона дає кілька цікавих варіантів:

¹ Див. Микола Зеров. Антологія римської поезії, Київ, 1920, ст. 27 — 28.

9 — 10. Чи доведеться ще на панщині робить?
Чи до снаги вже обробився?

17. Як є? при на стіл!..

23. От! скільки б до сеї ми випили пори!

28. Що помремо ми без горілки.

Крім того, до р. 20 додано авторську примітку: „Кто с чувством беспристрастия вникнет в дух некоторых од Горация, равно как и в настоящую, тот сознается, что его философия немногим чем различествует с философией наших Малороссийских Пархома: Фалернское и горилка — вот вся разница! N“. („Вестн. Европы“, 1827, № 22, ст. 134).

Романчук, що друкував, очевидно, за текстом „УЗ“, чомусь узяв для р. 28 первісну редакцію; крім того, він дає, не зна звідки взяті, нові варіанти:

4 — 5. А більше — шкода, що й час гаєш!

Хоч ти всіх упирів збери...

Як зазначено в епіграфі, вірш „До Пархома II“ є власне, наслідуванням Горациєвої оди (I, 11); наводимо тут же сучасний український переклад цієї оди, зроблений М. Зеровим:

До Левконої

Негоже нам, о Левконоє, знати.

Яку нам суджено в життю наземнім путь:

Халдейських віщунів не будем ми шукати:

Халдейських чисел нам, мій друже, не збагнуть.

Чи добре житимем, чи скоро час розстання —

Приймаймо з дякою, що Доля нам дає,

Хоч, може, ця зима для нас зима остання

І вже не чути, як море в берег б'є.

Розумна завжди будь. Важкий і пінний келих

До вогких уст своїх бездумно подіймай,

І безліч днів живи безжурних та веселих.

І лиш на це життя надію покладай.

Минає хутко час. Лови, лови хвилни.

Не вір прийдешньому, що нам назустріч лине¹.

Наше тлумачення творчості П. Гулака - Артемовського, зокрема його „од“ до Пархома викликало деякі заперечення т. т. рецензентів. Як говорилося вгорі, аргументація критиків не переконала нас в хибності наших поглядів; для того, щоб читач міг вислухати *alteram partem*, наводимо тут уривок з рецензії проф. Костя Копержинського: „Коли навіть прийняти, що українські імена (замість латинських) в одах не сприймалися в комедійному тоні (це більше ймовірно щодо російських мен в російських перекладах замість латинських), то й тоді в одах залишилося чимало *явних бурлескних* виразів, розрахованих на комічний ефект: в щасті не брикай, лізеш рачки, з'їси за гірку працю дулю і т. п. Наколи так, то не варто, надавати фактам, наведеним в І. Я. Айзенштока (свідчення повісти Шевченка й самого Артемовського) того значіння, якого він їм надати стримить. Оціночне судження в повісті Шевченка варто б замість надавати йому значіння реального відбиття сприймання спробувати з'ясувати. Чи не має тут нічого іншого, як абстраговане виявлення пошани до українського письменника, пошани, що з'явилася в наслідок глибокого естетичного вражіння. Доказування точности перекладу це є тільки засіб до реабілітації автора, до підвищення його майстерности. Щодо примітки самого Гулака - Артемовського, то в ній аж ніяк не висловлюється *вся правда* про рівнобіжну відповідність Горацієвих і його од, а тільки частина цієї правди, взята в найглибшій абстракції. Це є свого роду самовиправдання письменника перед читачами за свої українські поезії, застеження їх від можливого неприяття його „перекладу“, від деякої відрази. Далі ми цілком погоджуємося з І. Я. Айзенштоком, коли він твердить, що творчість Артемовського не

¹ Див. *Микола Зеров*. Антологія римської поезії. Київ, 1920, ст. 24; другий варіант перекладу цієї оди вміщено в книзі „Шкільна бібліотека під редакцією Олександра Дорошкевича. 20 — 40 роки в українській літературі“. І. Київ, 1922, ст. 41 — 42.

вкладається в рядках „котлярєвщини“, проте однак гадаємо що й оди його і „Пан та Собака“ належать до одного типу поетичної творчості: де в чому відмінно, де в чому в деталях відповідно вони розроблюють один і той самий тип творчості бурлеск“

XIV ОДА ГОРАЦІЯ, КН. II (ст. 155 — 158)

Вперше згадав про цю оду Мик. Петров і навіть зазначив у своїй книзі дату цього віршу („Очерки истории украинской литературы XIX столетия“. Киев, 1884, ст. 59). Надрукував її в Галичині М. Комар („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“ — „Зоря“, 1896, ч. 21, ст. 415 — 416) за рукописом, що його здобув він од В. Білого, та у нас Д. Багалій („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 9 — 11) за копією, зробленою поетовою родичкою (зшиток, на якому зроблений напис: *Cahier, copié par El. A. G., 1836*), що переховується в Російськ. Публ. Бібліотеці. Беремо для нашого видання цей останній текст. Текст, поданий М. Комаром, дає такі варіанти:

1. Ой, час би нам, Грицьку, ой, час пошануватися...
4. І тютюнівку день і ніч в шинку кружлять...
10. Ось - ось скандзюбить в сук, хоч напрямик, як стій...
12. Та й той подався дуже...
13. А там, козаче, зирк! — не ждеш її відтіль...
- 21 — 24. Що? може, думка, бач, така,
Щоб від кирпатої грошима відкупитися?
Тикнув на часточку попові п'ятака,
Та й гайда до віку з дівчатами казиться?
32. Та і того на дно до пекла вперла!
35. Лупив Німоту, драв (та вжеж і драв із біса)...
- 38 — 40. Хіба ж попам, старцям обідів не справляли?
Хіба ж церков не мурували?
Хіба ж не ставили хрестів на стовповій?
41. А дуже ж тим вони від смерти відкупилась?
- 45 — 47. А втік, щоб в москалі на сей раз не схопили, —
Второплять так якраз в погонці через рік:
Не вмер — болячки з'їли...

52. Або хто бебехів за жінку насадив!..
 56. А нам прийшлося за їх оскому гнать!
 59. А тут — не стямися — спітка лиха година...
 61. Тріщать від збіжжя в Опанаса...
 64. Кацапам віддає на спуск свої ставки...
 73. А там — гляди: по смерті в хату вперли...
 76. А дітки миркують (?) без свити й постолів...
 79. От лихо: всю твою горілку з Москалями...

Крім того, ми мали змогу познайомитися ще з одним списком цієї оди, зробленим приятелем поетовим, проф. А. Станіславським (див. далі) що є нині власністю акад. С. Єфремова. Список цей дає такі варіанти:

4. І тютюнівку день і ніч в шинку кружлять. 12. Та й той... 13... не ждеш її відтіль. 23. Тикнув... 24. Та й гайда 32. Та й того... 34... ніколи двух шагів. 35. Лупив Німоту, драв... 38, 39, 40. Хиба ж... 39. Хиба ж церков не муровали. 44... робаки... 45... не скопили. 53. Та вже й. 55. Із'їв Адам в раю із Євою кислую. 56. А нам пришлося за них оскому гнать! 99. А той, що знав — здоров... 73... в хату вперли...

Для порівняння наводимо тут переклад цієї оди, зроблений Тарасом Франком:

Гей утікають, Постуме, літа!
 Зморшків не спинить побожність свята;
 Старість, як прийде, не дасть проволоки.
 Смерть непобідну не здержить ні трохи.
 Хоч би ти триста щоденно волів,
 Друже, до Плутона в жертві привів,
 Вже ж не вблагаєш його, бо й титани,
 В царстві підземнім забиті в кайдани.
 Всі ми тут смертні, великі й малі,
 Що проживаємо з дарів землі,
 Річку сумну перебудем човнами, —
 Бідні селяни разом з королями.
 Дарма будем оминати війну

Спалену Адрію люту, страшну;
 Дарма боятися вихрів зимових
 Нашим тілам шкідних, нездорових,—
 Всі ми оглянемо жалісний брід
 Чорного локита й Данаїв рід
 Виклятий весь,— як Сизиф серед поту
 Вічно сповняє даремну роботу.
 Треба покинути землю і дім,
 Жіночку любу й маєток зі всім,
 Лиш кипарис, деревина погана,
 Грід твій умаїть, короткого пана.
 Ліпший наслідок все вип'є вино.
 Що під сто замків сховав ти давно;
 Скропить долівку твоїм Цекубійським,
 З ним би не стид за столом королівським!¹

ІХ ОДА ГОРАЦІЯ, КН. ІІ. (159 — ст. 161)

Вперше видрукував цю оду О. Потебня („Киевск. Стар.“, 1888, № 5) за автографом, що переховується в Харк. Наук.-Учб. Бібліотеці; копія її єсть у збірці В. Науменка з трохи іншою датою: *Полтава, 1831*. Ще один список цієї оди маємо в збірочці А. Станіславського; цей список дає такі варіанти: 2. Не все ж гилляча гне хортуна... 3... сояшно... 5. Не все... невдорід... 8... інший час... 10... і косовицю. 15... *Псавтирь*... 17... не остатнії..., 36... і Турків... 50. То з радощів... Крім того, в списку Держ. Публічної Бібліотеки — „Малороссийские Оды Горация. Cahier coriée par E. A. G., 1836“ — маємо інтересні примітки авторові французькою мовою. Так, до р. 41, „Бач, ярепудова збентежилась Ляхва“, приписано *Allusion au projet insensé des Polonais de restituer Rempolonicam*“; до р. 45, „Та вже й натикали в Варшаві ви добра“ — *Allusion aux fortifications de Varsovie*“; до р. 52, „І щоб

¹ Тарас Франко. Збиточний Амор, переспіви. Львів, 1918, ст. 20 — 21.

тернівки всім було по добрій чарці“— „L'auteur de la pièce se trouva à Poltava précisément au moment où le Prince Repnine reçut le courrier annonçant la prise de Varsovie par les troupes Russes, commandées par M-eur le Feldmarchal, comte Paskevitch“.

Поезію цю, очевидно, зв'язано з фактами польського повстання 1830 року та заснування українських козачих полків (про це докладніше див. у вступній статті); остання з наведених вгорі приміток поетових доводить це безперечно. Вона є яскравим доказом урядово - патріотичних настроїв поета навіть на початку тридцятих років. З цього приводу К. Студинський, пригадавши розказану нами у вступній статті історію доносу Черняєвського, додає таке: „Кожний признає, що така подія, яка була в силі раз на все зломити життя і будучність Артемовського, могла викликати в його душі незатерте вражіння й глибоку вдячність для царя, а вислідом їх міг бути сей урядовий патріотизм, який бачимо в названих поезіях¹. І коли б ми, може, не були в спроможності виправдати поета в цілості за сю струну, то принайменше не могли б на нього за це кинути каменем, без ніяких застережень“ („Літературні замітки“. Львів, 1901, ст. 113). Як ми бачили, справа з доносом Черняєва та трусом у Гулака - Артемовського не була остільки серйозною та важливою, як це здавалося К. Студинському та іншим; тому не можна ставити виникнення згаданих оду зв'язок з несподіваним ростом патріотизму поета в подяку цареві нібито за свій захист.

Подаємо тут переклад Горацієвої оди, зроблений Мик. Зеровим для нашого видання.

До Вальгія

Ода II, 9

Не вік із темних хмар у безупинній зливі
Потоки дощові на чорні ниви йдуть;

¹ Цебто в цій оді до Терешка та в посланні, „Ой, час би, Грицьку, нам“. Прим. Г. А.

Не вік над Каспієм бурливі
Вітри поривчасті гудуть.
Не цілий рік стоять і крижані кайдани
Край негостинних скель Вірменських берегів,
І стогне лісом шпиль Гаргану.
І лист спадає з ясенів.
І тільки, Вальгію, ти оплакаєш Міста
І з пам'яті тобі не йде його краса, —
Чи сходить Веспер променистий,
Чи в сяйві соняшнім згаса.
Згадай про Нестора, що людський вік потроїв —
За Антилохом він не плакав без кінця;
Сестер Троїлових у Трої
Смутні розважились серця.
Покинь же жалощі і пещені знемоги,
Та й заспіваймо вдвох на веселіший лад
Про Цезареві перемоги,
Про завойований Ніфат.
Про мідян і ріку, що по гірських долинах
Несе вгамовану віднині течію,
І про біду гелонів кінних,
Потиснених в своїм краю¹.

XXXIV ОДА ГОРАЦІЯ. КН. I. (ст. 162 — 167)

Вперше надрукована О. Кониським в часописі „Світ“ (1882, № 14), потім О. Потебнею („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“. Киев, 1888, ст. 18 — 23) з рукопису, що належить Бібліотеці Харків. Ун-ту (нині Харків. Наук.-Учб. Бібл.); за

¹ Прим. перекладача: Гай Вальгій Руф — ретор, поет і графік Августової доби; Гарган — гора в Апулії (mons Garganus); Веспер — вечірня й ранішня (Lucifer) зоря; Антилох, син Нестора, загинув від Мемнона під Троєю, згадується двічі в „Одисеї“; Троїл — наймолодший з синів Пріяма; сестри його — Поліксена, Касандра, Зліона й інші; Ніфат — гора в Арменії; Цезареві перемоги — похід Тіберія; мідяни — партяни; ріка — Ефрат; гелони, звичайний епітет ultimi — людність Сармато-Скитії, наші степовики.

останнім рукописом друкуємо цю річ і ми. Крім того, між автографами Гулака - Артемовського, що були передані спадкоємцями проф. О. Станіславського (пом. у 1883 році) до редакції „Киевск. Стар.“, мусів бути й автограф цієї оди, „з невідомим польським епіграфом“.

Як повідомляла редакція („Киевск. Стар.“, 1901, № 5, ст. 76 док.), у тексті оди „замечаются значительные разночтения“. У першому виданні нашої книги ми до цього додавали таке: „Де тепер цей рукопис — нам невідомо; про нього не згадує в своїх „Матеріалах“ В. Науменко, який був власником архіву „Киевск. Старины“ в останні часи. А між тим, текст цього автографу, очевидно, найавторитетніший, бо він був переписаний Гулаком - Артемовським аж 2 січня 1856 р.“. Дякуючи акад. Сергію Єфремову, ми мали змогу познайомитися з цим рукописом. Це — невеличкий зшиток поштового паперу малого формату на 11 арк. На першій сторінці кимсь (певне, проф. А. Станіславським) написано вгорі: Autograf, przyslany mnie przez Poeta 2 stycznia 1856 r. w Charkowie“ (цей напис редакція „Киевск. Стар.“, очевидно, й уважала за польський епіграф). Проте безперечними автографами Гулаковими являються лише записані на арк. 1 — 6 вірші: „Овдовевшей матери семейства“ та „В Полтаву. Моей милой Полинашке I—IV“. Решту поезій („XXXIV ода Горация, кн. I“, „XIV ода Горация, кн. II“, „IX ода Горация, кн. II“) записано рукою А. Станіславського і це, звичайно, в значній мірі позбавляє їх того авторитету, який ми ладні були надати цьому рукописові.

Щодо „XXXIV оди Горация, кн. I“, треба зауважити, що її переписано куплетами по чотири рядки; в такий спосіб:

От і допивсь! і дохмеливсь!
До віку тямить буду!
Ні в рот не брать, ні коштывать
Не хочу аж до суду і т. д.

Варіанти цього списку такі:

21. Коли б той іскрутився...
26. Зубів щось двох...

33. У чауні клекочуть.

36. Мов жаби все скрегочуть.

43 — 44. Така туга! така нудьга!

53. Так от хоть плач.

58 — 59. Тільки то там стирчить, то сям...

62. Та й ізнущавсь.

66. А там узявсь до дрюка!

82. І слизло все...

89. На прилавку...

92. В боки як жерт (? зіс !)

100 — 101. Загравив кіз і хліба віз...

125. Своїй кумі,

126. Весільну затягає!

151. Оттак мені!

154. Нехай лучшей...

162. Не хочу аж до суду!

166 — 167. Тільки стривай, — з них позливай.

Автограф ЦНУБ дає такі чорнові варіанти:

21. Коли б він іскрутився,

36. Мов жаби все скрегочуть.

101. І хліба віз.

120. З Денисом лізе рачки.

125. Язі кумі; потім: Гапці кумі.

Дату в автографі поставлено не дуже ясно, бо спершу написано: 1822, потім останню цифру перероблено на 8. Внизу олівцем приписано: 1848 (може бути, дата, коли цю поезію остаточно переписано та виправлено поетом). Точну дату дозволяє установити копія Станіславського. У зв'язку з цим міняється трохи й хронологія та послідовність кількох од Гулакових.

О. Кониський (а слідом за ним Ю. Романчук у своєму виданні) дав цій поезії свою власну назву: „Розкаяння Охріма“, а В. Науменко („Матеріали“, ст. 35) зробив підзаголовок: („До Гр. Основ'яненка“). Це якраз має рацію, „бо ще Г. Данілевський писав („Украинская Старина“, Харьков, 1866, ст. 224): „Перелагатель Горация, или, как он выражается, *Гараськи*,

написал две знаменитые оды в подражание римскому поэту (XIV ода „*Neu fugaces*“ и XXXIV ода „*Cognus deorum vultor*“)... по своим отношениям к Квитке, к его грехам юности и зрелому раскаянию“.

Коментарій до цієї оди дав К. Студинський. „Артемівський приглядається,— пише він,— буттю свого народа і хоч у посланнях по Пархома і Терешка каже горілкою лічити їх журби і невгоди, то, з другої сторони, призадумується над тим лихом, яке для українського люду веде за собою сей лік — горілка. Маємо тут на гадці його стихотвір п. з. „Розкаяння Охріма“. посвячений Основ'яненкові“ („Літературні замітки“. Львів, 1901, ст. 55).

Переказавши потім зміст цього віршу, К. Студинський закінчує: „Розкаяння Охріма“ є своїм змістом твором не скрізь оригінальним. Заходить питання, чому Артемівський велить нам догадуватись, що маємо тут до діла з пародією XXXIV оди (кн. I) Горация? В наведеній оді Гораций, що йшов доси за гадкою Епікурейців, будьто боги не дбають про людей, рішає змінити свої пересвідчення. Поет почув з ясного неба грім, а се так його переняло, що з безбожника стає він поклоником богів і величає їх всемогучість. Зі змісту поезії Артемівського й оди Горация бачимо, що теми їх зовсім різні. Однак споріднені вони тим, що в одній з них начеркнений *стан душі* п'яниці, в другій — безбожника. Зближені вони дальше між собою *зворотом в гадках* дійствующих осіб, хоч причини сього звороту неоднакові, як неоднаковий їх стан душі. Як поет переляканий громом, починає вірити в богів, так Охрім, зведений горілкою на нужду, постановляє поправитись. З закінчення поезії Артемівського можемо догадуватись, що поет попри незвичайно вірній характеристиці душевного стану п'яниці, хотів нам в ній подати сатиру на постанову Горация, що свої погляди Епікурейця бажав раз на все покинути. А покинути їх було так тяжко, як тяжко позбутись п'яниці довголітнього налогу“ (ibid., 57 — 58).

Для порівняння подаємо тут переклад цієї оди, зроблений Мик. Зеровим для нашого видання:

Богів почитувач неширий і повільний.

Я мушу кинути свою неправу путь,
І, заблукавшись у мудрості омільній,

На шлях перейдений звернуть.

Бо ж сам Дієспітер, що током блискавиці
Громади темних хмар раз - по - раз проривав,

По небу чистому летючу колесницю

І коней буряних помчав.

І хвилі рік хиткі і сталі суходоли,

І весь підземний край, від Стигових дубров

До Тенарових війсть, і Атлас білочолий —

Все потряслося до основ.

Бог милує малих, для гордих має кару

І славу сильних тьмить. Так Доля б'є крилом.

І з хижим посвистом зриває тут тіяру,

Щоб над новим засяць чолем.

ПЕТРО, МУЖИК НЕ ПОКОРНИЙ... (ст. 168 — 169)

Надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 12 — 13) з автографу, що переховується в Ленінградській Державн. Публ. Бібліотеці. На рукопису є власноручна примітка Гулака - Артемівського: „*Cet impromptu fut composé à Spbourg 3 mars 1833 dans la maison de S. E. Longuinoff secrétaire d'État de S. M. Impérial au moment où l'auteur prit son congé de S. E. revenir à Kharkoff*“ („Цю дрібницю було написано в С. - Петербурзі 3 березня 1833 у будинку ясновельможного пана Лонгінова, статс-секретаря І. І. В. в той мент, коли автор здобув від пана дозвіл повернутися до Харкова“). Як видно зі змісту поезії, Гулак - Артемівський приїздив був до Петербургу до „Самої“ (імператриці), очевидно по справах жіночого інституту, а також поклопотатися про якусь ще нову нагороду („стрічку і хрест“).

Микола Михайлович Лонгінов, що до нього звертається поет у цій та у багатьох дальших поезіях, був протягом багатьох років „статс-секретарем у прийняття прошень“ та головним завідателем всіма благодійними та учбовими установами

що були під покровительством імператриці Александри Федоровни („відомство Марії Федоровни“), сенатором, а згодом і членом Державної Ради (пом. року 1853). П. Гулак-Артемівський, по своїй роботі в Харківському та Полтавському Інститутах Шляхетних Дівчат, був безпосереднім „начальством“ поетовим і, разом із тим, дуже прихильно ставився до нього. Велике листування Гулакове з Лонгіновим, що охоплює більше 20 років (1830—1852), зберігається в Пушкінському Домі в Ленінграді; матеріалами його ми де в чому користувалися в цій роботі; гадаємо мати змогу оголосити друком більші уривки з нього (в цілому надрукувати його, за наших видавничих можливостей, навряд чи можливо буде найближчими роками).

НА ВІД'ІЗД ІЗ ПОЛТАВИ Н. М. Л. (ст. 170)

Видана за рукописом Ленінградської Державної Публ. Бібліотеки проф. Д. І. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака-Артемовского“. Киев, 1897, ст. 1). Поміж паперами В. Науменка є список цього віршу з таким заголовком: „На от'езд статс-секретаря Н. М. Лонгинова из Полтавы, в заключение окончательных испытаний и выпуска воспитанниц тамошнего института благородных девиц и раздачи им наград“. Цей заголовок пояснює й зміст цього віршу-імпровізації.

ХОЧ ДО ЇДИ В МЕНЕ... (ст. 171)

Вірш цей надруковано Пав. Зайцевим („Наше Минуте“. 1918, № 2, ст. 168) за автографом поетовим, що переховується в 1 рукописному відділі бібліотеки Академії Наук СРСР, в архіві Ізм. Ів. Срезневського.

Як зазначає Пав. Зайцев, — „вірш цей — жартлива відповідь, треба гадати, на запитання від Ізм. Ів. (Срезневського) на іменинний обід в день св. Катерини: жінку Срезневського звали Катериною Федоровною. Коли взяли на увагу, що Срезневський одружився в році 1844-му 12 листопада, а виїхав з Харкова в початку р. 1847-го, то виходить, що вірша написано в 1844—1846 рр.“.

І. І. Срезневський (1812—1881) — славетний славіст, скінчивши Харківський університет (1835), він був у ньому професором (до 1847 року) спершу статистики, а потім (після подорожі до слов'янських земель) „славянских наречий“. З Гулаком-Артемівським Срезневський був знайомий, мабуть, ще із студентських часів і навіть вважав його, разом із чеським вченим В. Ганкою, „первым своим руководителем в изучении славянских древностей и наречий“. Коли Срезневський збирався за кордон, Гулак-Артемівський написав йому в альбом таке: „Отрадно душе моей сопутствовать доброму и искренно уважаемому Измаилу Ивановичу Г. Срезневскому благими желаниями и обетами в предпринятом им странствовании по родным Словенским странам; отрадно питать сердце уверенностью, что он, для чести собственной, для славы наук и для пользы своих сограждан, совершит этот и трудный и блестящий подвиг с ожидаемым успехом. Петр Артемовский-Гулак. 16-го Сентября 1839-года. Харьков“. (Рукоп. відділ бібліотеки Академії Наук СРСР). Там таки, у бібліотеці Академії Наук, зберігаються й листи Гулакові до І. Срезневського, які, — чути, — готуються до друку Вс. Срезневським. Цікаво зауважити, що в І. Срезневського була, мабуть, думка видати поезії П. Гулака-Артемівського. Принаймні, 3-го липня року 1850 поет пише: „Мои Малорос. побрехеньки Вас не минуют. Самый несносный труд — собрать и переписать. Но в нынешнюю эпоху, пройдут ли они благополучно чернило цензуры?“. За відомостями, ласкаво даними нам Вс. Срезневським, віршів Гулакових, крім одного, друкованого вище, в архіві Срезневського не було, цебто можна гадати, що видання не здійснилося з вини самого поета.

СИДИТЬ ПЕТРО У ПОЛТАВІ (ст. 172)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака-Артемовского“. Киев, 1897, ст. 11) за рукописом Рос. Публ. Бібліотеки; передруковуємо цю річ без жодних змін. У рукопису до цих віршів ще приписано таке: „А куди ж ви мене, Андрію, загарбаєте? Куди мене дінете? Куди мене запрото-

рите? Яку хату помелом моїм будете мести? Яку дірку мною закнете? 24 юня 1848 р. П. А.-Г.". З цієї дописки довідуємося, що вірш адресовано до А. Вагнера, приятеля поетового. Реальні біографічні подробиці, що викликали цей вірш, нам невідомі

У КАПИТОЛЬСЬКОМУ, 9 ЧЕРВНЯ р. 1851 (ст. 173)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 12) за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки; цей текст передруковуємо й ми. Заголовок даний самим Гулаком - Артемовським; в рукопису він тільки написаний по - російському: „В Капитольске, 9-го юня 1851 г. (имение Н. Мих. Лонгинова, близ г. Изюма)“. Тут, очевидно, мається на увазі Никанор Лонгінов, брат Гулакового „благодетеля“.

БУЛИ Ж МИ І В СВЯТИГОРСЬКИМ... (ст. 174)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 5—6) з рукопису Рос. Публічн. Бібліотеки; цей текст передруковуємо й ми. У рукопису цей вірш є, власне, закінченням французького листа Гулака - Артемовського до А. А. Вагнера. „Je suis mal à mon aise, cher et estimable, Андрей Андреевич! — пише Гулак - Артемовський. — A mon grand étonnement, vous n'avez pas été de la soirée musicale d'hier. Eh bien! Vous le regretterez toute votre vie. M-lle Naha a été admirable, incomparable! Toutefois je suis triste. Mais dans mes joies aussi bien que dans mes chagrins, je fais des vœux pour votre santé et votre prospérité („Я себе погано почуваю, дорогий і шановний Андріє Андрієвичу! На моє превелике здивовання, ви вчора не були на музичному вечорі. Ну, що ж! Ви жалкуватимете все ваше життя. М-лле Хаха була чарівницею без порівняння! Та тільки я сумний. Але в моїх радощах, як і в моїх смутках, я складаю молитви за ваше здоров'я та успіх“).

„Він“, що згадується у поезії, це, очевидно, Мик. Мих. Лонгінов.

ГОЛИВСЯ Я НА ТИЖДЕНЬ РАЗ... (ст. 175 — 176)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 1—2) за рукописом, що переходується в Рос. Публ. Бібліотеці; цей текст друкуємо й ми.

Як можна дізнатися з останніх рядків, — цього вірша адресовано до А. А. Вагнера. „Він“, що про нього згадується в цьому віршові, це знову таки — Мик. Мих. Лонгінов. Д-р К. Студинський гадає, що останні рядки написані Гулаком - Артемовським „під впливом факту, що цар наділив його орденом св. Станіслава“ („Літературні замітки“. Львів, 1901, ст. 114); гадка ця, як на наш погляд, не позбавлена ймовірності.

ЯК ТІЛЬКИ ЗАДЗВОНЯТЬ... (ст. 177)

Вперше надруковано Д. Багалієм (Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 2) з рукопису, що переходується в Російській Публічній Бібліотеці; за цим рукописом передруковуємо цю річ і ми. Цей вірш є, власне, закінченням листа Гулака - Артемовського до А. А. Вагнера; листа цього написано по - російськи. Читається він так: „Жена моя, достойноуважаемый Андрей Андреевич, свидетельствую вам искреннейшее почтение, радостно, к радости моей, извещает меня, что почтенные родные ваши, Гофманны, избрали дом мой для постоянного в нем квартирования и содружества с нами. Полагая, что и вы разделите с нами удовольствие подобного *сожизния*, поспешу признательно обнять вас за прочтенную мною *рукопись*; говорю поспешу, *коли то покличе*, а коли наше не в лад, то ми з своїм і назад!“

ПОСЛУХАВ ЖІНКУ... (ст. 178)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 2—3) за рукописом, що переходується в Російськ. Публ. Бібліотеці; за цим рукописом передруковуємо цю річ і ми. Як — цілком слушно — зазначає К. Студинський („Літературні замітки“. Львів, 1901,

ст. 118), ця поезія належить до циклу імпровізацій, присвячених Гулаком - Артемовським особі Мик. Мих. Лонгінова,

ОЙ, МЕНІ ТЯЖКО... (ст. 179 — 180)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 3 — 4) за рукописом, що переховується в Російськ. Публічн. Бібліотеці; цей текст друкуємо й ми. Як зазначено в примітці до першого рядка, цю поезію написано „На голос Малороссийской песни „Ой, піду я до владики, попа позивати...“ Крім того, в рукопису до цього віршу додано такого листа до А. А. Вагнера на французькій мові: „Cette bagatelle ne peut avoir que l'intérêt du jour, cher et estimable Андрей Андреевич! Vous n'ignorez pas, que je suis desœuvré aujourd'hui. J'ai fallu remplir le vide de ma matinée, c'est ce que je viens de faire aussi bien que mal, ayant toute fois liquidé la dette de ma correspondance avec ma femme et mes enfants. Mettez moi (швырните меня) aux pieds de son Excellence, notre ange tutélaire. Salut, estime et amitié P. A. G. 26 июня, 1851. Полтава“.

(„Ця дурничка може мати лише тимчасовий інтерес, дорогий і шановний Андріє Андрієвичу! Вам, звичайно, відомо, що я сьогодні байдики б'ю. Треба було заповнити порожнечу мого ранку; те, що я зараз зробив, ні зле, ні добре,— у всякому разі погасив борг мого листування з дружиною й дітьми. „Киньте мене“ до ніг його вельможности, нашого ангела - хоронителя. Вітання, шаноба й дружба!“).

Другу половину цього віршу від слів: „Ой, покинув Петро хатку...“ було передруковано Ю. Романчуком (ст. 414); це, мабуть, дало підставу В. Науменкові завести це закінчення віршу до свого покажчика поезій Гулака - Артемовського, як окрему поезію („Матеріяли“, ст. 36).

АНДРІЮ! АНДРІЮ!.. (ст. 181)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 4) за рукописом, що переховується в Російськ. Публічн. Бібліотеці; за цим рукопи-

сом друкуємо цю річ і ми. Ця поезія є, очевидно, постова імпровізація; в рукопису до неї додано ще таку французьку приписку: „Salut, estime et amitié!“ („Вітання, шаноба й дружба!“) Д-р К. Студинський гадає („Літературні замітки“. Львів, 1901, ст. 114 — 115), що цю імпровізацію викликано очікуванням поета ордена Станіслава; але досить уважне читання поезії запевняє нас, що тут іде річ про Мик. Мих. Лонгінова (про „його“, „того, що стрічки через плечі“). Це тим більше так, що ордена Гулак - Артемовський одержав лише в початку 1852 року.

А ЩО Ж ОЦЕ, АНДРІЮ?... (ст. 182 — 183)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 4 — 5) за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки; цього тексту додержуємося й ми. Ю. Романчук (ст. 414 — 415) передрукував лише останні 12 рядків, яко окрему поезію, назвавши її „Пісня“. Вірш цей адресований до А. А. Вагнера й присвячений, здається, урочи-стому святу („акту“) в Полтавському Жіночому Інституті; принаймні, на цю думку наводять нас жартівливі згадки про те, як „на шістнадцять рук метелиці й заграли“, про хоріві співи тощо.

СВІТИТЬ МІСЯЦЬ У ВІКОНЦЕ... (ст. 184 — 185)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 7), за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки, що його адресовано до А. А. Вагнера. На це, між іншим, указує й французька дописка: „Telle fut, cher et estimable Андрей Андреевич, la missive que j'ai expédiée à mon vénérable bienfaiteur du 12 janvier. Puisse-t-elle déridier pour un instant votre front?“ („Отаким був, дорогий і шановний Андріє Андрієвичу, лист, що я його надіслав моему вельмишановному добродієві з 12 січня. Хай він розгладить хоч на хвилинку зморшки на вашому чолі“).

Справді таки, в листі до Мик. Лонгінова від 12 січня 1852 р. ми знайшли цей вірш з деякими варіантами проти тих,

що їх поет написав був до А. Вагнера. За основний беремо текст листа до Лонгінова. Текст листа до А. Вагнера дає такі варіанти:

- Епіграф: Пішла слава
Про Станіслава.
3. Яке в небі ясне сонце.
9—11. Ой, де ж вона забарилась,
Де вона блукає?
Чи в шинку де похмелилась.
13—14. Та вже нехай хоч похмільну,
Та ведуть швиденько.
23. Народ сидить на ослинці
31. Зімнуть всього з твоїм возом.

У листі до Лонгінова маємо ще таку французьку дописку, що відноситься до тієї ж таки справи: „Oui, Votre Excellence, mon adorable et généreux bienfaiteur! J'e été pris à force d'attendri, je succombe sous le fordeau de félicitations provoquées par la lettre de Mr Tansky, qu'il a écrite de Pétersbourg à sa femme, en lui faisant part de mon bonheur“.

Подія, що з приводу її писано цього вірша—це певні чутки про нагороду П. Гулака - Артемовського орденом Станіслава (пор. епіграф: „Пішла слава про Станіслава“).

ПИСАВ ПАН (ст. 186—187)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 7—9) за автографом поета з Російськ. Публічн. Бібліотеки. В рукопису до цього віршу додано ще таку дописку: „Telle fut ma seconde jérémiade que j'ai envoyée à mon ange tutélaire du 20 janvier courant, bien cher et bien estimable Андрей Андреевич! Puisse-t-elle trouver un echo dans votre colur?“. („Отакою була друга ереміяда, що я її послав моєму ангелові - хоронителеві 20 січня поточного року, вельмидорогий і вельмишановний А. А.! Хай вона знайде відгук у вашому серці!“) П. А.-Г. 23 января 1852. Харьков. Вот

уже минуло 24 дня с тех пор, как грамота подписана, а св. Станислава нет как нет. Это необъяснимо! Непостижимо!“.

До р. 10 в рукопису додано таку примітку: „По получении радостной вести мы служили благодарственный богу молебен 8 и 16 января“.

У листі Гулаковому до Мик. Лонгінова з 20 січня р. 1852 списаний цей вірш; останній текст ми й беремо за основний. До віршу в листі додано простору дописку, що надзвичайно влучно характеризує Гулакову владу. „Теряюсь в предположениях,— пише Гулак,— догадках и недоразумениях насчет медленного прибытия ко мне благодатной звездочки Станислава, которою Ваше Высокпревосходительство, по великодушно - отеческому обо мне ходатайству, благоволили осчастливить и озарить закат моей жизни. Головы не приберу, как объяснить подобное явление. Сегодня минуло 20 дней со времени отпуска последнего письма Вашего от 31-го декабря, равно и со дня подписания Грамоты, а Билой Галки нет как нет. Дражайший Никанор Михайлович, у которого я вчера провел часика два за чтением ему газет и от которого и сегодня сейчас только возвратился, объясняет Станиславскую медленность возможностью препровождения Орд. Знаков и Грамоты через Совет Полт. Института; но я сегодня же получил 2 письма от почтенной Елисаветы Павловны и 2 письма от учителей Института, которыми та и другие, поздравляя меня с Монаршею милостью, ничего не говорят о получении в Полтаве самых Орд. Знаков; а между тем у меня дверь почти не затворяется от Харьковских поздравителей. Та вже ж той Станіслав коли - небудь таки та прийде; так от же, бач, кортить швидче повеличаться та почваниться перед громадою Звіздою. Жінка каже: хоч купи, та надінь, а я кажу: ба не надіну, страшно, поки Сам не скаже: пришили! Таки і думка така, що, мабуть, не втерплю.— О! да святится имя Ваше, наш великодушный благодетель! наш Ангел-Утешитель! Мысленно лобызаем ручки Ваши, нося в душе твердое убеждение, что через 2¹/₂ дня, а может быть, и ранее этого, будем целовать их в Полтаве, Харькове и Капитольске лично“.

Текст у листі до А. Вагнера дає такі варіанти. Після перших двох епіграфів є ще й третій:

Погана слава:

Нема Станіслава.

9. Поскупився цяцьки.

13. Не турбуй, не рятуй.

15. Таки вмру,— не здивуй.

„ЧОГО Ж МЕНІ ЖУРИТИСЯ...“ (ст. 188 — 189)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 13 — 14) за автографом поетовим, що зберігається в Російськ. Публічн. Бібліотеці між паперами А. Вагнера. Друкуємо цей вірш за текстом листа поетового до Мик. Лонгінова, для якого він, власне, й призначався. Текст, надрукований Д. Багалієм, дає такі варіанти:

17. Та й гарна та Галка Біла.

20. А поживеш, як сам кажеш,

21. Ще й Галку дістанем.

Дуже характерна дописка до цього віршу в листі до Лонгінова. „Светло мне не от одной светлой звезды,— пише В. Гулак - Артемовський,— весело мне не от одной красной ленты; несравненно более просветляет дух мой, радует мое сердце неизменно - отеческое внимание, которым Ваше Высокопревосходительство изволили удостоить меня в продолжение более 22-х лет и которого умиленным доказательством служит и последнее бесценное рукописание Ваше...“

НУ, ВЖЕ ТАКИ... (ст. 190 — 192)

Вперше видрукований Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 14 — 16) за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки; цей текст є, власне, копія А. Вагнера з листа Гулакового до Мик. Лонгінова. У цьому виданні ми користуємось автографом поетовим, до якого текст А. Вагнера дає такі варіанти:

10. Та шість разів.

21. Другим й собі байдуже.

47 — 48. Та й почіплюсь

На стрічці Станіслава.

До речі, і автограф Гулаків дає декілька варіантів у сносках:

21. Другим собі й байдуже.

45 — 48. Ой, кепська виїде справа,

Як зашморгнусь

Та й почеплюсь

На стрічці Станіслава!

У листі (так само й у копії А. Вагнера) цей вірш має ще таку дописку: „Коли моєї розмови не втнете, за що ж мене кобените? Коли моїх віршів не читаете, за що ж мене потріпуете і лаєте? От, бач,— змінився та й зледащився? Та над яким же гаспидом буду я працювати і бебехи надривати? Була робота — була й охота; лежав на шиї обов'язок,— ну й роботи було чимало в'язок. Було діло — ну й робить кортило; а коли тепер від обов'язку навіткати, так поневолі треба лежати на печі. От і лежимо, і їмо, і п'ємо, і спимо! і встаємо та вп'ять лежимо, і їмо, і п'ємо і спимо! Запряжіть у діло, потягнем сміло, накиньте ярмо — то й повеземо. Чи ясно, чи хмарно, нам і так гарно. А хліба треба? Упаде з неба. А в небі не стане? Жінка достане: нехай канючить та діток учить! А ми собі на думці,— та сього буцім і не вважаємо і, тее то як його, так собі і пануємо і ніс до гори пиндючимо і — знай то і діло, що мацаємось за груди, чи вона — от та Біла Галка стирчить, та сєє, та народ лякає? Петр Артемовський - Гулак“. Д-р Кирило Студинський, наводячи цю дописку, вважає її зайвим прикладом „урядового патріотизму“ Гулака - Артемовського, того, як „падав він ниць“ перед Лонгіновим — статс-секретарем цариці. „Урядовий патріотизм поета,— пише К. Студинський,— для нас ще й тому дуже сумний, бо сам поет бачить, що у нього не достає вже охоти до життєвої боротьби“. („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 117 — 118). Нам здається, що навряд чи

треба так серйозно ставитися до цієї дописки, надавати їй скількинебудь серйозного значіння: навіть жартівливий тон її, навіть типовий стиль „райошника“ доводять, що це — лише жарті „подчиненого“ з „начальством“, жарті, позбавлені будь-якого незадоволення, суму та образи.

ПІСНЯ СОНІНОЇ МАМКИ (ст. 193)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Киевск. Стар.“. 1903, № 9, ст. 102 док.) під назвою „Песня кормилицы Сонички“, за автографом Гулака - Артемовського, що був пересланий поетом до письменника Г. П. Данилевського (нині переховується в Держ. Публ. Бібліотеці Ленінградській, у збірці листів до Данилевського, т. II, арк. 229). Передруковано Ю. Романчуком (ст. 415) з таким варіантом р. р. 13 — 14, не зна звідки взятим

Що ж робити? Така з неба
Припала нам доля.

НАГАЙКА (ст. 194 — 195)

Вперше надруковано Ю. Романчуком („Недруковані твори Артемовського - Гулака“, — Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, ст. 8 — 9), очевидно, за рукописом, що одержаний був ним від П. Житецького; за рукописом № 3 її подав також В. Науменко („Матеріяли“, ст. 18 — 19). До нашого видання ми беремо якраз останній варіант. Текст Ю. Романчука має такі відміни: р. 29: Нагайкою й Пранцюзів; р. 31: Драв Німогу й вовтузив. Крім того, в обох текстах є примітки до р. 15 — часть, квартал, до р. 26 — ассамблеи, до р. 34: je vous prie (прошу вас). До тексту „Нагайки“ В. Науменко додає такі уваги: „Хто такий був Іван Сливичський, можна тільки догадуватись: чи не був це той самий Іван Олексійович Сливичський, що в 50-х роках був редактором газети „Кавказ“. Відомо також, що І. Сливичський видав у Харкові в 1839 р. книжку „Влияние колоний на политич. перевороты в Европе“, а в 1865 році він надрукував невеличку статтю в „Прибавл. к Харьк. Губ. Ведом.“, № 112, про видання творів П. Гулака - Артемов-

ського. Через щось до нього він обертається з сатиричним со-вітом не лаятися, а прибігти до помочі нагайки. Ввесь зміст цих віршів показує, що Гулак з гірким усміхом говорить про те, як не тільки в російському житті нагайка, цебто дика сила, вершить усі діла, а і по других царствах, напр., у французів, коли Наполеон I „нагайкою французів вкуйовдив“, зате ж „і всім верховодив“; Наполеон же III „на живо при (je vous prie) з'їхав“. Цим останнім натякається на ту хитру боротьбу, яку саме в той час, як писав Гулак свої вірші (30 листоп. 1852 р.), Наполеон, тоді ще не монарх, вів проти республіки, виявляючи себе на-очі захищаючим республіку. Мабуть, Гулак по сучасних газетних відомостях не передчував того, що через яких 2 — 3 дні ця хитра політика дасть Наполеонові в руки ту ж саму силу, яка була і в Наполеона I, бо 2-го грудня 1852 року президент республіки був виголошений імператором французів“. Зауваження В. Науменка можна вважати доречними; йому тільки не було відомо, що Іван Олексійович Сливичський (1808 — помер у 1860-х роках) був професором загальної історії Харківського ун-ту; про нього див.: Историко-Филологический Факультет Харьковского Университета за первые сто лет его существования. Харьков, 1908, ст. 267 — 268. В 40 — 50-х роках Ів. Ол. Сливичський був власником пансіону для студентів та гімназистів; мабуть, через це Гулак - Артемовський і звертається до нього з жартівливим „посланням“ про нагайку, якою „й в школярні на розум наткнешся“.

НА ПОБЕДЫ РУССКИХ (ст. 196 — 197)

Вперше надруковано, разом із віршем „Ой, не мандруй, Султане“, в „Киевск. Стар.“ (1887, № 12, ст. 801 — 802) І. П. Сокальським, з такою приміткою: „Предлагаемые стихотворения написаны покойным поэтом в самом начале Крымской войны, в конце 1853 или в начале 1854 года. вскоре после Синопской битвы, и в свое время читались с восторгом на всем Юге России. Мною записаны они тогда же в Одессе, во время службы моей в Ришельевском лицее, и недавно отысканы в воро-

хе старих бумаг. Не помню, чтобы они когда-либо были напечатаны. Во всяком случае, не лишне освежить их в памяти" („Киевск. Стар.". 1887, № 12, ст. 799 — 800). Аж у 1897 р. вірш цей було видано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского". Киев, 1897, ст. 16 — 18) за копією, що переховувалася серед паперів А. Вагнера в Російськ. Публічн. Бібліотеці; цей текст беремо й ми, хоч його, очевидно, не можна вважати за цілком певний та авторитетний. Аджеж автограф нам не пощастило відшукати.

У Всенародній Бібліотеці України в Києві є список цього віршу з такою допискою: „6-го Дек. 1853. Написано по получении известия о победах, одержанных на суше Ген.-Лейт. Кн. Андронниковым, а на море Вице-Адмир. Нахимовым, над Турками". Список цей дає такі варіанти до нашого тексту:

7. Скільки воно.
10. Скільки хлоп'ят.
13. Ой, вже тії
18. Дяки відспивали
24. Шпильку в ніс встромили.
29. Зім'яв в гаман.
38. немає
41. На вік в тямки
42. На висках синиці
43. Так ог, Султан
48. Аркан з шворку сучить
49. Сучи ж аркан
51. Та скручуй тугенько!
53. Висіть на ним.

Абдул — турецький султан Абдул-Меджід (1823 — 1861); в інших віршах Гулак - Артемовський називає його Меджідом. Генерал Андроніков побив турків в Азії 14 листопада р. 1853. Адмірал Павел Степанович Нахімов (1802 — 1855) командував російським флотом у Наварінському бою під Сінопом; пізніше був одним із головних захисників Севастополя. Воро-

нець — кн. Воронцов, головний начальник російських військ у війні проти черкесів на Кавказі.

Як зазначив вже І. Сокальський у згаданій примітці, цей вірш користувався великою популярністю, його багато переписували. Кілька таких списків були, між іншим, у В. Науменка (див. „Матеріяли", ст. 37 — 38), та на жаль, він не подав про них жодних відомостей. Див. ще вгорі, ст. 92 — 94.

ЩО ТАМ У ХРИНА... (ст. 198 — 199)

Вперше видрукований Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского". Киев, 1897, ст. 18 — 19) за автографом поета, що переховується в Російській Публічній Бібліотеці поміж іншими паперами А. Вагнера. Як пояснює примітка поета, цей вірш написано „На разбитие ген.-ад. Бебутовым 19 ноября 1853 г. в Азии 36-тыс. турецкого корпуса, состоявшего под начальством Абди-паши. Послание П. И. Лонгиновой в ответ на ее записку с первым известием об этой победе"; друга примітка додає, що „В замену радостного известия об этой блестящей победе П. И. Л-ва непременно требовала в ответ малороссийских стихов". Ще одна примітка пояснює р. 23: „Известно, что в разбитом корпусе Абди-паши находилось много отчаянных польских политических коноводов" (це була одна з численних вигадок та нісенітниць, що їх час від часу пускали офіційні та націоналістичні кола). Слова „Співав тобі я Анд-ренка славу" мають, очевидно, на увазі вірш Гулака - Артемовського „Сидить Абдул...". Князь Василь Йосипович Бебутов (1791 — 1858) був намісником Кавказу. У Російській Публічній Бібліотеці ми знайшли кінець цього віршу з деякими відмінностями, переписаний сином П. П. Гулака - Артемовського — Йосипом Петровичем, яко окремих вірш. Наводимо його тут:

На одержанную кн. Бебутовым победу над
турками

Як до тебе, Меджиде,
Оця звісточка прийде,
Що наш бравий Князь Бебут

Дав Пашам твоім капут,
То ти таки й повинися,
В церкві богу помолися,
Перед нами поклонися,
Побожись і дай зарік,
Що до смерті і на вік
Не зачепиш більш ніколи
Білого Царя Миколи.

П. І. Лонгінова (Прасковія Іванівна), що до неї звертається поет — дружина Никанора Михайловича Лонгінова, поетова кума та сусіда. Список цього віршу під назвою „На разбитие Турков Генералом Бебутовым 19-го Ноября 1853 г. за Кавказом. Послание П. И. Лонгиновой“ ми знайшли у Всенар. Бібліотеці України.

РАДА СУЛТАНОВІ (ст. 200 — 201)

Вперше надрукована І. П. Сокальським („Киевск. Стар.“. 1887, № 12, ст. 800 — 801), котрий записав її по пам'яті (див. вгорі ст. 351). Д. І. Багалій надрукував її („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 19 — 21 : „Совет султану на затею его перенести свой двор, знамя и сорочку Магомета в Адрианополь“) за рукописом (копією) Державної Публ. Бібліотеки (Ленінград); автографів цього віршу не збереглося. Крім того, в Держ. Публ. Бібліотеці є копія цього віршу під заголовком „Песня Казацкая“, зроблена сином поета, Йосипом Петровичем, яка містить 48 рядків (пропущено рядки 9 — 16); дата цього списку трохи інша: „12-го Декабря 1853 года, Харьков“. Цей текст, в основному, відповідає й тому, що його був оголосив І. Сокальський; можна гадати, що вірш цей розповсюджувався якраз у цій самій коротшій редакції. У Держ. Публічній же Бібліотеці знайдено нами ще одну копію, яку вважаємо за найпевнішу: вона знаходиться в збірці листів різних літераторів до Г. П. Данилевського (т. II, № 230); почерк її нам невідомий, хоч і схожий дещо на почерк самого поета. Вірш має цю довгу назву: „Совет Султану Абдул - Ме-

джиду, по поводу его затеи перенести свой двор, знамя и сорочку Магомета в Адрианополь, для воспламенения большего фанатизма и большей ненависти в Турках к Русским в войне с ними 1853—54 года“. Текст цієї копії збігається в основному з текстами копій Йосипа Гулака - Артемовського та І. Сокальського, але повніший за них.

Варіанти тексту, поданого Д. Багалієм, такі:

5. Ой, не бажай, Султане...
22. В гори й не сягає...
23. Бо з гір Дибич як встане...
25. Не поглядай, Султане...
39. Там достав вже і достане
40. Турчин хльосту в шкуру...
48. З Даргського похмілля...
55. А як Москаль надійде.

Крім того, до р. 48 зроблено цю примітку: „Дарго — бывшее гнездо Шамиля, взятое и разрушенное русскими в 1845 г.“

Варіанти текстів Сокальського — Й. Гулака - Артемовського:

8. Гірша від гірчиці...
- 9 — 16. нема.
22. Туди й не сягає
23. Бо там Дибич як встане...
27. Бо там в хвилях — в тумані...
49. Не визволять, Султане...

ВОЗЗВАНІЕ К ФРАНЦІЇ... (ст. 202 — 208)

Вперше надрукований М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“—„Зоря“. 1906, ч. 24, ст. 471—472) під назвою „До химерних Пранців“ за копією, що перейшла до видавця з паперів В. Білого та А. Глушановського. В 1897 р. вірш цей надрукував Д. Багалій („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 21 — 25) за копією, що переховується в Російськ. Публічн. Бібліотеці серед паперів М. М. Лонгінова; цей текст беремо й ми, бо вважаємо його за

певніший, доки не знайдено автографу поетового. У цьому рукопису зроблені автором такі примітки. До р. 1: „Пранцями називають их наши Калмыки“ (Москв., 1854, №№ 1 и 2); до II: „Иоанна д'Арк, орлеанская дева, сожженная на костре по приговору французского духовенства“; до р. 31: „В трагической развязке великой наполеоновской драмы участь пленных св. Елены не раз сравнивалась с судьбою Прометея, а сэр Гудзон Ло — с коршуном, его терзавшим“ („От. Зап.“, 1853, ноябрь, отд. VI, ст. 1); до р. 37: „У кого не в свежей еще памяти известная претензия жида Пасифиско, послужившая неразборчивой политике Пальмерстона предлогом к нанесению греческой торговле, а с нею и благосостоянию Греции решительного удара“; до р. 52: „Известно, что вместо увезенных англичанами из Афин в Лондон драгоценных мраморных статуй и бюстов они прислали грекам гипсовые с них снимки и тем в грабеже расквитались“ (Indépendance Belge, 1853 г.); до р. 53: „Le mariage d'Espagne du duc d'Aumale, известный испанский брак герцога Омальского, наделавший столько тревоги Вестминстерскому кабинету, со всеми его последствиями для династии Орлеанской с 24 ф. 1848“; до р. 87: „Английское Foreign office, так прославленное в наше время подкопными действиями разрушительной политики Пальмерстона“; до р. 109: „Угорская пожога — венгерский мятеж“; до р. 114: „Kark по-польски — шея“; до р. 115: „Nie rozwalam — известное liberum veto на шумных сеймах“; до р. 117: „Русалимська справа — вопрос о Иерусалиме и св. местах“; до р. 119: „Река Сыр-Дарья“; до р. 121: „Земелька Индича — Индия, откуда и название индик“; до р. 133: „Безика — гавань у Дарданелл“; до р. 152: „С каким бесчинством английские матросы вели себя в Константинополе в последнее время до выхода союзного флота их в Черное море — о том неоднократно повторено было как в иностранных, так и в отечественных газетах“; до р. 166: „Остров Кандию, около которого с таким самоотвержением давно уже ухаживают английские комиссары в видах цивилизационной политики Пальмерстона“. Текст, що його подав М. Комар, дає такі варіанти:

4. Тепер же впять вас гедзь напав...
6. За сю дурницю та взялись...
11. Горлянську Ганну чи Одарку...
14. Та що й давницю споминать...
19. Стягли з вас пландри (?) і панчохи...
23. Вони чуприну всю із гирі...
32. Поки й не взяв його кисим...
36. Ой, вишкварить із вас він жир...
40. Як реп'яхом до них вчепивсь...
44. Куди возили й свій вони...
52. Таких точнісінько божків...
53. А те Омелькове весілля...
62. Худобоньки й добра було...
66. Малярських куншників й бжків...
68. Лугів, овечок і корів...
70. Ледри — Роленки та Бланки...
78. А з них найскаженіші сі:
79. Кошутко, Клопка та Мещенко.
88. На люд хрещений він кує
89. З чужого щастя перелоги...
91. Від заздрощів трясуться ноги...
- 97—99. Не спить він вдень, не спить він вночі,
А що найбільше дошкуля
Йому і шилом коле очі.
108. Другим в тямки не довго давсь...
116. В Пелим погріться відпустив...
123. От тим-то, Пранці, я вас кличу,
124. Що Турка білий цар дере...
127. Де схопить. — б'є він мусульманців...
145. Підсікли вже мені ви литки...
147. Стягли усе з мене до нитки...
151. І з перепоею від натуги...
160. Сижу та слухаю чмелів...
- 161—162. „А ти ж, що нам даси за працю?“
„Три вирви в шию, бісові сини..."

167. А Пранцям що? — в зарібок слава...

170. Своім гульвісам шкури драть...

Серед матеріалів В. Науменка („Матеріали“, ст. 38) також є список цього віршу; текст його, оскільки можна судити з уваг видавця, наближається до тексту „Зорі“, якого В. Науменко не знав.

До пояснень, що дані самим поетом, можна ще додати такі: Трафальгар — ріг на березі Іспанії; р. 1805, 25 жовтня, побили тут англійці під проводом Нелсона франко-іспанську флоту. — Абукір лежить на побережжі Єгипту, 15 кілометрів від Олександрії. Р. 1798 англійці перемогли тут французів. — Кляпка — ватажок польських відділів угорського повстання р. 1848. — Маценко — Джузеппе Мацціні — італійський революціонер, який стримав до утворення в Італії республіки. Від р. 1852 перебував він в Англії і звідти керував повстанням в своїй країні. — Русалимська справа — р. 1853 цар Микола I взяв на себе опіку всіх православних християн у Палестині. Турецький уряд (Порта) відмовила жаданням царевим й це спричинилося до війни р. р. 1854 — 1855.

ОСТАННІЙ ЕКЗАМЕН (ст. 209 — 210)

Вірш цей відомий нам по кількох списках; автографа його нам бачити не довелось. Вперше він був надрукований в „Киевск. Стар.“ (1896, № 1, ст. 18 — 20 док.) з таким зауваженням редакції: „Одним из родственников П. П. Гулака - Артемовского любезно предоставлены в наше распоряжение некоторые из неопечатанных еще произведений покойного поэта, а именно... 1 стихотворение по поводу последнего экзамена в Полтавском Институте 6 февр. 1854 г. Стихотворение по поводу институтского экзамена сообщено нам не в подлиннике... Стихотворение (датировано) — 6 февраля 1854 г., когда он по какому-то поводу ездил из Харькова производить экзамен в Полтавском Институте. За сообщение этих материалов считаем долгом принести глубочайшую признательность А. Гулаку - Артемовскому“ („Киевск. Стар.“. 1896, № 1, ст. 18 док.). Трохи згодом цей вірш, по іншому списку, надрукував був Д. Багалій („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев. 1897, ст. 25 — 26); цей

текст ми беремо за основний, бо його взято із збірки паперів А. Вагнера в Рос. Публ. Бібл. і це надає йому великого значіння. арешті, Ю. Романчук у своєму виданні (ст. 416 — 417) друкує цю річ знову по якомусь іншому й відмінному списку (мабуть, по тому, що його одержав він від П. Житецького); цей останній текст відповідає, між іншим, тексту в рукопису № 3 збірки В. Науменка („Матеріали“, ст. 39).

Подаємо тут варіанти текстів „Киевск. Стар.“ та Ю. Романчука; перший ми зватимем коротко КС, другий — Р.

4. Мов мак червоніють (КС).

5 — 6. Червоніють ті дівчатка,

Бубонять губками (Р).

7. На ослінях пташенятка (КС, Р).

8. а) Сидять за книжками (КС).

б) Пріють за книжками (Р).

9. З стамбулками в пальчєнях (КС, Р)

11. а) Промовляють... ну до ката! (КС).

б) Промовляють, небожата (Р).

12. Аж лящить в головці (Р).

після р. 12. Хто ж їм стих оцей труденький
Так завдав раненько?

Із Харкова дяк старенький,

Петро Гулаченко (КС, Р).

13. Чого ж взялись так дівчатка (Р)?

15. Щоб погладила паньматка (КС, Р).

16. а) Їх, бач, по головці (КС).

б) За те по головці (Р).

20. А мати — цариця (КС, Р).

21. а) Грає квочка на сміттячку (КС).

б) Гребе квочка на сміттячку (Р).

24. а) В світлицях приймає (КС).

б) В будинок приймає (Р).

25. Пестить її й доглядає (КС, Р).

26. За нею слідкує (КС, Р).

27. а) Письму й розуму навчає (КС)

б) Розуму й письма навчає (Р).

28. Зодяга й годує (КС, Р).
 29. Чкурнув почтар до столиці (Р).
 31—32. а) Об тім вже стих свій в тій книжці
 Панночки довчили (КС).
 б) Об тім, що панночки в книжці
 Стих свій вже довчили (Р).
 35. а) Бо там з дітьми жінка плаче (КС).
 б) Бо там жінка з дітьми плаче (Р).

ВІДПОВІДЬ МОЙОМУ СУСІДУ (ст. 211)

Оголосив друком цей вірш Іван Филипчак року 1926 („Недрукований вірш Петра Артемовського - Гулака і бібліотеки на Україні“ — Літер.- Наук. Вістн., 1926, кн. X, ст. 130 — 139). Знайшов він його у „спорому звітку старих документів“, переданих йому від якогось лікаря Бодянського, родича відомого професора. „Оказалося тут, — пише І. Филипчак, — кільканадцять українських документів, почавши від року 1620. Се переважно папери про якісь купна посіlostей, якісь надання дїбр, деякі надання приходів. Дальше в сім звітку було кільканадцять польських поезій з часів пановання Станіслава - Августа. Є се переважно сатири до нині ще не друковані. При кінці знайшов я в сім звітку недруковану ще поезію Петра Артемовського - Гулака“ (ст. 135).

До цього віршу в рукопису додано таку дописку французькою мовою: „Destiné pour les aimables Demoiselles Kondratkowsky et Baranovitch, qui auront la bonté de mettre Mr Bodianski en possession des copies de toutes les misères que je leurs envoie“, цебто: „призначене для милих панночок Кондратківської та Барановичівної, які будуть ласкаві доставити пану Бодянському копії всіх дрібниць, що їм посилаю“.

Друкуючи цей вірш, Ів. Филипчак, зробив певне помилку, бо надрукував „Никифору Михайловичу“, у той час як вірша безперечно адресовано „Никанору Лонгінову“, чоловікові Паракевії Йванівни, що до неї поет звертається в інших своїх поезіях.

ДО ЮХИМА (ст. 212)

Вперше видрукований Ю. Романчуком („Ненадруковані твори Артемовського - Гулака“ — Зап. Наук. Тов. ім Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, ст. 9), очевидно, за рукописом, що був одержаний ним від П. Житецького, В. Науменко переддрукував цей вірш у своїх „Матеріялах“ (ст. 19 — 20) за текстом рукопису № 3, без жодних відмін, порівнюючи з текстом Ю. Романчука. В обох текстах на початку зроблено примітку: „На приглашение участвовать в лотерее - алегри“.

Хто був той Юхим, що до його звертався Гулак - Артемовський, нам невідомо, В. Науменко називає цей віршик „дуже слабеньким“.

ОВДОВЕВШЕЙ МАТЕРИ ... (ст. 213)

Видруковано вперше М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“ — „Зоря“, 1896, № 2, ст. 386) за паперами, що одержані були ним від В. Білого та А. Глушановського. Ю. Романчук, переддруковуючи цей вірш (ст. 425—426), чомусь дав такий варіант: 8. Помолитись богу. В. Доманицький в рецензії на видання Ю. Романчука („Киевск. Стар.“, 1904, № 12, ст. 177) зазначив таке: „№ 35, Матері - вдові, — как в „Зорі“ 1896 (стр. 386); но следует:

стр. 425, стр. 1 — Марусенько, а не матусенька
 „ 426, „ 3 — тобі, бідній, — тобі бідний
 „ —, „ 4 — помолитися — помолитись“.

Звідки взято перший варіант — невідомо, бо в „Зорі“ його немає.

Ми користуємося автографом поетовим, що надісланий був до проф. А. Станіславського й нині є власністю акад. Сергія Єфремова. Автограф цей дає іншу назву поезії (замість „Матері - вдові“ — На смерть Н. А. Купчинова), іншу дату (з інших джерел: 20. IX. 1855); низку варіантів:

3. Не клич дарма татусенька.
 12. Дивляться в віконце.

Д-р Кирило Студинський („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 122) відмічає цей вірш, яко „гарний ліричний вірш Гулака“.

КОЛИ Б ТЕБЕ, ПОЛИНАШКО... (ст. 214)

Вперше надруковано в „Киевск. Старине“ (1901, № 5, ст. 76—77 док.) з автографу, що належав колишньому харківському, а потім казанському професорові А. Станіславському і який нині є власністю акад. С. Єфремова; цим же автографом користуємося й ми.

„Полинашка“ — дочка П. Гулака - Артемовського, Аполінарія.

Як каже д-р Кирило Студинський про цю поезію та про інших три — „в них оспіваний родинний мотив — туга за дочкою, що поїхала до Полтави, мабуть, на карнавал. На основі цих поезій можна ствердити, що переспів, „До Любки“, написав Артемовський в дні заручин або вінчання своєї дочки“ („Котляревський і Артемовський“, Львів, 1901, ст. 52).

ВІЄ ВІТЕР, НЕСЕ ПТАШКУ... (ст. 215)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Киевск. Стар.“, 1903, № 9, ст. 97—98 док.) за автографом, що був йому переданий онуком поета, Б. Й. Гулаком - Артемовським.

ТЕКЛА РІЧКА... (ст. 216—217)

Перші два куплети були видрукувані проф. Мик. Петровим („Очерки истории украинской литературы XIX столетия“. Киев, 1884, ст. 71); повністю її надруковано в „Киевской Старине“ (1901, № 5, ст. 77—78 док.) з автографу разом із чотирма іншими поезіями того часу до тієї ж таки Полінашки. Текст, що його надруковано Мик. Петровим, дає варіант: „Та й узялась горем“.

Мик. Петров гадає, що цю „граціозную песенку“ написано Гулаком - Артемовським, „вероятно, по поводу какого-либо семейного события“, й подає відомість, що цю пісню було покладено на ноти професором А. Станіславським.

A MA BIEN - AIMÉE APOLINAIRE, SUR L'OUBI DE SON BEAU MANCHON (ст. 218—219)

Вперше надрукований у „Киевск. Стар.“ (1901, № 5, ст. 78—79 док.) за автографом поетовим, що був переданий до редакції журналу від родини проф. А. Г. Станіславського і що нині є власністю акад. Сергія Єфремова. До заголовку цієї п'єси автором зроблено таку дописку: „Мать, осмотревшись в Полтаве, что дочь не взяла с собою своей нарядной муфты, была в отчаянии, и давай писать и умолять, чтобы я поскорее выслал заветную муфту. Муфта не послана, и дело обошлось как нельзя лучше“.

Подаємо тут український переклад (прозовий) цієї поезії: „Ти добре зробила, моя дорога дівчино, що забула свою муфту! Вогонь твоєї душі горить і без допомоги жару нікчемного ганчір'я. Найдорожчі тканини — це сумна прикраса дурня. Золото й діаманти бліднуть перед таланом. Коли ти збуджуєш у мертвому роялі живі та мелодійні звуки, я забуваю про землю, а ти стримиш у твоєму захопленні до неба. Абож, коли твоя дівоча рука закаче попестити мою сивизну, моє серце здригається, моє серце тремтить, і ти до сліз хвилюєш мене. Ось твої діаманти, твоя прикраса, моя дорога дитино! Шануй їх, і хай твоя добродійність забезпечить і наше щастя, і твоє. А коли неминуча доля продзвонить мою останню годіну... Ангел миру! Люба дівчино: твоя рука закриє мені очі“.

СИДИТЬ БАТЬКО НА ЛАВІ... (ст. 220—221)

Надруковано вперше в „Киевск. Стар.“ (1901, № 5, ст. 79—80) за автографом поетовим, що належав проф. Станіславському. До р. 19 зроблено автором французьку пояснюючу примітку: „Un corsage à six poeuds“ (цебто корсаж о шести вузлах).

ЗАПРОШЕННЯ НА ВЕЧІР З ТАНЦЯМИ (ст. 222)

Вперше видрукувано в „Киевской Старине“ (1903, № 9); звідци передруковано й у Ю. Романчука (ст. 443—444).

МОЇЙ ЖІНЦІ (ст. 223)

Вперше видрукувано в „Киевской Старине“ (1903, № 9); звідци передруковано Ю. Романчуком (ст. 444). Написаний цей вірш, мабуть, з того ж таки приводу, що й попередня п'єса.

ДО ЛЮБКИ (ст. 224)

Вперше надруковано М. Петровим („Очерки истории украинской литературы XIX стол.“. Киев, 1884, ст. 70—71) і звідци багато разів передруковувалося. Як зауважив В. Доманицький („Киевск. Стар.“, 1904, № 12, ст. 174—175), до редакції „Киевской Старини“ було передано спадкоємцями проф. Станіславського автографу кількох поезій Гулака - Артемовського, що між ними був і автограф „До Любки“. На жаль, цього автографу немає в тому зшитку, що нині є власністю акад. Сергія Єфремова. Все ж таки наважуємось варіанти цього загубленого автографу завести до основного тексту. Тут же даємо варіанти тексту, надрукованого проф. Петровим.

2. Чого, як кізонька маненька та в бору,
3. Що чи то ніжкою сухенький лист зворушить,
4. Чи вітерець шепне, чи жодна де кору.
- 7—8. Дріжить, жахається, за матір'ю втіка:
Чого ж, як та, і ти жахливая така —
9. Як зуздріш, то й дріжиш...
- 14—15. І славу накликає на тебе і незгоду...
Ой, час би дівчині дівочьку думку мать...

Друкуючи цю поезію, М. Петров, відзначає її яко один із найліпших творів Гулака - Артемовського і гадає, що її „написано, вероятно, на какой-либо случай из семейной жизни“ (70). В іншому місці він каже, що поезія „До Любки“ „с эпилогом из Горация“ (59). В дійсності, як це довів К. Студинський („Літературні замітки“. Львів, 1901, ст. 63—65), „стихотвір Артемовського не є твором оригінальним, а лише свобідним, артистичним переспівом оди Горация, в який поет вложив багато ніжного чуття, серця і знання дівочої душі“. Нове порівняння поезії Гулака - Артемовського з Горациєвою одою (1, 23) зробив

М. Зеров („Новое украинское письменство“, 75—76); він же дав і переклад самої оди:

Чому від мене так ти утікаєш, Хлоє?
Мов сарна молода, що в горах — боязка —
Страшиться вітрику і тиші лісової
І матері шука.

Відновлена весна прогомонить гаями,
Зелена ящірка в кущах зашелестить,—
Вона жахається і дивиться без тям,
І вся тремтить, тремтить...

Та ж я не лютий тигр і вийшов не на згубу;
Я не гетульський лев, щоб сарни розривать...
Пора вже дівчині, що виросла для шлюбу,
Од нені одставать...

УПАДОК ВІКУ (ст. 225—227)

Уривки цієї поезії надрукував був М. Петров („Очерки истории украинской литературы XIX столетия“, Киев, 1884 ст. 67; надруковані там р.р. 17—20, 41—48). В цілому її вміщено до матеріалів М. Комара („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“—„Зоря“, 1896, ч. 19, ст. 375), який користувався паперами В. Білого та А. Глушановського. За текстом М. Комара передрукував цю річ і Ю. Романчук без змін.

Іван Филипчак („Недрукований вірш Петра Артемовського - Гулака і бібліотеки на Україні“—Літер.-Наук. Вістн. 1926, № 10, ст. 137) зауважує, що в знайденому ним звітку рукописному поряд із іншими був і „друкований у львівським виданню вірш під ч. 37: „Упадок віку“, писаний „рукою П. А.-Г. і його правописом“. Зазначаємо це на увагу галицьких дослідників.

Мик. Петров висловлював думку, ніби Гулак - Артемовський „думал написать только пародию“ на „Думу“ Лермонтова, „но он не мог изменить основного ее тона, и потому его пародия местами превращается в грустную иронию“. І трохи далі—„заключительные стихи этой пародированной думы, за исключением разве некоторых выражений, такого рода, что они несколько не нарушили общего впечатления, производимого „Думой“ Лер-

монтона (ор. cit, 67). Д-р Кирило Студинський („Літературні замітки“, Львів, 1901, 61 — 62) цього, власне, не заперечує, але додає: коли порівнюємо „Думу“ Лермонтова з поезією Артемовського, на нашу душу наляже якийсь дивний смуток, не ради цієї „грустної іронії“, а ради самого поета. З „Думи“ дізнаємося, що Лермонтов рад би бачити російську молодіж витривалою в борбі життя, упертою в своїх пересвідченнях, приступною ля всього, що благородне і красне, видатною в праці для потомства. Жаль томить душу поета, що його мрії не сповняться що ся молодіж не кине будучим вікам ані плідної гадки, ні генієм початого труду, що над її кістками насміються колись потомки. Біля Лермонтова над браком у молодіж свого народа всіх тих високих моральних прикмет заступає Артемовський іронією над недостатком фізичних сил, над браком спроможности в молодіж випити стільки, скільки випивали наші батьки. І се нас разить. Зміст „Упадку віку“ Артемовського може розсмішити, але одушевити нікого не може. Коли б Артемовський дав був нам переклад „Думи“ Лермонтова, ми були б йому сердечно вдячні. В нім могла би українська молодіж шукати заохоти до життєвої борби, з нього черпати сили й одушевлення. Та перекладу поет нам дати не міг, бо в нього самого не доставало вже дуже рано сили до життєвої борби, а його відносини до російських властей заслуговують на рішуче осудження“. На нашу думку, навряд чи можна надавати поезії Гулака - Артемовського будь-якого серйозного значіння. Це — просто пізніша спроба вернутися до спроб поетичних на зразок переробок Горация та інш. (про це див. угорі, ст. 85 — 86).

Для порівняння тут наводимо оригінал „Думи“ Лермонтова:

Печально я гляжу на наше поколенье;
Его грядущее — иль пусто, иль темно;
Меж тем, под бременем познания и сомненья,
В бездействии состарится оно.
Богаты мы, едва из колыбели,
Ошибками отцов и поздним их умом —
И жизнь уж нас томит, как ровный путь без цели,
Как пир на празднике чужом.

К добру и злу постыдно равнодушны,
В начале поприща мы вянем без борьбы;
Перед опасностью позорно малодушны
И перед властью — презренные рабы.
Так тощій плод, до времени созрелый,
Ни вкуса нашего не радуя, ни глаз,
Висит между цветов, пришлец осиротелый,
И час их красоты — его паденья час.
Мы иссушили ум наукою бесплодной,
Тая завистливо от ближних и друзей
Надежды лучшие и голос благородный
Неверием осмеянных страстей.
Едва касались мы до чаши наслажденья,
Но юных сил мы тем не сберегли;
Из каждой радости, бояся пресыщенья,
Мы лучший сок навеки извлекли.
Мечты поэзии, создания искусства
Восторгом сладостным наш ум не шевелят;
Мы жадно бережем в груди остаток чувства —
Закрытый скупостью и бесполезный клад,
И ненавидим мы, и любим мы случайно,
Ничем не жертвуя ни злобе, ни любви,
И царствует в душе какой-то холод тайный,
Когда огонь кипит в крови.
И предков скучны нам роскошные забавы,
Их легкомысленный, ребяческий разврат;
И к гробу мы спешим без счастья и без славы,
Глядя насмешливо назад.
Толпой угрюмою и скоро позабытой
Над миром мы пройдем без шума и следа,
Не бросивши векам ни мысли плодотворной,
Ни гением начатого труда.
И прах наш, с строгостью судьи и гражданина,
Потомок оскорбит презрительным стихом,
Насмешкой горькою обманутого сына
Над промотавшимся отцом.

СИНУ МОЄМУ (ст. 228)

Вперше надруковано Ю. Романчуком („Ненадруковані твори Артемовського - Гулака“ — Зап. Наук. Тов. імени Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, ст. 10), мабуть, за рукописом, що належав П. Житецькому. В. Науменко передрукував цей вірш у своїх „Матеріялах“ (ст. 20 — 21) за текстом рукопису № 3, без жодних змін у порівнянні до тексту Ю. Романчука. В обох текстах зроблено дописку: „При посылке ему в С. - Петербург делового портфеля“.

К. Г. ІВАНЧИНІЙ - ПИСАРЕВІЙ (ст. 229 — 230)

Вперше надруковано Д. І. Багалієм у „Киевск. Старине“ (1903, № 9, ст. 100 — 101 док.) з автографу, що нині переховується в Ленінградській Державній Публ. Бібліотеці поміж рукописами письменника Г. П. Данилевського. (Листи літераторів до Данилевського, т. II, арк. 358; в автографі вірш має цю назву: „Екатерине Григориевне Иванчиной - Писаревой в ответ на ее тоску по родине“).

Чи не є цей вірш те саме „Послание“, що про нього згадує Гулак - Артемовський у листі до Данилевського від 11 вересня р. 1860. У листі цьому читаємо: „Будучи не в силах на этот раз отыскать в хаосе моей письменной экономии желаемый Вами „Упадок века“, я заменяю его приложением у сего „Послания“ моего к Вашей достопочтенной родительнице, попавшегося мне первым под руку, при разборе моих рассеянных *шпаргалов*, в надежде, что оно прочтется Вами не без сочувствия“ (Д. И. Багалей. Материалы для биографий южно - русских научно литературных деятелей XIX века, I. Письма к Гр. Петр. Данилевскому, Киев, 1903, ст. 25 — 26).

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 125 (ст. 231)

Вперше надрукований М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“ — „Зоря“, 1896, ч. 22, ст. 427), який використав копії віршів нашого поета, що належали В. Білому та А. Глушановському; цей текст взяв до свого видання і Ю.

Романчук (ст. 422), змінивши тільки число на 123. В. Науменко видрукував псалма в своїх „Матеріялах“ (ст. 25) за текстом тетрадки № 3; цей останній текст беремо й ми. Текст, оголошений М. Комаром, має такі варіанти; р. 9 — А гірш від всіх чваньки нам допекли ті пишні; р. 10 — Що трублять: „Світ для їх, а ми б то в світі лишні“. Варіант останнього рядка єсть і в тетрадці № 3 В. Науменка.

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 132 (ст. 235)

Вперше надрукований М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“ — „Зоря“, 1896, ч. 23, ст. 452) за копіями, що належали колись В. Білому та А. Глушановському; Ю. Романчук передрукував цей текст (ст. 422), змінивши число: 133. В. Науменко в „Матеріялах“ (ст. 28 — 29) використав аж дві копії псалми, при чому обидві напевне зняті з оригіналу, — тетрадку № 3 і рукопис № 2 („Листок поштового паперу, на якому переписані з автографа“ — 138 і 132; *ibid.*, 10). В рукопису № 2 зроблено примітку: „Посвящается Метлинскому в день именин“, а в рукопису № 3 є дописка: „Это переложение псалма было послано А. Л. Метлинскому в день его именин при следующей записке:

От пельку хйба сим тобі чи не запхаю:

Здоров був, з празником тебе поздоровляю.

Зазначмо, що дописку цю друкує й М. Комар („Зоря“, 1896, ч. 23, ст. 453), але відносить її до псалми 138. Думаємо, що тут є очевидна помилка, бо якраз псалму 132 написано 7 грудня (старого стилю), саме тоді, як святкувалося пам'ять преподобного Амвросія.

ДО ВАРКИ (ст. 236 — 239)

Другу половину цього віршу надруковано вперше Ю. Романчуком (ст. 426 — 427), із зазначенням, що „цей вірш ще нігде не друкований“; першу половину подав він же („Недруковані твори Артемовського - Гулака“ — Зап. Наук. Тов. імени Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, ст. 10 — 11). Ю. Романчук, очевидно, користувався копією, що належала П. І. Житецькому

У цілому цей вірш надрукований В. Науменком („Матеріяли“, ст. 21 — 23), що використав „тетрадку № 3“. До цього віршу В. Науменко додає таке: „До кого обертвся автор в цих віршах, видно з другої його пієси, „Матері-вдові“, або (як в одній рукописі й автографі дано заголовок) „Овдовевшей матери семейства В. И. Кпчнив-ой“. Ця особа, Варв. Іван. Купчинова, була близькою людиною до семейства Гулака, бо з сердечністю були написані їм тількищо згадані вірші „Матері-вдові“ в 1855 році, а через два роки він пише до неї ж ці жартівливі вірші, з яких, очевидно, виходить, що написати їх міг тільки близький чоловік у приятельським тоні, закінчуючи пісню самого сердечного співчуття гіркому життю вдови.

В моїх матеріялах ці вірші знаходяться в тетрадці № 3 із приміткою: „На мое выздоровление от гриппа по ее настоялению“, і з датою — „Харьков, 1857 г., 28 декабря“.

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 139 (ст. 240 — 241)

Вперше надруковано Ю. Романчуком у його виданні творів Гулака - Артемовського (ст. 424 — 425; на ст. 473 зазначено що „цей вірш ще нігде не друкований“), не зна за яким рукописом, із зміною числа на 140. В. Науменко надрукував цю псалму за автографом поетовим рукопис № 1¹, зазначивши варіанти з рукопису № 3 (варіанти ці цілком відповідають варіантам Ю. Романчука). Ми друкуємо текст псалми по автографу (див. Матеріяли“, ст. 29 — 30); відзначмо тут варіанти:

¹ Як пише В. Науменко („Матеріяли“, 10), це — „листочок у піваркуша, писаний рукою самого П. Гулака - Артемовського“. На цьому листочку вміщено: а) Переложеніє псалма 90 — „Живий в помощи вышнего, в крови бога небесного водворится“. Підпис — „П. А.-Г.“ і дата — „Харьков, 14 декабря 1858 г.“. Тут внизу такий Р. С.: „Любезнейшей внучке моей, Марии Васильевне Яхненковой, первое доказательство исполнения данного обещания; 2 и 3 за сим последуют“, б) Переложеніє псалма 139 — „Изми мя, господи, от человека лукава; от мужа неправедна избави мя“. Підпис: „П. А.-Г.“, і дата — „7 декабря 1858 года“. Внизу олівцем Р. С.: „Обоих сих псалмов не было со мною в незабвенном Городище“.

2. Що шарпає мене, мов голуба шупльіка.
8. Отрута лютая, лютіш од мишака.
12. Бач, як під моїми стерчить капкан ногами.
13. Бач, як мов пліточкам принаду на гачках,
20. Бо так роз'юшились, що наберусь я муки.
23. Із неба вугілля спаде і злих попалить.
24. І янгол кари труп їх в преісподню звалить.
25. Ні, ні, не панувать на світі брехунам.
30. І пред лицем твоїм в раю жить буде вік.

Крім того, в рукопису № 3 та в Романчука рік поставлено — 1856; ми взяли дату автографу.

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 90 (ст. 242 — 243)

Вперше надруковано Ю. Романчуком (ст. 420 — 421) із зміненим числом 91 та з приміткою (ст. 437), що „цей вірш ще ніде надрукований“. В. Науменко видрукував цю поезію в своїх „Матеріялах“ (ст. 31 — 32) за рукописом № 1 (див. вгорі прим. до попередньої пособи, відзначивши варіанти рукопису № 3, які майже в цілому відповідають варіантам видання Ю. Романчука). Ось ці варіанти:

2. Той з богом на землі, як у раю, прожив.
17. Ти ж будеш з-поза звїзд на світ сей поглядать.
26. Застогне лев і змії од твоєї п'яти.
27. І госпідь скаже: він на мене сподївався.
33. І двір його життя я раєм обсажу.

Крім того, у вид. Ю. Романчука знаходимо ще такий варіант р. 34, що його нема в рукопису № 3:

„І всім мое над ним спасіння покажу“.

КУДИ НЕ ЙШЛО, ІВАНЕ... (ст. 244)

Вперше надруковано Ю. Романчуком („Ненадруковані твори Артемовського - Гулака“ — Зап. Наук. Тов. імени Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, 10), що користувався збіркою П. Житецького (див. вгорі); В. Науменко надрукував цю річ (без змін) у своїх „Матеріялах“ (ст. 24), по тексту тетр. № 3.

Як у Науменка, так, очевидно, і у Романчука вірш іде без заголовку, але з такою приміткою: „При отсылке Сливичкому „Петерб. Вед.“, с объявлением об издании „Основы“.

КОЗАЦЬКА МАТИ (ст. 245)

Вперше невеличкий уривок (перші 8 рядків) був надрукований у брошурі Д. Мордовця: „За крашанку писанка“ (СПБ., 1882, ст. 12). В цілому надрукований М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“ — „Зоря“, 1896, ч. 20) за копією, що в свій час була надіслана О. П. Стороженком до одеського книгаря В. Білого. Нарешті, у листі О. П. Стороженка до В. Білого від 8 березня 1874 р. є цей вірш („послание“), „переданное мне автором и писанное собственною его рукою“ (М. Комаров. К биографии А. П. Стороженка — „Киевск. Стар.“, 1900, № 3, ст. 293 — 294). У цьому спискові помічаємо, такі варіанти: р. 2: „Козацька наша мати“, р. 11: „Щоб лежали мовчачка“; крім того, до р. 14 зроблено примітку: „Нужное пение. Примечание в подлиннике“. Отже, з одного джерела маємо два відмінних тексти; не маючи змоги подивитися текст оригіналу, друкуємо в нашому виданні текст, що його подано М. Комаром, хоч не маємо певности в його поправності.

М. Комар, друкуючи „Козацьку мати“, зазначив, що поет „в ній ніби співає „одхідну“ своїй любій Україні“ („Зоря“, 1896, ч. 18, ст. 356). Д-р Кирило Студинський, так само гадає, що в цій поезії „співає Артемовський похоронну пісню Україні, тій Україні, якій служив своїми найкращими силами в молодих літах“ („Літературні замітки“. Львів, 1901, ст. 119). В такий же спосіб інтерпретував цю поезію і Д. Мордовець („За крашанку писанка“. СПБ, 1882, ст. 12). Між тим, О. Стороженко дає зовсім інший коментарій. Він пише у згаданому листі до В. Білого: „Гулаку - Артемовскому очень не нравилось направление украинской литературы, направленное к выхвалению козацины, вызванной в крае бедствиями и преследованием православия, козацины, принесшей с собою и панство, и крипатство, и в настоящем времени потерявшей всякое политическое и социальное значение. В послании к Пантелеймону Александровичу Кулишу

Артемовский очень метко, с свойственным его таланту юмором, посмеялся над всеми казаколюбцами минувшего времени“ („Киевск. Стар.“, 1900, № 3, ст. 293). Проте, як зазначав ще К. Студинський, „з поглядом Стороженка не можна згодитись, бо сам Куліш осуджував козацтво, оскільки під ним розумів гетьманщину (порівняй, приміром, статтю Куліша „Котляревский“, поміщену в петербурзькій „Основі“, январь, ст. 237 — 8)“ (ор. cit., 120).

Той або інший погляд на зміст цієї поезії в значній мірі залежить від того, до якого саме часу хронологічно віднесем ми її написання. Ми особисто гадаємо, що написано було „Козацьку мати“ на початку 60 років, підчас видання „Основі“.

ПОЕЗІЙ, ЩО ПРИПISУЄТЬСЯ П. ГУЛАКОВІ - АРТЕМОВСЬКОМУ (ст. 247 — 257)

Більшість поезій цього відділу відомі нам із публікацій М. Комаря (в „Зорі“) та Ю. Романчука: публікації ці, як зазначалося вище, робилося з не завжди певних джерел, і те, що про них немає відомостей по інших місцях, примушує нас поставитися до більшості з них підозріло. Дальші досліди або підтримають, або відкинуть наші підозріння. До речі, у своїх публікаціях М. Комар приписав П. Гулакові вірша „Глек“, що, як відомо, належить А. Метлинському, та „Волох“ — поезію Л. Боровиковського.

Зате надзвичайно заплутана справа з віршем „Де ти бродиш, моя доле“. Цей вірш був надрукований Д. Багалієм яко поезія П. Гулака - Артемовського („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 6). Проте, Ю. Романчук („Недруковані твори Артемовського - Гулака“ — Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, ст. 14) помітив, що „той самий вірш, тільки з гіршими варіантами, друкований уже в збірці Максимовича „Малороссийские песни“. Москва, 1827“, де додано таку примітку: „Кажется мне, что это довольно удачное подражание народным песням, но видно много искусственности“. Адже, в усякім разі, ця поезія утворена ще перед 1827 роком, а з того бодай часу всі інші поезії Артемовського мають зовсім інакший

характер". А. Пав. Зайцев („Наше минуле". 1918, ч. 1, ст. 130) зауважив, що відома пісня „Моя доля" („Де ти бродиш, моя доле"), яку досі приписували іншим авторам, і яка належить Ст. Писаревському, є висловом того незадоволення життям, тих шукань і запитань, яких сповнена була душа „мирянського пан-отця", доказом думки П. Зайцева було те, що в паперах Писаревського пісня ця знаходиться аж у двох примірниках. Між тим, і Д. Багалій друкував цю пісню з автографу Гулакового: пісню (автограф переховується в Рос. Публ. Бібл.) переписано рукою поетовою на клаптику паперу поштового формату; безсумнівною є й дата (почерк не Гулака): „Получено 3 февр. 1852 г. в СПб".

Отже, друкуючи цю пісню поміж поезій, що приписується П. Гулакові - Артемовському, ми гадаємо, що приналежність її нашому поетові може бути доведено дальшими дослідями, — порівнянням текстів автографу Гулакового, досі неопублікованих автографів Ст. Писаревського та Максимовича. Чи не маємо тут обробки відомої пісні? Щодо Гулака, то ми знаємо, що він такі обробки робив і, очевидно, цікавився ними: у примітці до віршу „Ой, мені тяжко" зазначено навіть, що складено його „на голос малороссийской казацкой песни „Ой, пиду я до влади попа позивати"...

До складу поезій, що їх приписується Гулакові, треба було б долучити й ще один вірш, якого походження для нас зовсім неясне. Вірш цей — „Молодиця (Превалие)" з'явився був у „Вестн. Европы", (1828, № 9, травень, ст. 53 — 55) за підписом N - й з епіграфом: „Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis? Virgil. Ec. VI" і з такою допискою: „Чувствую великий недостаток сего отрывка первого моего опыта; но тем не меньше он для меня приятен: в нем слышны звуки языка моей родины! N". Дописка ця ніби перечить авторству Гулаковому, бо натякає на дебютанта - поета. Проте, маємо низку протилежних доказів. Літерою N, або - й підписані декілька поезій Гулакових у „Вестн. Европы" р. 1827. Року 1845 Іван Головацький, повідомляючи свого брата Якова про складений ним збірник українських творів, називає „Молодицю" поміж творами П. Гулака - Артемовського —

очевидно, на підставі тих відомостей, які він мав од своїх знайомих - українців (до речі, між останніми був І. Срезневський, який добре мусів знати й самого Гулака, й обсяг його творчості). Це ж саме твердження повторює Ів. Головацький іще один раз, надсилаючи братові кілька віршів для проєктованого „Сборника южно - русского" (див. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835 — 49. Видав Др. Кирило Студинський. Львів, 1909, ст. 144, 155).

Усі ці дані примушують нас згадати тут „Молодицю", хоч приналежність її Гулакові для нас особисто сумнівна (ми скорше ладні визнати за автора балади молодого Л. Боровиковського або О. Шпигоцького).

НЕДОВЕРЧИВОСТЬ (ст. 261 — 267)

Надрукований в „Укр. Вестн." (1818, ч. IX, ст. 81 — 87) із підписом: Петр Артемовский - Г... к. Абат Жак Деліль (1733 — 1813), французький поет і перекладчик античних авторів, був дуже популярний в Росії в першій чверті XIX ст.

МУДРОСТЬ (ст. 268 — 271)

Надрукований в „Украинск. Вестн." (1819, кн. VIII, ст. 226 — 231) з такою допискою „Издателя" (цебто проф. Є. Філомафитського): „Поэму сию писал сочинитель, можно сказать, прежде, нежели что-либо написал в своей жизни, то - есть, в первые почти дни цветущей юности своей: когда, оставленный совершенно самому себе, без друга, без совета, а что более всего — неутвержденный еще в правилах непоколебимого мнения — боролся с собственными умствованиями пылкого возраста, боролся с мнениями окружавших его людей и, что опаснее всего — с мнениями лжемудрецов, коих обольстительные творения попадались ему в руки" („Укр. Вестн.", кн. VIII, ст. 231).

ЕЕ С - ВУ ГРАФИНЕ А. А. Г - ВОЙ (ст. 272)

Надруковано в „Украинск. Вестнике" (1819, ч. XIV, ст. 171 — 172), яко посвяту до перекладу „каледонской повести" „Бен - Грианон". До останнього рядка цієї „повести" автором зроблено

таку примітку: „Здесь разумеется песнопения Оссиана, превосходно переведенные в стихах на польский язык знаменитым Красицким“. Це — ще один доказ досконального знання Гулаком польської літератури, зокрема творів Красицького (див. вступну статтю).

З ЛИСТУВАННЯ П. ГУЛАКА - АРТЕМОВСЬКОГО (ст. 297 — 310)

У вступній статті ми відзначили вже, що зараз же по смерті П. Гулака - Артемовського виникла думка зібрати не лише його твори, а й листування. Як писав О. Фесенко, листування має бути найкращим додатком до біографії поетової. „Она должна раскрыть многое,— пише О. Фесенко далі,— и его внутреннюю борьбу, предшествовавшую его литературному отречению, борьбу с окружающею средою и силою обстоятельств, так пагубно подействовавших на литературную карьеру Гулака - Артемовского, его обращение к литературным занятиям, его сомнения относительно достоинства своих новых произведений, его внутреннее сознание, что он, по своим убеждениям, взглядам — человек чуждый нашему веку, его сознание упадка своего творчества... Да, эта переписка, тщательно собранная, открыла бы многое и в многих отношениях была бы интересна и поучительна“ („Харьк. Губ. Ведом.“, 1866, № 15). Але в процесі збирання матеріалів виявилось, що листування Гулакове — таке ж невиразне й нецікаве, як все його приватне життя. П. Гулак - Артемовський листувався з дуже обмеженим колом людей і в листах своїх був тим же „офіційним“ Гулаком, якого ми знаємо із споминів сучасників і з інших джерел. Приятельських, щирих листів він не писав (принаймні, вони нам невідомі); листи його розмовисті, надзвичайно ввічливі і, разом із тим, бідні змістом. Біографові, дослідникові доводиться вилучувати факти з моря балаканини, та й тих фактів набереться дуже небагато.

Проте, звичайно, між іншими матеріалами і листування Гулакове спричиниться до утворення правдивого образу поетового. До цього часу, на жаль, маємо дуже мало публікацій

листів самого Гулака й до нього. Так, кілька записок до Мик. Лонгінова та А. Вагнера надрукував був Д. Багалій („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897); він же видав і два листи Гулакових до Г. Данилевського („Материалы для биографий южно - русских научно - литературных деятелей XIX века. I. Письма к Гр. Петр. Данилевскому“. Киев, 1903, ст. 25 — 26). В „Описании выставки в память столетия со дня рождения И. И. Срезневского“ (СПБ, 1913) вміщено (ст. 12) факсимільний знімок коротенького листа Гулакового до І. Срезневського; подібний же знімок листа до Я. Щоголіва надрукований М. Сумшовим (Я. Щоголів. Твори. Харків, 1919, ст. 240). Нарешті, В. Науменко видав цікавого французького листа до М. Максимовича („Нові матеріали для історії початків української літератури XIX віку“, Київ, 1923, ст. 7 — 9). З листів до П. Гулака - Артемовського видано листи арх. Інокентія, еп. Гедеона („Харьковск. Сборн.“, 1890, кн. IV, 95 — 98) й Є. Станевича („Литерат. Вестн.“, 1901). У цьому виданні ми друкуємо листи П. Гулака до В. Анастасевича та О. Терещенка. Крім того, нам відомі листи поетові до арх. Інокентія, І. Срезневського, М. Погодіна й т. д.; публікацію цих листів залишаємо до слушного часу. Так само до слушного часу лишаємо й публікацію величезного листування поетового з Мик. Лонгіновим; деякі уривки з нього ми наводили вгорі, в біографії поета, у примітках до окремих його поезій. Матеріал цього листування (коли воно буде надруковано цілком або в досить значних уривках) якнайкраще підтверджує характеристику П. Гулака - Артемовського, що її ми дали в нашій біографії.

Василь Анастасевич (1775 — 1845) — літератор, бібліограф, видавець журналу „Улей“, і Г. Б — К — й, що про нього поминає Гулак — це Дм. Бантиш - Каменський, автор відомої свого часу „Истории Малой России, со времен соединения оной к Российскому Государству при царе Алексее Михайловиче, с кратким обозрением первобытного состояния сего краю“ (4 часть. М., 1822). „Речь“ — „Речь, произнесенная в зале торжественных собраний к студентам Императ. Харьков. Унив. в 1 день сентября 1828 г. при начатии нового курса учения“ (Харьков, 1828).

Олександр Терещенко (1806 — 1865) — відомий бібліофіл-етнограф і історик, родом із Полтавщини. Барон Г. А. Розенкамф (1762 — 1832) — вчений, юрист.

НАСЛІДУВАННЯ П. ГУЛАКА - АРТЕМОВСЬКОГО
(ст. 311 — 340)

Поезії Гулака - Артемовського відразу ж зробили досить великий вплив на сучасну українську літературу. Можемо відзначити ясні сліди цього впливу на творчості Л. Боровиковського та інших, мало знаних поетів: О. Рудиковського, М. Шрамченка, П. Науменка та ін. Дослідження анонімної та маловідомої (що почасти переховується в рукописних сховищах) літератури того часу, треба гадати, виявить більш певні обсяги та зміст цього впливу. Яко причиною до таких досліджень, подаємо в нашому виданні невідому досі річ — очевидно, творчість якогось читача, що, захоплений „Твардовським“ Гулаковим, вирішив дробити його, довести, як Твардовський склав свою угоду з бісом.

Перша частина „Твардовського“ міститься в одному рукописному збірникові з Подільського Археол. Музею, що належав колись свящ. П. Орловському. Можна думати, що Орловський і був самим автором - читачем. Текст цього твору переданий нам проф. К. Копержинським, за що складаємо йому тут глибоку подяку.

З М І С Т

	Стор.
Українські поезії	3
Українські поезії	87
Поезії, що приписується П. Гулакові - Артемовському	231
Російські поезії	241
Додатки	275
Примітки	319

90
1881

ПР.
1953

1948

400077

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Правління: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

ПО ВСІХ ФІЛІЯХ ТА КНИГАРНЯХ ДЕРЖВИДАВУ
Є ТАКІ ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ КЛАСИКІВ :

- Бордуляк, Т.— Вибрані твори. 215 стор., ц. 1 крб.
Грінченко, Б.— Вибрані твори. Вид. 2. 227 стор., ц. 1 крб.
Грінченко, Б.— Під тихими вербами. Вид. 3. 268 стор., ц. 85 к.
Квітка-Основ'яненко, Г.— Конопотська відьма. 116 стор.,
ц. 90 коп.
Квітка-Основ'яненко, Г.— Маруся. 116 стор., ц. 25 к.
Квітка-Основ'яненко, Г.— Маруся. Вид. 2. 137 стор.,
ц. 25 коп.
Квітка-Основ'яненко, Г.— Мертвецький великдень.
32 стор., ц. 10 коп.
Квітка-Основ'яненко, Г.— От тобі і скарб. 43 стор.,
ц. 12 коп.
Квітка-Основ'яненко, Г.— Салдацький патрет. 27 стор.,
ц. 10 коп.
Квітка-Основ'яненко, Г.— Твори. Том 1. 517 стор.,
ц. 1 крб. 70 коп.
Квітка-Основ'яненко, Г.— Твори. Том 2. 418 стор.,
ц. 1 крб. 75 коп.
Квітка-Основ'яненко, Г.— Твори. Том 3. 378 стор.,
ц. 1 крб. 50 коп.
Котляревський, І.— Твори. Вид. 2. 366 стор., ц. 95 коп.
Коцюбинський, М.— Вибрані твори. 333 стор., ц. 1 крб. 75 к.
Коцюбинський, М.— Він іде. 30 стор., ц. 8 коп.
Коцюбинський, М.— Коні не винні, 49 стор., ц. 10 коп.
Коцюбинський, М.— На камені. 44 стор., ц. 10 коп.
Коцюбинський, М.— Persona grata. 42 стор., ц. 10 коп.
Коцюбинський, М.— Твори. Вид. 2. Вид. 4. 282-стор.,
ц. 95 коп.
Коцюбинський, М.— Твори. Том 4. Вид. 3. 325 стор.,
ц. 1 крб. 25 коп.
Коцюбинський, М.— Твори. Том 5. 332 стор., 1 крб. 50 коп.
Коцюбинський, М.— Тіні забутих предків. 104 стор.,
ц. 1 крб. 25 коп.
Кропивницький, М.— Твори. Том 1. 296 стор., ц. 1 крб.
80 коп.
Марко-Вовчок.— Твори, Том 2. Вид. 3. 382 стор., ц. 90 к.
Марко-Вовчок.— Твори. Том 4. 700 стор., ц. 3 крб. 25 к.
Мирний, П.— Твори. Том 2. Вид. 2. 389 стор., ц. 1 крб. 50 к.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ПРАВЛІННЯ: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

- Мирний, П.—Твори. Том 5. Вид. 2. 582 стор., ц. 2 крб. 10 к.
Мирний, П.—Твори. Том 6. Драмні комедії. 353 стор.,
ц. 1 крб. 65 коп.
Нечуй-Левицький, І.—Твори. Том 2. Вид. 2. 319 стор.,
ц. 1 крб. 30 коп.
Нечуй-Левицький, І.—Твори. Том 3. Вид. 2. 377 стор.,
ц. 1 крб. 70 коп.
Нечуй-Левицький, І.—Твори. Том 5. Вид. 2. 310 стор.,
ц. 1 крб. 20 коп.
Нечуй-Левицький, І.—Твори. Том 6. Вид. 2. 381 стор.,
ц. 1 крб. 50 коп.
Нечуй-Левицький, І.—Твори. Том 8. 552 стор., ц. 2 крб.
Нечуй-Левицький, І.—Твори. Том 9. 279 стор.,
ц. 1 крб. 10 коп.
Нечуй-Левицький, І.—Твори. Том 10. 375 стор.,
ц. 1 крб. 30 коп.
Стефанік, В.—Вибрані твори. Вид. 3. 126 стор., ц. 50 коп.
Стефанік, В.—Твори. Том 2. 321 стор., ц. 1 крб. 20 коп.
Стороженко, О.—Брати-близнята. 373 стор., ц. 1 крб. 40 к.
Стороженко, О.—Твори. Том 1. 394 стор., ц. 1 крб. 65 к.
Стороженко, О.—Твори. Том 2. 340 стор., ц. 1 крб. 45 коп.
Стороженко, О.—Твори. Том 3. 603 стор., ц. 2 крб. 25 коп.
Стороженко, О.—Твори. Том 4. 396 стор., ц. 1 крб. 40 к.
Тесленко, А.—Вибрані твори. Вид. 2. 189 стор., ц. 1 крб.
Тобілевич, І.—Твори. Том 1. 233 стор., ц. 1 крб. 40 коп.
Тобілевич, І.—Твори. Том 2. 227 стор., ц. 1 крб. 40 коп.
Тобілевич, І.—Твори. Том 3. 259 стор., ц. 1 крб. 50 коп.
Тобілевич, І.—Твори. Том 4. 213 стор., ц. 1 крб. 25 коп.

Замовлення надсилати на такі адреси:

- Харків, вул. 1 Травня, № 17. Поштовий відділ ДВУ.
Київ, вул. К. Маркса, № 2. Поштовий відділ ДВУ.
Одеса, вул. Ляссала, № 33 (Пасаж). Поштовий відділ ДВУ.
Дніпропетровське, пр. К. Маркса, 49. Пошт. від. ДВУ.

КОМЕРЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ ДВУ

Харків, вул. К. Лібкнехта, № 31
Філії та книгарні по всіх округових та значніших містах України

Рибалка, Кале го
тале річка невели
2-3 зарас оди (до
лірика до Любки
ад

НБ ОНУ імені І. Мечникова

7 р. 50 л.

ЦІНА І КРЪБ. 50 КОП. (9)

оправа 50 коп.

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова